

MÜSİAD ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME: KONYA ÖRNEĞİ

Doğay GÜREL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sosyoloji Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Nadir SUĞUR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2006

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

MÜSİAD ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR İNCELEME: KONYA ÖRNEĞİ

Doğay GÜREL

Sosyoloji Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2006

Danışman: Prof. Dr. Nadir SUĞUR

Türkiye’de ticaret ve sanayi odaları ve işadamları dernekleri toplumsal ve ekonomik yaşamda önemli bir rol oynamaktadırlar. Odaların yarı özerk kuruluşlar olması sivil toplum kavramı açısından işadamları derneklerinden ayrılmasını sağlar. Türkiye’de üyelerinin çıkarları için bir araya gelmiş işadamlarından oluşan dernekler içinde etki güçleri açısından ilk göze çarpan Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği (TÜSİAD) ve Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)’dır.

Bu çalışmanın konusu olan MÜSİAD, oluşumu, hızlı bir örgütlenme gücü, görünüşteki muhafazakârlığı ve farklı dönemlerde karşılaştığı tepkiler itibariyle özel bir konuma sahiptir. Bu tezin amacı, “yeşil sermaye” olarak tanımlanan ve küçük ve orta ölçekli sermayenin temsilcisi olan MÜSİAD’ı sosyolojik açıdan anlamak ve açıklamaktır. Çalışma, Konya ilinde MÜSİAD’ın Konya Şubesi üyeleriyle yürütülmüş bir alan araştırmasına dayanmaktadır. Araştırma bulguları, MÜSİAD’ın tarihsel süreçte değişmekte olduğunu ortaya koymaktadır. Küçük ve orta ölçekli sermayenin ulusal ve küresel sistemle bütünleşme derecesi geleneksel ile modern değerlerin bütünleştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu tez MÜSİAD’ın kendi içinde türdeş bir örgüt olarak ele alınmaması gerektiğini öne sürmektedir. Çünkü MÜSİAD içerisinde ülke ve dünya sorunlarına yönelik taban tabana zıt görüşler öne süren üyeler bulunmaktadır. Bu durum MÜSİAD’ın halen belli bir değişim içerisinde olduğunu ve geleneksel ile modern olan arasındaki arayışını devam ettirdiğini bize göstermektedir.

ABSTRACT

Businessmen associations, chambers of commerce and trade have played an important role in social and economic life in Turkey. As a semi autonomous establishment, businessmen associations have a distinct position among non-governmental organizations. TUSIAD (Turkish Industrialists and Businessmen' Association) and MUSIAD (Independent Industrialists and Businessmen' Association) have a considerable influence to persuade the interest of their members in comparison to other businessmen associations in Turkey.

The subject of this thesis is important in a way it analyses making of MUSIAD, its capacity to get organised its members and its conservative stands. The aim of this thesis is to objectively analyse MUSIAD as “green capital” and the representative of small and medium capital in Turkey.

This study draws upon fieldwork conducted in Konya Branch of MUSIAD. Findings of this research reveal that MUSIAD have changed its positions over a number of issues over years and that MUSIAD functions should be understood as sign of small and medium size capital's attempt to integrate into the new economic environments through conserving traditional and religious values. This study asserts that MUSIAD should not be regarded as a homogenous organization. By contrast, it should be considered as an organization within which members have different views of the world in which they carry out their business. Thus, MUSIAD should be regarded as an organization in finding a solid position between the modern and the tradition.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Doğay GÜREL'in "MÜSİAD Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme: Konya Örneği" başlıklı tezi 19.10.2006 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **Sosyoloji** Anabilim dalında Yüksek Lisans Yeterlilik tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof. Dr. Nadir SUĞUR
Üye : Doç. Dr. Erol KUTLU
Üye : Yard. Doç. Dr. Emre GÖKALP

Prof. Dr. Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tez çalışmam sırasında vermiş olduğu destek, yapmış olduğu rehberlik ve çalışmaya olan değerli katkılarından dolayı, kendisinden ilkeliliği, objektif olmayı öğrendiğim Tez Danışmanım Prof. Dr. Nadir SUĞUR'a sonsuz teşekkür borçluyum.

Konya'da yaptığım alan çalışması süresince göstermiş olduğu samimiyet ve yardımlardan dolayı MÜSİAD Konya Şubesi Başkanı Selçuk ÖZTÜRK'e, üyelerle irtibat kurulmasına yardımcı olan Halkla İlişkiler Müdürü Faruk YAZAR'a, Şube Müdürü Abdullah ATAN'a ve çalışmaya vakit ayırarak anket sorularını cevaplayan, görüşme talebini kabul eden tüm MÜSİAD üyelerine teşekkürlerimi sunarım.

Alan çalışması sonunda, verilerin değerlendirilmesi aşamasındaki desteklerinden dolayı Öğretim Görevlisi Temmuz GÖNÇ ŞAVRAN'a, tüm çalışma boyunca bana destek olan ve her durumda sabır gösteren hayat arkadaşım Osman GÜREL'e, manevi desteklerinden dolayı aileme teşekkür ederim.

Doğay GÜREL

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem.....	1
1.1.1. Sivil Toplum Kavramı	2
1.1.1.1.Türkiye’de Sivil Toplum	16
1.1.2. Ticaret ve Sanayi Odalarının Tarihçesi	20
1.1.2.1.1923 Öncesi Odalar	21
1.1.2.2.1923-1950 Dönemi Ticaret ve Sanayi Odaları	31
1.1.2.3.1950-1980 Dönemi Ticaret ve Sanayi Odaları	40
1.1.2.4.1980 Sonrası Odalar	48
1.1.3. Bir Meslek Örgütü Olarak MÜSİAD	53
1.1.3.1.Anadolu Sermayesinin Dönüşümü	54
1.1.3.2.Anadolu Sermayesinin Yükselişinde Etkili Olan Faktörler	56
1.1.3.2.1. Liberalleşme	57
1.1.3.2.2. İşçi Dövizleri	57
1.1.3.2.3. Faizsiz Finans Kurumları	58
1.1.3.3.MÜSİAD’ın iş hayatındaki temel ilkeleri	62
1.1.3.4.MÜSİAD’ın AB konusundaki tavrı	68
1.1.3.5.MÜSİAD’ın Özelleştirme konusundaki Görüşleri	74
1.1.3.6.MÜSİAD ve Protestanlaşma	77
1.2. Amaç	79
1.3. Önem	80
1.4. Sınırlılıklar	80
2. YÖNTEM	80
2.1. Araştırma Modeli	80
2.2. Evren ve Örneklem	82
2.3. Veriler ve Toplanması	82
2.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması	83
3. BULGULAR VE YORUMLAR	83
3.1. Giriş	83
3.1.1. Örneklem Hakkında Genel Bilgi	83
3.2. Örneklem Grubunun, Personel Alımı, Çalışma Saatlerinin Düzenlenmesi, Faiz, İslamiyet ile Serbest Piyasa Ekonomisinin Uyuşup Uyuşmadığı, Ülke Sorunları ve Çin Mallarına İlişkin Tutumları	92
3.3. Sendikalaşma	103
3.4. MÜSİAD ve Gündelik Siyaset	108
3.5. Üyelerin Bakış Açısından MÜSİAD ve TUSİAD	112
3.6. MÜSİAD ve Avrupa Birliği	115
3.7. Devletin Ekonomi Konusundaki Görüşleri ve Özelleştirmeler	121

3.8. MÜSİAD içinde etkililik	128
3.9. Üyelerin Yurt Dışından Getirilen İşçi Dövizleri İle İlgili Yorumları	129
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	130
4.1. Sonuç	130
4.2. Öneriler	138
EK	139
KAYNAKÇA	146

TABLOLAR VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Şubelere Göre Üye Dağılımı	61
Tablo 1. Üyelerin doğum yerlerine ilişkin Dağılım	84
Tablo 2. Üyelerin baba mesleğine ilişkin dağılım	84
Tablo 3. Üyelerin eğitim durumları	85
Tablo 4. Üyelerin Yaş Dağılımı	86
Tablo 5. MÜSİAD üyesi iş adamlarının eşlerinin çalışma durumu	86
Tablo 6. Üyelerin erkek ve kız çocuklarının eğitimi konusundaki görüşleri	87
Tablo 7. Üyelerin yaşları ile kız çocuklarının eğitimi konusundaki düşünceleri arasındaki ilişki	88
Tablo 8. Üyelerin yaşları ile erkek çocuklarının eğitimi konusundaki düşünceleri arasındaki ilişki.....	88
Tablo 9. MÜSİAD üyesi şirketlerin faaliyet alanı	89
Tablo 10. Üyelerin sermayelerinin kaynağı	89
Tablo 11. Örneklem grubunun MÜSİAD'a üyelik yılları	90
Tablo 12. Örneklem grubunun üye olduğu başka derneklerin olup olmadığının değerlendirilmesi	92
Tablo 13. Üyelerin İhracat yapma durumları	92
Tablo 14. Yeni personel alımında dikkat edilen kriterler	93
Tablo 15. Çalışma saatlerinin düzenlenmesinde namaz saatlerine dikkat edip edilmediği	94
Tablo 16. İslamiyet ve serbest piyasa ekonomisinin uyuşup uyuşmadığı konusundaki görüşler	95
Tablo 17. Faiz konusundaki düşünceler	96
Tablo 18. Ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlar	97
Tablo 19. Türkiye'de inanç ve fikir özgürlüğü olup olmadığı konusundaki düşünce ile türban sorununa bakış arasındaki ilişki	100
Tablo 20. Çin mallarının ülkeye girmesi yerli üreticiyi etkilemekte midir?	102
Tablo 21. Sendikalaşma işçilerin en doğal hakkı olduğu yönündeki görüşe karşı bildirilen düşünceler	103
Tablo 22. Sendikalaşma iş ve çalışma barışını bozar	103

Tablo 23. Sendika işçi ile işveren arasındaki sorunları çözer	104
Tablo 24. Sendika iş yerinde huzur ve düzeni bozar	104
Tablo 25. Sendikasız işyerimi daha iyi idare ederim.....	104
Tablo 26. Sendika Hak-İş'in üyesi olursa olumlu karşılarım	105
Tablo 27. Şirketlerin faaliyet alanı ve çalışma barışı, sendikalar konusundaki düşünceler arasındaki ilişki	107
Tablo 28. Şirketlerin faaliyet alanı ve sendikalar, işçi-işveren ilişkileri konusundaki düşünceler arasındaki ilişki	107
Tablo 29. Üyelerin AKP Hükümetinin politikaları konusundaki düşünceleri	108
Tablo 30. Üyelerin siyasi karar alma süreçlerinde MÜSİAD'ın etki gücü konusundaki düşünceleri	110
Tablo 31. Ülke geleceği konusunda; üyelerin görüşleri	111
Tablo 32. Şirket geleceği konusunda; üyelerin görüşleri	111
Tablo 33. AKP hükümetinin politikaları konusundaki düşünceler ile ülke geleceği konusundaki düşünceler arasındaki ilişki	111
Tablo 34. MÜSİAD'ın kurulmasındaki en temel amacın ne olduğu konusundaki görüşler	112
Tablo 35. Türkiye AB'ye üye olmalıdır	117
Tablo 36. Üyelerin ihracat yapma durumlarına göre AB üyeliği görüşü	118
Tablo 37. AB üyeliği Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlar	119
Tablo 38. AB manevi değerlerimizin yıpranmasına sebep olacak	119
Tablo 39. AB üyeliğine bakış açısı ve manevi değerler	120
Tablo 40. AB'ye bizi üye yapacaklarına inanmıyorum	120
Tablo 41. AB Türkiye'yi bölmeye çalışmaktadır	120
Tablo 42. AB bir Hıristiyan kulübüdür	121
Tablo 43. Devletin ekonomi konusundaki rolü ile ilgili görüşler	122
Tablo 44. Özelleştirmeler konusundaki düşünceler	122
Tablo 45. Kâr eden kamu kuruluşları da özelleştirilmelidir	124
Tablo 46. Özelleştirilen fabrikalar işçilere satılmalıdır	124

Tablo 47. Türkiye'ye gelen yabancı sermaye konusundaki görüşler	125
Tablo 48. Özelleştirme yabancı sermayeye de açık olmalıdır	126
Tablo 49. Dernek içinde alınan kararlarda etkili olduğunuzu düşünüyor musunuz?	128
Tablo 50. Dernek toplantılarına katılır mısınız?	128

1. GİRİŞ

1.1. Problem

Bu çalışmanın temel problemi, meslek odaları, ticaret ve sanayi odaları, işadamları dernekleri gibi toplumsal ve ekonomik hayatta etkili olan kuruluşlardan, özellikle son yıllarda isminden sıkça söz ettiren ve yükselen Anadolu sermayesi olarak da tanımlanan Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği'nin (MÜSİAD) yerini ve önemini sosyolojik olarak anlamaktır. Görece devlet desteğinden bağımsız, Anadolu merkezli olarak gelişen, küçük ve orta ölçekli işletmeleri temsil etme işlevine sahip bir derneğin zaman içinde etkililiğini artırma nedenleri, muhafazakârlık söylemleriyle örtüşüp örtüşmediği, siyasal ve ekonomik açıdan kendisini nasıl tanımladığı bu tezin temel problemlerini oluşturmaktadır. Bu çerçevede MÜSİAD üyelerinin yaş, cinsiyet, eğitim, baba mesleği, doğum yeri ve faaliyet gösterdikleri iş kollarına göre aralarında bir farklılık olup olmadığı uygulamalı bir araştırmanın verileri ışığında irdelenmeye çalışılmıştır. Tezin problemlerini alt başlıklarla şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Bir sivil toplum kuruluşu olarak MÜSİAD nasıl ortaya çıkmıştır?
- MÜSİAD' diğer sivil toplum kuruluşlarından ayıran temel özellikler nelerdir?
- MÜSİAD üyeleri kimlerdir ve hangi sosyal ve ekonomik kökenlerden gelmektedirler?
- MÜSİAD üyeleri arasında Türkiye'nin siyasal ve ekonomik sorularına yönelik olarak bir farklılık mı yoksa bir türdeşlik mi bulunmaktadır?
- MÜSİAD üyeleri kendilerini ve diğer sivil toplum kuruluşlarını nasıl değerlendirmektedir?
- MÜSİAD üyeleri yabancı sermayenin Türkiye'ye girişi, özelleştirme ve AB üyeliği gibi temel konularda neler düşünmektedirler?
- MÜSİAD üyeleri İslamiyet ile serbest piyasa ekonomisini nasıl uyumlaştırmaktadırlar?
- MÜSİAD üyeleri geleneksel ile modernlik yol ayrımının neresinde durmaktadırlar?
- MÜSİAD üyeleri kendi aralarında en fazla hangi konularda benzer ve farklı görüşler öne sürmektedirler?

Bu tez çalışması bu ve buna benzer soruların yanıtlarını sosyolojik açıdan bulmaya çalışacaktır. Ancak tezin örüntüsü içerisinde ilk önce sivil toplum kavramı açıklanmaya çalışılacaktır. Özellikle sivil toplum kavramının tarihsel gelişimi, siyasal ve ekonomik yaşamda oynadığı roller birinci bölümde ele alınacaktır. Ayrıca bu bölümde Osmanlı'dan günümüze sivil toplum olgusunun gelişimi ve değişimine de kısaca değinilmiştir. Daha sonra bir sivil toplum kuruluşu olarak MÜSİAD'ın kuruluşu ve gelişimi incelenmiştir.

Türkiye'de ekonomik alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarını anlamada MÜSİAD çok önemli bir yer işgal etmektedir. Çünkü MÜSİAD kurulduğu yıl olan 1990'dan sonra hızlı bir üye artışı yaşamıştır. Üye sayısının artması MÜSİAD'ın ekonomik alandaki etkinliğini artırmış ve bu etkinlik siyasi ilişkileri de içine almaya başlamıştır. MÜSİAD üzerine birçok tanımlamalar yapılmış ve kimi zaman laiklik karşıtlığı, sistem düşmanlığı ve siyasal islamcılık gibi eleştirilerle karşılaşmıştır. Birçok yayınlarda ve açıklamalarda “yeşil sermaye” olarak tanımlanan MÜSİAD'ın neden bu tür eleştirilerle karşılaştığı ve bu eleştirilerle örtüşen bir yapıyı barındırıp barındırmadığı akademik açıdan açıklanması gereken bir konudur. Bu tez çalışması bu alandaki bilgi eksikliğini gidermeyi de amaçlamaktadır. Bu nedenle MÜSİAD üyeleri ile yüz yüze görüşmeler yapılması yanında MÜSİAD yayınladığı, kitaplar, yıllıklar ve dergiler de irdelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde bu çalışmanın metodolojik yapısı hakkında bilgiler verilmiş ve daha sonra veriler analiz edilmiştir. Verilerin analizinde istatistikî bulguların yanı sıra birinci elden MÜSİAD'ın üye görüşleri ve MÜSİAD yayınlarından alıntılara da zaman zaman yer verilmiştir. Tezin en son bölümünü ise elde edilen verilerin bir özet değerlendirmesi yapılmış ve bu alanda yapılacak akademik çalışmalara yönelik belli önerilerde bulunulmuştur.

1.1.1. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum kavramının varlığı yeni değildir. Ama ilk kullanıldığından bu yana anlamında büyük değişimler olmuştur. Aristo bu kavramı siyasal toplumu belirtmek için kullanmıştır. Aristo'nun bu kullanımında devlet ve bireyler arasında bir ayrım

gözetilmemiştir. “Üstelik şehir ya da devletin; aileden de, aramızdaki herhangi bir bireyden de önceliği vardır. Çünkü bütün, parçadan önce gelmelidir” (Aristoteles, 1993, s.10). Aristo'nun ifade ettiği sivil toplum, bir devlet düzeni ve kurallar etrafında oluşmuş düzeni anlatmaktadır. Orta Çağ Döneminde Batı'da sivil toplum kavramının kullanılmasında yine değişimler olmuştur.

Roma Katolik Kilisesi'nde ise, sivil toplum kiliseye zıt olarak devlet anlamında kullanılıyordu. Tarihsel bir olgu olarak Ortaçağ'ın sonlarında biçimlenmeye başlayan sivil toplum, modern ticari merkezlerin ortaya çıkmasına bağlı olarak gelişen kentsel unsurların (esnaf, tüccar gibi burjuvazinin habercilerinin) feodal sistem içinde ekonomik özerkliklerini elde ederek feodalizmin kurallarından özgürleşmeleri sonucu ortaya çıkan durumu tanımlıyordu (Tosun, 2001, s.31).

Burada sivil toplumun, merkezi otoritenin dışındaki bir grubu tanımlamak için kullanıldığını görüyoruz. Sivil toplum kavramının oluşumunda ekonomi alanındaki değişimlerin ve bununla bağlantılı olarak devlet yönetimindeki değişikliklerin etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. T. Hobbes ve J.Locke'un sivil toplum görüşlerine baktığımızda farklı görüşler sunduklarını görüyoruz. Hobbes, doğa durumuna dönme tehlikesine karşı sivil toplumdan vazgeçilmesi ve güçlü, merkezi bir devletin var olması gerektiğini söylerken, Locke devletin rolünün mümkün olduğunca sınırlanması gerektiğini ifade etmektedir. Özgürlükler ve düşünceler devlete karşı savunulmalıdır. J.J.Rousseau sivil toplum kavramını siyasal toplum olarak kullanır. Rousseau'nun kullandığı yurttaş kavramı bütünün bir parçası olarak ele alınmaktadır ve onun ifade ettiği siyasal toplumda da bütünün iyiliği için yurttaş eğitilmelidir. Bireysel çıkarlar değil bütünün çıkarları ön planda olmalıdır.

Onsekizinci yüzyılın ortalarına kadar, istisnasız tüm Avrupalı siyasal düşünürler, sivil toplum terimini, mensuplarını kendi yasalarının nüfuzu altına sokan, böylelikle de barışçı düzeni ve iyi yönetimi sağlama bağlayan bir siyasal birliktelik tipi anlamında kullanmışlardır (Keane, 2004, s.47).

Keane'in belirttiği gibi sivil toplum onsekizinci yüzyılın ortalarına kadar devlet ile aynı anlamda kullanılmıştı. Sivil toplumun bir üyesi olmak bir devletin yurttaşı olmakla aynı anlamdaydı.

1750'lerden sonra bu anlam değişmeye başladı. Adam Ferguson'ın "Sivil Toplumun Tarihi Üstüne Bir Deneme" adlı yapıtında sivil toplumun artık devlet ile aynı anlamda kullanılmadığı görülüyordu. Ferguson, sivil toplumun medeni bir toplum olduğunu söyler. Ticaret ve imalattaki ilerlemeler, yaratıcılığın artması beraberinde işbölümünü de arttırmıştır. İşbölümünün derinleşmesi beraberlik ve birlik duygularını azaltmaktadır. Yurttaşların kamu sevgisi azalmaktadır. Ferguson bunun sonucu olarak sivil toplumun despotizmi çağırıldığını ifade etmektedir. Modern sivil toplumun varlığı için merkezi bir anayasal devlete ihtiyaç duyulduğunu belirtmektedir. Thomas Paine, Fransız Devriminden hemen sonra yazdığı "İnsan Hakları" adlı yapıtında sivil topluma büyük bir iyimserlikle yaklaşmaktadır.

Paine'e göre, devlet iktidarı sivil toplum tarafından sınırlandırılmalıdır, çünkü bütün bireylerde, topluma dönük bir doğal eğilim vardır: Devletlerin oluşumundan önce de var olan bu doğal toplumsallık, bireylere, sadece karşılıklı özçakar ve paylaşılan bir karşılıklı yardım duygusu temeli üzerine inşa edilen barışçı ve mutlu rekabet ve dayanışma ilişkilerini kurma olanağını vermektedir (Keane, 2004, s.60).

Paine'e göre meşru devlet, yönetme gücünü yönettiği bireylerden alır ve bireylerin doğuştan sahip olduğu haklar vardır. "Hakların taşıyıcıları olan özgür ve eşit bireyler, doğal olarak geçmişin, bugünün ve geleceğin devletlerinden önce gelirler" (Keane,2004,s.63). Sivil toplum; devlete karşı toplumu güvence altına alan, devleti denetleyen, uyumun ve düzenin var olduğu bir toplumdur. Fransız Devrimi ve Amerikan Devriminin de etkileriyle Paine, sivil topluma büyük bir iyimserlikle yaklaşmıştır. Sivil toplumu oluşturan bireylerin birbirlerine kenetlenmiş olduklarını ve bu yapının üzerinde kurulan bir devletin bireysel çıkar ve özgürlüklere engel olamayacağını ifade etmektedir.

Hegel ise Sivil Toplum kavramına Paine kadar iyimser yaklaşmaz. Sivil toplum; bireyin doğuştan sahip olduğu özgürlüğünün bir koşulu değil tarihsel süreçte ortaya çıkan bir oluşumdur. Piyasa ekonomisi, çeşitli kurumlar ve sınıflar sivil toplumu oluşturmaktadır. Sivil toplum, ataerkil aile düzeni ile devlet arasında kalan bir oluşumdur. Hegel, sivil toplumu doğal bir varlık olarak kabul etmemektedir. Bu noktada Paine'in ifade ettiği, 'sivil toplumda doğal bir uyum ve dayanışma olduğu' fikrine karşıdır. Sivil toplum,

çıkarların birbiriyle çatıştığı bir savaş alanına benzetilmektedir. Hegel, çatışmanın sebebi olarak sivil toplumda bulunan sınıfları göstermektedir.

Sivil toplumu *burjuva toplumu* kavramı ile ifade eden düşünürü göre, sivil toplum; bir yandan bireysel, özel çıkarların, bencil arzuların ve ihtiyaçların savaş arenası konumunu sürdürürken, diğer yandan ekonominin gelişmesinin koşulu olan çelişkileri de içinde barındırır (Tosun, 2001, s.39).

Bu çelişkiler, toplumun belli bir grubunun diğerleri üzerinde kurmaya çalışacağı hâkimiyetten doğacak çelişkilerdir. Hegel, sivil toplumun barındırdığı çelişkileri kendi başına çözemeyeceğini düşünür. Sivil toplumun sivil toplum olarak kalabilmesi, devletin sınırlandırmasına ve denetimine bağlıdır. Devlet sivil toplum içindeki adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri gidermekle görevlidir. “Hegel’in anladığı biçimiyle evrensel devlet, erkek yurttaşları kadınlar ile diğer uyrukları üzerindeki iddiaları her zaman onların yararına olan nihai olarak sorgulanamayan ve karşı çıkılamayan dünyevi bir tanrı olarak görülmek zorundadır”(Keane,2004,s.74). Hegel’in bu görüşlerini, ortaya koyduğu dönemin Almanya’sında henüz istenen düzeyde bir sivil toplum bulunmamasına bağlanabilir.

Tocqueville de sivil toplum ve devlet ayrımını yapmaktadır. Modern devletlerin, bireyleri despotizmden kurtardıkları düşünülürken, üstü örtük bir tahakküm oluşmaktadır. Ancak bireyler modern devletin özgürlükçü ve eşitlikçi olduğunu düşünmektedir.

Modern devlet despotizmi, barışçı bir biçimde ve demokratik olarak formüle edilen ve uygulanan yasalar aracılığıyla, (erkek) yurttaşlarını, hayırsever iktidara güven duymaları ve kendilerini aile yaşamı, çalışma ve maddi tüketim ile meşgul etmeleri beklenen edilgin öznelerle dönüştürmektedir (Keane,2004,s.80).

Bu durumdan kurtulmanın yolu çoğulcu bir sivil toplumdur. Gerçek anlamda demokrasinin var olması ve devletin denetlenmesi için sivil toplum zorunludur. Sivil toplum kendi kendini örgütleyebilen, etkileşim halindeki özgür bireylerden meydana gelmektedir. Bu anlamda bireyler edilgenlikten kurtulur.

Marx ve Gramsci, Hegel'den farklı olarak devlete değil sivil topluma ağırlık verirler. Hegel'de sivil toplumun işleyişi için devletin varlığına duyulan ihtiyaç ve devletin olması gereken kontrol gücü farklılaşmıştır. Marx ve Gramsci, sivil toplumu açıklarken bazı noktalarda ayrılırlar. Sivil toplumu üst yapısal bir kavram olarak değerlendiren Gramsci bu noktada Hegel ile benzer düşüncelere sahip olduklarını ifade eder. Hegel, sivil toplumu bir burjuva toplumu olarak ifade edip ekonominin gelişmesine bağlı çelişkilerden söz etse de Gramsci, Hegel'in kullandığı sivil toplum kavramının üst yapısal bir kavram olduğunu düşünür. Marx, sivil toplumu alt yapı alanına ait olarak düşünür. Bu noktada sivil toplum devlet ve kurumlar üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.

Marx bilindiği gibi sivil toplum oluşumunu doğrudan kapitalist çıkarların oluşumuyla paralel görmüştür. Hegel'e yönelttiği eleştirileriyle Marx, sivil toplum ve devletin iki ayrı birim olarak görülmesinin, devlette iktisadî faaliyetlere ve faaliyetleri düzenleyenlere boyun eğme boyutunun fark edilmesini engellediğine dikkat çekmiştir. Marx'da sivil toplum üretim sürecine hâkim olan güç olarak ele alınmaktadır. (Aktay, http://www.siviltoplum.com.tr/sayi1_tr_6.htm)

Bununla beraber Marx'ın sivil toplum kavramını çok kullanmadığı ifade edilebilir. Oysa Gramsci sivil toplumu üst yapısal alana ait görmekle ve hegemonya kavramıyla ilişkilendirmekle Marx'dan ayrılır. Gramsci'nin açıklamasında maddi koşullar amaca ulaşmada araçtırlar. Alt yapı bireyi pasifleştiren ve tarihi oluşturan etkin bir yapı değil, bir özgürlük aracıdır.

Hem tarihsel geçmiş, hem de mevcut toplumsal ilişkiler, Gramsci'nin kolektif iradeyle özdeşleştirdiği aktif tarihsel özne tarafından dikkate alınması gereken nesnel koşulları oluşturur. Yalnızca nesnel koşullar dikkate alındığı vakit, aktif özne özgürleşir ve gerçekliği dönüştürmeye muktedir hale gelir (Keane, 2004, s.106).

Baskı faktörünü hegemonyası ile etkisiz hale getirecek sivil toplum, Gramsci'nin düzenlenmiş toplum dediği devletsiz toplumu oluşturacaktır. Devlet, sivil toplum içinde eriyecektir. Burada sivil toplumu oluşturacak olan hegemonyayı kullanma gücüne sahip belli bir toplumsal sınıftır. Farklı toplumsal sınıflar ve çoğulculuktan söz edilmez.

Sivil toplum kavramı 1980'lerden sonra farklı ifadelerle de olsa tüm toplumlarda kullanılmaya ve büyük bir önem atfedilmeye başlanan bir kavram oldu. Hegel'deki kırılmayla birlikte devlet ve sivil toplumun farklı anlamlarda kullanımı varlığını devam ettirdi. Hem kavramın kullanımında hem de kavram ile ilgili açıklamalarda değişimler oldu. "Batı Avrupa'daki kapitalist ekonomilerin hâlihazırdaki yeniden yapılanması, devlet-sivil toplum ilişkisi konusuna gösterilen yeni ilginin anahtar etmenleri arasındadır" (Keane, 2004, s.16).

Sivil toplum kavramının günümüzde çok fazla telaffuz edilmesinde üretim ve tüketim alanındaki değişimler, bunun Uluslararası etkileri, siyasal alandaki değişimler önemli yer tutmaktadır. Sarıbay sivil toplumun gelişimini aşama aşama açıklamaktadır:

Sivil toplumun geçirdiği ilk aşama bir devletin üyesi olmakla özdeşleşen anlamından kurtulmasıdır. İkinci aşama, Sivil Toplum içindeki bağımsız toplulukların kendilerini devlete karşı savunmalarının meşruiyet kazanmasına tekabül eder. Üçüncü aşama, Sivil Toplumun içerdiği özgürlüğün, toplumsal çatışmaların kaynağı, devlet müdahalesinin bu çatışmaları önleyici faktör sayıldığı bir anlayışı yansıtır. Son aşama ise, üçüncü aşamaya tepki olarak, devlet müdahalesinin sivil toplumu yavaş yavaş boğacağından korkulmaya başlandığı noktayı ifade eder (Sarıbay, 1998, s.93).

1945 İkinci Dünya savaşı sonrası dönem ekonomi alanında devletçi bir tavrın benimsendiği dönemdir. Bu dönemde devletin birçok alandaki etki gücü, sivil toplum kavramının bugün kullanıldığı anlamıyla söz edilemeyeceğinin bir göstergesidir. Çalışma hayatında erkeklerin var olması ve kadının hane içinde erkeğinkinden farklı bir rol ile var olması sivil toplumu da birbirinden ayırmaktaydı. Bu dönemin ekonomisini tanımlamak için kitlesel üretim, bunun devamını sağlayan büyük oranda tüketim, standartlaşmışlık, seri üretim, merkezi örgütlenme kavramları kullanılabilir. Devlet; eğitim, sağlık, konut gibi kamu harcamalarına büyük önem vermekteydi. İnsanların eğitim düzeyi artmaktaydı. Refah düzeyini arttırmaya yönelik Keynesçi refah devleti politikaları piyasaya ilişkin kararlar alırken, piyasadaki kaynaklanan eşitsizlikleri gidermek amacıyla sosyal politikalara ağırlık verdi. Bu durumun uzun vadede büyük sorunlara yol açması ve başarısızlıklara uğraması, bu politikaların yeni-muhafazakârlar tarafından eleştirilmesine sebep olmuştur.

Devletin piyasa mekanizmalarına müdahalesi ekonomik krize neden olduğu gibi, devletin sosyal politika programları ve sendikaların lehinde olan politikaları da sivil toplumun asli ahlaki temellerini kemirmektedir. Sermayenin yenilik yapma ve risk altına girme isteği de zayıflatılmış olmaktadır (Keane, 2004, s.19).

Yeni muhafazakârlar bu eleştirileri yaparken devletin küçülmesi ve sınırlandırılmasını değil, yatırımcılar için güven ortamının hazırlanmasında ve piyasa rekabetinin kurallarının belirlenmesinde bir güç olarak kalmasını isterler. Bu görüş de sivil toplumu güçlendirici bir özelliğe sahip değildir. Sivil toplumun varlığını engelleyen sadece ekonomi alanındaki devletin sosyal politikaları değildir. Bunun yanında güçlü bir ulus devletin varlığının merkezi bir güce, dayatılmış ve icat edilmiş geleneklere bağlı olmaktan geçtiği düşüncesidir. Bu kabullenme ve bu doğrultuda uygulanan politikalar farklılıkların sesini çıkarmasını, kendini ifade etmesini engellemekteydi.

Erken liberal felsefe, yalnızca modern kapitalizmin gelişimiyle ilgilenmedi. Aynı zamanda, farklı bireylerin, grupların ve sınıfların özgürlüğü ile siyasal düzen ve zorlamanın uzlaştırılması temel sorunuyla da uğraştı. Devlet tipik şekilde, aklın ürünü olarak, özel çıkarları ve tutkuları kolektif bir tarzda sınırlayan ve böylece de olası saf güç uygulamaları ve/veya düzensizlik ve kargaşa karşısında denetimli ve düzenli özgürlüğü güvenceye alan bir kurum olarak görülüyordu (Keane, 2004, s.60).

Fakat bundan 20–30 yıl önce birçok alanda meydana gelen değişimler ve bunların yansımaları sonucu çok çeşitli sivil toplum hareketleri gözlenmeye başlandı. Bu hareketler birçok yönden kendilerinden önceki döneme damgasını vurmuş işçi hareketlerinden farklıydılar. İktidar ilişkilerinin dışındaydılar.

Toplumsal hareketler, normal olarak gündelik yaşamın içinde gizlenmiş küçük grupların görünmez ilişki ağlarından oluşurlar. Bu hareketler, yeraltındaki konumlarından kalkarak, gündelik yaşamın egemen kodlarını sorgulamakta ve bu kodlara meydan okumaktadırlar (Keane, 2004, s.22).

Sınıf merkezli hareketler yerini çok büyük çeşitlilik gösteren hareketler almıştır. Savaş karşıtı hareketler, ırk ayrımını temel alan hareketler, çevreci hareketler gibi. Artık sınıf

hareketlerinin büyük oranda zayıflamış olmasının en önemli sebebi homojen bir sınıfin var olmayışydı.

1960'lar sonunda, yüksek yaşam standartları, daha iyi sağlık ve gelişkin eğitim fırsatlarından yararlanan savaş sonrasının ilk kuşağı etrafında yoğunlaşan toplumsal başkaldırıları, savaş sonrası saygın toplumun törelerinde yer bulması olanaksız yeni toplumsal, bireysel ve cinsel özgürlük istemleri ortaya attılar. Giderek dayatmacı hale gelen bir gençlik kültürü 1970'lerde saygın duyarlılıklara yönelik punk saldırısıyla zirvesine ulaştı (Hall-Jacques, 1995, s.37).

Homojen bir sınıf anlayışının yok oluşu; yeni bir üretim anlayışının gelişmesine, yani post fordizme bağlanabilir. Fordist dönemin açıklayıcı kavramları olan kitlesel üretim, standartlaşma, merkezi örgütlenme, yarı vasıflı yüksek sayıda iş gücü, post fordizmle birlikte yerini, küçük ölçekli üretim, üretimde farklılaşma, esnek istihdam, merkez ve çevre işçiler kavramlarına bıraktı. Artık dikey örgütlenmenin yerini yatay örgütlenme aldı. Karar alma sürecine işyeri çalışanları da dâhil edildi. Çünkü kalite ve farklılık bu yeni dönemin en önemli kavramlarıydı. En yeniyi ve en kaliteliyi üretmek, bilginin ve teknolojinin büyük önem kazanmasına sebep oldu. Talepteki değişimlere hemen ayak uydurabilecek küçük ölçekli atölyeler büyük ölçekli işletmelerin yerini aldı. Her alandaki esneklik, işgücüne de yansdı ve işgücü bölündü. İş gücünün bölünmesi, sınıf temelli hareketlerin de zayıflamasına sebep oldu. Çalışma saatlerinin bölünmesi, “part time” adı verilen yarı zamanlı işlerin artışı, kadınların da çalışma hayatında görülmelerine sebep oldu. Kadının çalışma hayatına girmesine rağmen hala yeniden üretim konusundaki asli rolünün değişmemiş olması ve ataerkil anlayış, kadın hareketlerinin artmasına yol açtı (Hall-Jacques, 1995, s. 46–63).

Devletin siyasal ve ekonomik alandaki rolü de değişime uğradı. Bu değişimin sivil toplum kavramının yükselişinde de önemli bir rolü vardır. Merkezi bir devlet yapısı, katı bir bürokrasi sivil toplumun kendini ifade etmesini engeller. “Fordist bürokrasiler çerçevesinde temsili demokrasi yetersizdir. Önemli olan bürokrasinin yapısı ve dışarıyla ilişkileridir. Devlette bunun anlamı bürokrasinin rolünü stratejist, yenilikçi, koordinatör ve üreticilerin destekçisi olarak yeniden tanımlamaktır” (Murray, 1995, s.60). Devletin rolünün bu değişiminde refah devleti anlayışının uğramış olduğu başarısızlık ve Uluslararası alanda rekabet edebilecek bir iç piyasanın varlığına duyulan ihtiyaç ve ulus

devletlerin alacağı kararları etkileyen küreselleşme etkili oldu. Devletin konumundaki bu değişme de sivil toplumun gelişmesinde ve etkisinin artmasında önemli bir yere sahiptir.

Devletin yapısı, iktidarın etkisinin sınırları sivil toplumu etkiler. Bir devletin, kapitalist olması, faşist olması, sosyal demokrat olması, devlet otoritesi ile yönetilenler arasındaki ilişki düzeyini etkiler. Batı'nın siyasi ve ekonomik tarihine baktığımızda burjuvazinin tarih sahnesinde belirmesi ve yönlendirici etkisi kamusal alanın kurucusu olarak kabul edilmesine sebep olmuştur. Bu durum aynı zamanda kamusal alanın varlığı için liberalizmin varolması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. “Modern kamusal alanın burjuvaziye bağlı içeriği bizi; demokratik kamusal alanın işlerliği için devlet ve sivil toplum arasındaki kesin ayrımın gerekliliğine götürür” (Tosun, 2001, s.72).

Devlet ve sivil toplum ayrımından söz etmemiz ve bunun üzerine farklı düşünceler üretmemiz öncelikle devlet kurumunun varlığına bağlıdır. Devlet, var oluşundan bu yana, yönetim şekilleri ve iktidarın sınırları açısından büyük değişimler geçirmiştir. Sivil toplum kavramının, günümüzde bu kadar çok kullanılması ve üzerinde tartışılması devlet iktidarının sınırlarındaki değişime de bağlıdır.

Kamusal- özel alan ayrımının tarihsel süreçteki değişimine baktığımızda kamusal olan siyasal olanla aynı şeyi ifade ediyordu. Özel alan, kamusal alanın dışındaki bir alanı ve mahremiyeti açıklıyordu. Özel yaşam alanı ve aile özel alan içerisinde bulunuyordu. Günümüzdeki gelişimiyle birlikte sivil toplum kavramı, ekonomik, öznel ve kamusal alanı ifade etmeye başladı. “Diğer tarafa ise siyasal alan ve devleti koymak mümkündür” (Tosun, 2001, s.70). Gönüllü örgütleri, sosyal hareketleri içinde bulunduran alan, devletin dışında örgütlenerek kendi varlıklarının tanınmasını sağladılar. “Kamusal alanın gücü ve önemi de bu noktadan kaynaklanmaktadır. Devlet(Siyasal alan) ile toplumsal alan arasındaki özerk aracı kurumlara sahip olması nedeniyle kamusal alan, toplumu ve siyasal sistemi dönüştürücü bir potansiyele sahiptir” (Tosun, 2001, s.71).

Devlet ile toplumsal alan arasındaki sivil toplumun dönüştürücü potansiyeli kullanılabilmesi için devlet dışında bir alan olarak varlığının kabul edilmiş olması gerekir. Sivil toplumun 1980'lerden sonra kullanımındaki artışta belki güven ihtiyacının bir yere kadar karşılanmış ve devlet dışındaki varlığının kabul edilmiş olmasını görebiliriz. “Devletin kurumsal yapısını olanca ağırlığıyla hantallaştıran ve devletin karşısında bağımsız bir muhalefet imkânını ortadan kaldıran bürokratik merkezîyetçilik, devletin karşısında sivil toplumun sosyal bir gerçeklik olarak var oluşunu da imkânsız kılar” (Tosun, 2005, s.42).

Bireylerin belli düşünceler etrafında örgütlenmeleri, düşüncelerini ifade edebilecek kolektif birlikler oluşturmaları, özgürlüklerinin güvence altında olmasıyla mümkün olabilir. “Toplumsal ve bireysel güven düzeyinin düşüklüğü, bireylerin sivil toplum kuruluşları içinde bir araya gelerek dayanışma örüntüleri oluşturmalarının, ortak eylem ve müzakere süreçlerini geliştirmelerinin önündeki engellerden biridir (Tosun, 2005, s.40).

Çok farklı sosyal hareketlerin ve örgütlenmelerin varlığı güvenin yanında farklı yaşam tecrübelerinin de varlığına bağlıdır. Post fordist üretimle birlikte çalışma zamanının bölünmesi ve boş zamanın artması bireylerin kimlikleri üzerinde de etki yapmış, farklı yaşam tecrübeleri farklı birliktelikleri meydana getirmiştir.

Bireyselleşmenin artmasıyla yalnız kalan birey, daha önceki cemaat tipi örgütlenmelerin yerine, düşüncelerini daha özgürce ifade edebileceği sivil toplum örgütlerine katılmaktadır. “Liberal düşüncenin temel kavramları olan hukukun üstünlüğü, minimal devlet, toplumsal farklılaşma, piyasa ekonomisi, bireysel ve sosyal özgürlük, sivil toplumun gelişmesini sağlayan lojistik kavramlardır” (Çaha, 2005, s.17).

Stefanos Yerasimos, sivil toplumun gelişmesinin nedenlerinden biri olarak “bireye ve birey özgürlüğüne dayanan bugünkü toplumlarda, geleneksel toplumlarda rastlanan dayanışmanın ortadan kalkması ve bunun eksikliğini hisseden bireylerin çeşitli alanlarda bu eksikliği giderecek ortaklıklar kurmaları”nı göstermektedir (Yerasimos, 2002, s.13).

Bireylerin farklı sosyal hareketler ve gönüllü örgütler içinde yer almaları, artan farklılaşma acaba toplumda bir çatışmaya neden olmaz mı? Bu çatışmalar, devleti tekrar merkezi ve otoriter bir güç haline getirmez mi?

Çatışma ve toplum ayrılmaz kavramlardır. Çatışmanın kabulü toplumsal olanın kendini yeniden üretim sürecinin kalbinde yatmaktadır. Mümkün olmayan bir uzlaşım maskesi altında çatışmayı inkâr etmek ya da bilmezlikten gelmek şöyle dursun, bir demokratik ideal, bu türden çatışmaları üretken ve yapıcı kılmaktadır. Bu anlamda toplumsal görünürlük ve demokrasi el ele giderler (Keane, 2004, s.237).

Sivil toplum örgütlerinin var olabilmesi ve özgürce düşünceleri ifade edebilmesi öncelikle bir toplumda demokrasi geleneğinin var olmasına bağlıdır.

Temelden anti-demokratik olan bir kültür, toplumda demokratik normların yaygınlaşmasını engeller, demokratik kurumları meşruluktan yoksun bırakır ve böylece bu kurumların doğuşunu ve etkin şekilde işleyişini önlemese bile, büyük ölçüde güçleştirir (Huntington, 1993, s.292).

Demokratikleşme ve buna bağlı sivil toplumun etkinliğinin artması, devletin sınırlandırılması çok yönlü işleyen bir süreçtir. Bireyler farklı sosyal hareketler içinde yer alacak, gönüllü örgütler kuracak düşüncelerden ve güçten yoksun iseler devlet otoritesinin sınırlanması bir anlam ifade etmez. Aynı şekilde devlet merkezi ve baskıcı bir yapıya sahip ise, kamusal alana her yönüyle müdahale ediyorsa sivil toplumun gelişimi de mümkün olmaz.

Toplumsal sorun çözüme kapasitesinin demokratik bir gelenek çerçevesinde işlediği örneklerde, toplumun sahip olduğu demokrasi ve devlet anlayışının niteliklerine göre devlet iktidarının sınırlanıp, denetlenebildiği görülür. Oysa toplumun itaatkâr davranış örüntülerini içselleştirip yeniden ürettiği, kendi içinde de sorun çözüme yolu olarak despotizme dayalı ilişkileri doğal bir ilişki tarzı olarak benimsediği örneklerde, devlet de toplumun sahibi gibi davranabilecek, ondan beklediği tek şey itaat olacak ve toplum üzerindeki tahakkümünü doğal bir siyaset tarzı olarak görecektir (Tosun, 2001, s.155).

Demokrasinin bir yönetim şekli olmasının yanında bir yaşam tarzı olarak var olabilmesi, sivil toplumun varlığına ve sivil toplum üzerindeki devlet tahakkümünün kaldırılmasına bağlıdır. Ama bireylerin düşüncelerini ifade edebilecek kolektif

birliktelikler oluşturmaları, özgürlüklerinin güvence altında olmasına bağlıdır. Bunun için devletsiz bir sivil toplum yerine, sivil toplumun varlığı için güven ortamı yaratan bir devlete ihtiyaç vardır.

Sivil toplumun eylem alanını yasal güvence altına alacak ve örgütler arası hakemlik işlevi görecektir. Bu nedenle demokrasinin kurumsallaştırılması devlet sivil toplum ayrımını ya da sivil toplumun devletten özerkliğini karşıtlığa ve düşmanlığa dönüştürme yerine, devletin ve sivil toplumun toplumsal uzlaşma ile belirlenmiş oyunun kurallarına karşılıklı olarak uymalarını gerektirir. Yani bir yandan sivil toplum uyanık olacak, diğer yandan devletin hakemliğini benimseyecek ve buna saygı gösterecektir (Tosun, 2001, s.163).

Devlet düzeninin dışında kuralsız bir sivil toplum kendi kendisinin sonu olabilir. Sivil toplum ve devlet birbirinin demokratikleşme koşuludur. Demokratik bir devlet, demokratik bir sivil toplumu yaratabilir, demokratik bir sivil toplum demokratik bir devletin varlığını devam ettirebilir.

Sivil toplumun demokrasinin güvencesi olarak varlığı, ancak kendi içinde demokratik olmasıyla mümkündür. “Devletten özerkliğini sağlamış olsa bile, kendi içindeki çoğul iktidar yapıları arasında demokratik yöntemleri kurumsallaştıramamış bir sivil toplum, demokrasi konusunda ümit vermekten uzaktır” (Tosun, 2001, s.150). Bunun için sivil toplumu oluşturan bireylerin kendilerini ifade etme yeteneğine ve gücüne sahip olmaları gerekir. Bireylerin düşüncelerini özgürce ifade edebilmeleri demokrasi kültürüne sahip olmalarına ve eğitim düzeylerine bağlıdır.

Gelişmişlik ve demokrasi arasında çok yakın bir ilişki söz konusudur. Gelişme düzeyi çok düşük bir toplumda, doğal olarak eğitim seviyesi de düşüktür; okullaşma seviyesi düşük, meslek içi, sürekli eğitim gibi kavramlar henüz oturmamış, olanakları sınırlı, düşünce hayatı sönük olduğu için demokrasi genelde gündemde değildir. Toplumun gelişmesi ile eğitim arasında doğrudan bir ilişki bahsetmek mümkündür; bunun bir yansıması da gelişmiş toplumlarda demokrasinin de gelişmiş olmasıdır; Demokrasi; düşünen, sorgulayan katılan, denetleyen bireylerin olduğu yerde gelişir ya da demokrasinin varlığı bu tür birey ve STK'ların varlığı ile onaylanır (Akgül, 2005, s.96).

Toplumdaki gelişmişlik düzeyinin de ekonomik gelişmeyle paralel olduğu söylenebilir. Ekonomik gelişme, toplumdaki eğitim düzeyini yükseltir. “Daha sanayileşmemiş, modern bir ekonomiyle, onun doğurduğu daha karmaşık bir toplum ve daha iyi bir eğitim görmüş bir nüfus, bunların karşıtlarına oranla, demokratik rejimlerin kurulması için daha elverişli şartlardır” (Huntington, 1993, s.265).

Ekonomik gelişme ve değişimlerle paralel olarak bireylerin eğitim düzeylerinin artışı ve küreselleşmeyle beraber ulus devletin homojen yapısının parçalanması ve yerini çoğulculuğa bırakmasıyla liberal demokrasinin yöntemleri ve kuralları yetmemeye başladı. Yani temsili demokrasinin temel kuralı olan seçimler yetmemeye başladı ve katılım devrimi denilen bir döneme girildi. Bundan önce “egemenlik, yurttaş topluluğunu temsilen devlette toplanmış, devlet yurttaşlardan kendi egemenlikleri adına tüm sadakatlerin üstünde bir sadakat talep etmeye başlamıştır” (Sarıbay, 1998, s.14). Bu sadakatin sağlanması devletin meşruiyetine bağlıdır. Meşruiyet ulus devletin varlığı döneminde homojen bir ulus icat etmekle sağlanabilmiştir.

Bir kültürü, ulus icad etmede veya ortadan kaldırmada zorunlu ihtiyacın ancak politik güç / irade olabileceği hatırlanırsa, ulusçuluğun esasen kültür ile siyasetin evliliğini simgelediği söylenebilir. Tarihsel olarak bu evlilik, ulus devlet yaratma marifetiyle devlet ve sivil toplum arasındaki uyumluluğu sağlamak işlevi görmüştür (Sarıbay, 1998, s.21).

Küreselleşme, bu evliliği bozmuş, bu uyumluluğu da sorunsallaştırmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra sayıları ve etkinlik alanları gittikçe artan uluslar arası örgütler (BM, IMF, Dünya Bankası, GATT, vb.) ve çok uluslu şirketlerin varlığı siyasal etkinliklerin artık ulus devlet ile sınırlandırılmaması gerektiği ve bu nedenle uluslar arası ilişkileri transnasyonel ilişkiler olarak görmenin daha anlamlı olduğu düşüncesini gündeme getiriyor. Uluslararası örgütlerin de ulus devlet gibi Uluslararası ilişkilerin önemli bir aktörü olduğunu savunan bu görüş, devlet egemenliği söyleminin kurumsal düzeyde ayrıcalıklı konumunu korumakla birlikte, devlet merkezli bir dünya anlayışını bırakıp çok merkezli bir dünya anlayışına geçmenin önemini vurguluyor (Keyman, 1998, s.37).

Huntington; ‘üçüncü dalga demokratikleşmesi’nin sebeplerini açıklarken birçok ülkede meydana gelen hayat standartlarının yükselmesine ve kentsel bir orta sınıfın genişlemiş

olmasına dikkat çeker. Bunun oluşumunu da küresel ekonomik büyümeye bağlar. Ayrıca Huntington, 'Üçüncü Dalga' isimli eserinde demokratlaşma hareketlerinin en aktif destekçileri olarak orta sınıfı gösterir. Ona göre; "Toplumun gitgide büyüyen bir oranı işadamlarından, serbest meslek sahiplerinden, esnaftan, devlet memurlarından, yöneticilerden ve teknisyenlerden, sekreterlik ve satış personelinde oluşur" (Huntington, 1993, s.63). Orta sınıfın gelişmesi aynı zamanda ekonomik gelişmeye bağlıdır. Ekonomik gelişme ile demokratikleşme arasında bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Ayrıca sivil toplumun örgütlenebilmesi de mali açıdan bir güç gerektirmektedir. Ekonomik büyüme bu gücün artışı da sağlayacaktır.

Ekonomik büyümenin artışı, ekonomiye devletin müdahalesinin azaltılmasına bağlanmıştır. Küreselleşme dünyayı tek bir Pazar olarak görmektedir. Uluslararası şirketlerin dünya pazarlarında etkinliğinin artması ulus devletin ekonomiye müdahalesinin azaltılmasına bağlıdır. Ayrıca piyasaların gücünün artması, tüketimin hızlandırılması tek tipleştirilmeye değil farklılıkların onaylanmasına bağlıdır. Bunun için oluşan yeni dünya düzeninde çok sesli bir demokrasinin varlığı vurgulanır. Her farklılık varolma hakkına sahiptir.

Burada, insanı böylesine masalsi bir tablonun cazibesine kapılmaktan kurtaracak tek şey de, devleti küçültmek derken özelleştirme, yeniden yapılanma, transformasyon gibi terimler aracılığıyla bütün söylenenin aslında devletin ekonomik faaliyet alanlarının tümünün dışına çıkartılıp, diğer alanlardaki işlevlerinin de yine en ekonomik bir biçimde yeniden düzenlenmesi, bu sayede de ekonominin her türlü siyasal müdahaleden arındırılıp kendi nesnel gerçekleri doğrultusunda işler hale getirilmesi olduğunu hatırlamaktır. Ekonomiye siyaset karıştırılmayacaktır, yani öznellik-üstü evrensel nesnellik diye devletten boşaltılmış alanda egemen kılınıp siyaset üstü mutlak bir veri konumuna oturtulacak olan doğrudan doğruya, globalleşme kapitalizminin ekonomi politikasıdır (Cangızbay, 1998, s.198).

Bu politikalar sonucunda gerçekleşen bir kalkınma demokratik bir kalkınma için yeterli değildir. Sivil Toplum Örgütleri(STÖ)'nin varlığı gerçek bir çoğulculuğu, katılımı temsil etmelidir. Sadece sermayenin lehine işleyen bir katılım yanılmaca olur.

STÖ'ler gerçekten kalkınmaya katkıda bulunmak istiyorlarsa, günümüzde fırsat eşitsizliğine dayanan ve çoğu zaman da büyük uluslararası politikadan güç bulan bir sistem içinde kendi

gerçek işlevlerini sorgulamaktan kaçınmamalıdır. Şu an için varmamız gereken yargı, STÖ'lerin insani yardım, kalkınma ya da toplumsal mücadeleye destek alanında yer alıp almadığını bilmekle ilgili değil; meta ilişkileri mantığı içerisinde, sonuçta en güçlülerin lehine işleyen ve tüm insan ilişkilerini metalaştıran toplumsal yapıların dönüştürülmesi yönündeki tercihlerinin sahiciliğini sorgulayıp sorgulamadıklarını bilmekle ilgili olmalıdır (Lopez ve diğerleri, 2001, s. 40).

Küreselleşme, ulus devlete müdahaleyi de beraberinde getirmektedir. Bu müdahale sivil toplumun gelişimini farklı şekillerde etkilemektedir. “Ulusal güçler, küresel sermaye piyasalarının baskısı altında, kendileri dışında alınmış kararlar altında ezilmektedir” (Bilgin, 2005, s.29). Bu durumda acaba devlet, sivil toplumun isteklerini göz önünde bulundurarak kararlar alma girişiminde bulunabilir mi? “Küreselleşme teorisine göre, Piyasa entegrasyonu ve küresel çaptaki rekabet ve sermaye akışı, devletleri sosyal politikalarını daraltmaya itmekte, dolayısıyla demokratik sorumluluk ilkesini yerine getirme konusunda zayıflatmaktadır (Bilgin, 2005, s.32).

Sonuç olarak; sivil toplum örgütleri devlet otoritesinin etkisi dışında, insanların farklı görüş ve çıkarlarını temsil etmek adına oluşmuş örgütlenmelerdir. Bu sebeple farklı görüşlerin temsil edilebilmesi ilkesine dayanan demokratik sistem için bu örgütlenmeler önemli yer tutmaktadır. Fakat bunu söylerken sivil toplum örgütleri içinde adı anılan her birlikteliğin demokratik yaşantının bir parçası olduğunu, bu anlamıyla olumlu işlevlere sahip olduğunu söylemek doğru olmaz. Sivil toplum örgütleri olarak kabul edilen bazı örgütlenmeler, kendi yapıları içinde eşitsizliğin, ırkçılığın ve ataerkilliğin devamlılığını sağlamaktadır. Bu sebeple sivil toplum örgütlerini değerlendirirken demokratik yapının varlığı için gerekli ilkeleri gözden kaçırmamak gerekir.

1.1.1.1. Türkiye’de Sivil Toplum

Türkiye’nin demokratikleşmesi sürecinde de küreselleşmenin etkiler olduğu söylenebilir. Özellikle 24 Ocak Kararları olarak bilinen kararların alınmasında Uluslararası ekonomik değişimlerin ve devlet eliyle yürütülen ekonomideki tıkanmaların büyük etkisi olmuştur. Türkiye’de sivil toplumun gelişimi konusu ele

alınırken mutlaka devlet geleneği konusuna yer verilmelidir. Ayrıca toplumun İslami kökeni de sivil toplumu anlamada önemlidir. Huntington, Türkiye’yi üçüncü dalgada demokratikleşen ülkeler arasında sayar ve bir ülkenin demokratikleşip demokratikleşemeyeceğini, daha önceden demokrasi için girişimlerinin olup olmamasına bağlar. Türkiye tarihinde farklı dönemler yaşanmasına karşın köklü bir devlet geleneği varlığını devam ettirmektedir. Ali Yaşar Sarıbay(1998), Türkiye’de Osmanlı döneminden beri, siyasal düşüncemizi şekillendiren rijit bir devlet-toplum karşıtlığı olduğunu ifade eder. Bu karşıtlık her alanda güçlü bir devletin varolmasına yol açar. “Osmanlı’dan miras kalan kontrol felsefesini gidebileceği en uç noktalara kadar götüren devletimiz, kendi eliyle sivil toplumu kurmaya çalışmıştır. Oysa sivil toplum, tanım gereği, devlet eliyle kurulamayacak bir şeydir” (Tosun, 2005, s.137). Türkiye’de kadın hareketleri kadın bakanlığı projesini, çevre hareketleri de çevre bakanlığı projesini oluşturmuştur.

Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının ayağa kalkamamalarının en önemli nedeni, sorunlu bir doğumla dünyaya gelmiş olmalarıdır. ‘Bu ülkeye komünizm gerekirse onu da biz getiririz’ şeklindeki anlayış, bu alanda da etkisini göstermiştir. Birçok sivil toplum örgütü, gerçekte yarı sivil bir şekilde doğmuştur. Sivil toplum örgütleri bireylerin siyasal ve toplumsal taleplerini, devlet karşısında karar alma mekanizmasına taşımak konumundaki kuruluşlar olması gerekirken, bunun tersi olmuştur. Devletin talep ve ideolojik tercihlerini topluma taşıyan ve Althusserci anlamda ‘ideolojik devlet aygıtı’ olarak çalışan sivil toplum örgütleri vardır (Arslan, 2005, s. 90).

Türkiye’deki seçkin devlet geleneği sivil toplumun tanımına uygun gelişimini geciktirmiştir. Ergun Özbudun’un “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon” adlı yazısında Larry Diamond’dan aldığı tanım Türkiye’de sivil toplumun varlığı ve gelişimi konusundaki ifadelerimize daha da açıklık getirecektir. Bu tanımda; “Sivil toplum, gönüllü, kendi kendini yaratan, kendi yaşamını kendisi sağlayan, devletten özerk ve hukuksal bir düzenle ya da ortak değerler kümesiyle sınırlı olan örgütlü toplumsal yaşam alanını” ifade etmektedir (Özbudun, 1998, s.112).

Türkiye’de Sivil Toplumun bugününü değerlendirmede ele alınması gereken en önemli dönem 1980’lerdir. Türkiye tarihinde 1980 öncesi dönemlerde de askeri darbelerin

belirleyici etkisi olmuştur. Ama 1982 Anayasasıyla bol geldiği ifade edilen elbisenin, yani insan hak ve özgürlüklerinin daraltılması sivil toplumun gelişimini etkilemiştir.

Türkiye'nin 1970'li yılların sonlarında girdiği bunalımın toplumsal, siyasal ve ekonomik olmak üzere üç boyutu vardır. Toplumsal ve siyasal düzeyde artan kutuplaşma eğilimi, sağ-sol çatışmaları, kısa süreli koalisyonlar döneminde oluşan siyasal boşluk toplumsal uzlaşmaların ortadan kalktığı bir tablo çiziyordu. Ekonomik boyutta ise, ithal ikameci politikaların yol açtığı kapasite düşüşü, küreselleşen sermaye hareketleri karşısında içe dönük ekonomik yapının işlevsizleşmesi, bunlara bağlı olarak ortaya çıkan fiyat artışları, yükselen grev ve lokavtlar, gerek toplum, gerekse devlet elitleri açısından oldukça karamsar bir görüntü ortaya koyuyordu. Mevcut siyasal uzlaşmazlık ortamında ekonomik uzlaşmanın bir türlü sağlanamaması ve artan dış baskılar (IMF ve Dünya Bankası reçeteleri) kaosu daha da büyütüyordu (Tosun, 2001, s.292).

Bu tablo beraberinde 12 Eylül müdahalesini getirmiştir.

Demokratik bir resimde radikalizm, yolsuzluk ve düzensizlik kabul edilemez düzeylere ulaşmakta ve ordu, halkın da büyük ferahlık duygusu ve alkışlarıyla bu rejimi devirmektedir. Ancak zaman içersinde, askeri rejimi destekleyen koalisyon bozulmakta, askeri rejim ülkenin ekonomik sorunlarıyla etkin biçimde baş edememekte, profesyonel eğilimli subaylar Silahlı Kuvvetlerin siyasallaşmasından korkuya kapılmakta ve yine halkın büyük ferahlık duygusu ve alkışlarıyla birlikte, ordu iktidardan çekilmekte ve uzaklaştırılmaktadır (Huntington, 1993, s.40).

Tosun'a göre(2001); Askerin seçilmiş iktidar üzerindeki güçlü konumu seçilmiş yönetimlerin otoritesini kısıtlar. Türkiye'de asker, seçilmiş iktidar üzerinde denetimini hep sürdürmektedir. 12 Eylül; sağ-sol kutuplaşmalarını ve siyasallaşmaları, sendikalara ve siyasi partilere bağlayarak bunların faaliyetlerin yasaklar. Ayrıca bu dönemde basın, dernekler ve üniversiteler de büyük kısıtlamalarla karşılaşır. Devletin merkezi gücü, işlev ve etki alanı genişletilir. "12 Eylül; devlet ve toplum ilişkisinde devletin toplumsal kesimler arası tarafsız rolünü yitirerek, askeri elitin sahip olduğu yukarıdan vesayetçi değerlerin yeniden harekete geçirildiğini göstermektedir" (Tosun, 2001, s.302).

1980 Askeri darbesinden hemen sonra geçici düzenlemeler yapıldıktan sonra 1982 yılında yeni Anayasa hazırlanarak halk oylamasına sunuldu. 1982 Anayasası, demokrasi temeli üzerine değil, devlet üzerine kuruldu. Bu anayasa ile özgürlüklerin devletin

varlığını ve güvenliğini tehlikeye soktuğuna karar verildi. Devlet, ekonomi dışında her alana müdahale etmeliydi. Devletin varlığını devam ettirmesi buna bağlandı. 1982 anayasasında açık bir şekilde ‘devlet için birey’ anlayışı ortaya çıkmış ve toplum huzuru ve milli menfaatler ön planda tutularak bireyselleşme engellenmiştir. Sivil toplumun varlığı bireylere bağlıdır. Sivil toplum için bireysellik önemlidir. “ Sivil toplumda hiçbir tekil ögenin, toplum çıkarlarının tümünü temsil etme hakkına sahip görülmemesi, ister halk, sınıf veya zümre olsun, bütün adına bireylerin, grupların ve toplulukların ezilmesinin de bir güvencesidir” (Sarıbay, 1998, s.93).

1983 seçimlerine gelindiğinde, devletin toplum karşısında konumunun ne olması gerektiği tartışıldı. Her konuda gelişmiş ve ileri olarak kabul edilen ve örnek alınan Batı ile yapılan karşılaştırmalar sonucu geri kalmışlık; devletin her alandaki hâkimiyetine ve bireyin varlığını sağlayacak , koruyacak bir sivil toplum olmayışı durumuna bağlandı. Bundan sonra Sivil Toplum kavramı, en popüler kavramlardan biri oldu ve çok sık kullanılmaya başlandı. Ama, bu durum sivil toplumun varlığını sürdürmesi ve gelişimi için yeterli değildir.

1980’lerden sonra her alanda müdahalesini artıran devlet, ekonomideki tıkanma ve küreselleşmenin etkisiyle, ekonomideki rolünü ve bürokrasisini azaltmak durumunda kaldı. Bundan dolayı Sivil Toplum Örgütleri daha çok bu alanda, özellikle işadamları tarafından oluşturulmaya başladı. Sivil toplumun oluşumunda ayrıca yerel yönetimlerin güçlendirilmesine yönelik daha sonraki çalışmalar da etkili oldu.

1990’dan sonra özel televizyon kanallarının artmasıyla beklenen çok seslilik sürecine girilemedi. Çünkü basın ve büyük holdingler arasında sıkı bir bağ kuruldu. Özel televizyon kanallarının sayısının artmasıyla farklılıkların ifade bulması, çok sesliliğin artması beklenirken, artan, sermayenin sesi oldu. Hazırlanan televizyon programları tüketimi körükleyip, eğlence sektörüne büyük ilgi yarattı. Katılma imkânı veren tartışma programları, sanal bir demokratik katılım yarattı. Ayrıca Radyo ve Televizyon, insanları yönlendirmede etkili olduğu için sermaye sahipleri kendi çıkarları doğrultusunda gündem yaratabilmekteydi.

“Sermaye yoğun meslek grupları yönetimin gözdesi haline gelirken emek yoğun meslek grupları muhaliflerin örgütlendikleri odaklar olarak değerlendirildi” (Tosun, 2001, s.341). Sendikaların etki gücü azaldı. Sivil toplum kavramından bu kadar çok söz edilirken sendikaların etkisizleşmesi bir çelişki olarak görülebilir. “1980’lerden itibaren yaşanan liberalleşme sürecinde isminde SİAD eki olan işadamları dernekleri giderek çoğaldı” (Tosun, 2001, s.344). Bunların sayısındaki artışa rağmen devletin ilişkilerindeki tikelci niteliği değişmemiştir. Devlet kendi oluşturduğu burjuvaziye daha yakın bir tavır sergilemektedir. Ayrıca Mardin’in belirttiği gibi; “Devlet ne kadar güçlenirse güçlensin, üretici sınıfların desteğine muhtaçtı” (Mardin, 1995, s.13). Türkiye’de devlet, işadamlarıyla, kurdukları örgütler aracılığıyla değil, özel ilişkiler çerçevesinde bağlantı kurmaktadır. Bu da, henüz sivil toplum örgütü olarak işadamları derneklerinin olgunlaşmamış olduğunu gösterir. “1990’lar Türkiye’inde ne siyasal, ne de ekonomik demokrasinin kurumsallaşmamasının sonuçlarından biri, toplumda gözlenen yeniden cemaatleşme ve tarikatlaşma olgusudur” (Tosun, 2001, s.384).

Yüksek toplumsal hareketlilik, işsizlik, köyden kente göç edenlerin kentin marjinal bölgelerinde marjinal bir yaşam tarzını kuşaklar boyu devam ettirmeleri, kentle bütünleşmemeleri, toplumsal kesimler arası ekonomik uçurumun derinleşmesi gibi faktörler kentte yaşayanların yalnızlığının artmasına, kolektif kimlik ihtiyacının doğmasına yol açar (Tosun, 2001, s.384).

Kolektif kimlikler çoğulculuşmanın ve bireyselleşmenin önünde engeldir. Ayrıca dinin getirdiği ümmet anlayışı her türlü farklılaşmayı reddeder. “Sonuç olarak, çağdaşlaşma sürecinin devlet adına yukarıdan aşağıya doğru yürütülmesi ve demokratikleşmenin çağdaşlaşmaya engel olarak görülmesi, özgür birey yerine ikame cemaatler yaratmaktadır” (Yerasimos, 2002, s.18).

1.1.2. Ticaret Ve Sanayi Odalarının Tarihçesi

Sivil toplum kavramı çerçevesinde işadamları derneklerini değerlendirirken değinilmesi gereken konulardan biri öncelikle odalardır. Odaların konumu ve temsil gücü sivil toplum kavramı açısından ne ifade etmektedir? Bunları anlayabilmek için öncelikle odaların tarihine bakmak gerekmektedir. Odaların kuruluşu ve tarihsel gelişimi 1923

öncesi, 1923–1950 arası, 1950–1980 arası ve 1980 sonrası olmak üzere dört dönem olarak ele alınacaktır. Bu dönemselleştirmenin sebebi bu tarihler arasında yaşanan ekonomik ve siyasi değişimlerin odaların konumunu etkilemiş olmasıdır. Odaların tarihini incelemeye 1923 öncesinden başlanmasının sebebi de ilk odaların 1880’li yıllarda kurulmuş olması ve odaları oluşturan sebeplerin bu döneme bakılarak anlaşılabilmesidir.

1.1.2.1. 1923 Öncesi Odalar

İlk odalar Osmanlı döneminde 1880’li yıllarda kurulmuştur. Odaların kuruluşunu ele almadan önce o dönemde Osmanlı’daki ekonomik durumu anlamak açısından, önemli meslek örgütlenmeleri olan loncalara bakmak gerekir.

Lonca tipi meslek örgütleri, Osmanlı’dan önce Doğu’da ve Batı’da birçok devlette rastlanan örgütlerdir. Roma ve Bizans devletlerinde de benzer örgütlenmeler yer almıştır.

Osmanlı döneminde lonca örgütlenmesinin ne zaman ortaya çıktığı, gediklerle loncaların nerede iç içe geçip nerede ayrıldıkları ve Anadolu’da kökleşmiş bir toplumsal, dini ve ekonomik örgütlenme olan Ahilikle İstanbul loncalarının etkileşim ve bağları, üzerinde değişik görüşler olan bir konudur (Necipoğlu, 1994, s.225).

Kısaca belirtmek gerekirse lonca; “kamu otoritesinin belirlediği ilkeler çerçevesinde aynı mesleği yapan kişilerin gönüllü olarak bir araya gelerek oluşturdukları birliklerdir” (Koraltürk, 2002, s.9). Esnaf teşkilatı diye de anılan bu örgütlerin Osmanlı döneminde etkili olduğu görülür. Bu örgütler Osmanlı’nın ekonomisini anlamamızda önemlidir. Oluşturulmuş olan kurallar gereği esnaf teşkilatları rekabete açık değildir. Bunun yanında girişim özgürlüğü de belli kurallarla sınırlandırılmıştır. Bir malın üretimi ağır kurallara bağlanmıştır. Malın kalitesi, taşıyacağı özellikler belli kurallar çerçevesinde belirlenir. Burada amaç; “piyasada mal miktarının ve niteliğinin bozulması, fiyat artışlarının yaşanması gibi halk üzerinde olumsuz etkiler yaratacak oluşumların ortaya çıkmasını” engellemektir (Koraltürk, 2002, s.13). Bu ağır kurallar yönetimin de işine

gelmektedir. Kendi kendini denetleyen bir örgütlenmenin varlığı halkın memnuniyetsizliğini de önleyecektir.

Osmanlı yönetici sınıfına göre loncalar yararlı ama aynı zamanda tehlikeliydi de. Organize kuruluşlar oldukları için fiyatların kontrol edilmesine yardımcı oluyor, kıtlıkları engelliyor, dürüstlük ilkesini üyelerine aşıyor ve vergi geliri sağlıyorlardı. Fakat bu örgütlülük aynı zamanda devlete karşı çıkabilir ve siyasi istikrarsızlık yaratabilirdi. Dağınık ve organize olmamış üreticilerden farklı olarak, bir coğrafi bölgede aynı mesleklerden kişilerin oluşturduğu loncalar tekelleşme yaratabilir, bu durum da bölgedeki diğer üreticilerin ve tüketicilerin zararına olabilirdi; halkın siyasi statükodan memnuniyetsizliği bir yan faktör olarak ortaya çıkabilirdi. Bu varsayımlardan hareketle, Osmanlı idaresi loncalara bir takas teklif etmiştir: tekel kurmalarının resmen tanınmasına karşılık, loncalardan devlet denetimi altında olmayı kabul etmeleri ve korunan diğer grupların ekonomik çıkarlarının zararına neden olabilecek hareketlerden kaçınmaları isteniyordu. Devlet görevlileri, loncaların birbirlerinin ekonomik bölgelerine girmelerini engelliyordu; loncalar da kendi aralarında pazar paylaşma düzenlemelerine saygı gösteriyorlardı (Kuran, 1999, s.100).

Loncalar girişim özgürlüğünü kısıtlayıcı kurallar da oluşturmuşlardı. İsteyen, istediği yerde istediği üretimi yapamıyordu. Üretim yapacak bir yer açılabilmesi gedik usulü esaslarına bağlıydı.

Ortaçağdan beri Türk sanayicileri daima teşkilatlanmış, devlet de toplum içindeki her sanat dalının teşkilatlı ve düzenli olarak çalışması prensibini desteklemiştir. Bu karşılıklı dayanışma iki taraf da sürekli faydalar sağlamış ve olumlu şartlar korunduğu sürece memlekete yararlı olmuştur. Bu orijinal teşkilatlanma ve çalışma düzenlerinden en önemlisi, Osmanlı sanayici ve tüccarları arasında birkaç yüzyıl boyunca uygulanan Gedik usulüdür (Giz, 1968, s.14).

Bugünün koşullarına baktığımızda bir kişi odalar kanununa, Türk Ticaret Kanunu'na uyarak dilediği yerde bir yatırım yapma hakkına sahiptir. Ama Gedik usulünün geçerli olduğu dönemde herhangi bir alanda iş yapmak isteyen kişi bu usule uymak zorundadır.

Gedik usulünün şartları, kanun niteliğinde padişah fermanları, hükümler, esnaf defterleri, mahkeme kararları gibi yazılı belgelerle tespit edilmiştir. Bu usule göre, bir şehirde, örneğin pamuklu dokuma imal edecek tezgâhların, bu tezgâhları işletecek patronların sayısı yazılı olarak tayin olunmuştu. Ancak bu dondurulmuş bir sayı değildi. Osmanlı sanayii, öncelikle yurt ihtiyacını, yurt içinden karşılamak prensibine bağlı olarak çalıştığından bir sanat şubesindeki

işyeri ve istihsal aletlerinin sayısı da ihtiyaca göre azaltılıp çoğaltılabiliirdi. İşveren gibi işçilerin durumu da bu düzen içinde geliyordu. O dönemde işçiliğin bu güne göre daha manalı, daha kalifiye bir yönü vardı. Sanayinin makineleşmediği çağlarda, sanayi işçiliği son derece hüner ve tecrübeye ihtiyaç gösteriyordu. Her sanatın püf noktası denilebilecek sırları ve incelikleri vardı. Bu bakımdan her patron kalifiye işçi aradığı gibi kendi işçisini devamlı olarak muhafaza etmeye çalışıyor, işçilerin sanatlarında gösterecekleri maharet ve bağlılık bir gün onlara kalfa ve nihayet patron olma yolunu açıyordu. Bu suretle gedik usulü her sanat şubesinde (işçi-kalfa-patron) merhalesinden geçen belirli insanlarla, kapalı bir daire yaratmıştı. Bu düzenin korunduğu sürece bu daireye dışarıdan sızmak güçtü. Her san'at şubesinin lonca usulüne göre şeyhi, kâhyası, yiğitbaşları ve söz sahibi ihtiyar ustaları vardı. Bunlar Devlet ve toplum nezdinde makbul ve itibarlı adamlardı. Yukarıda örnek olarak aldığımız bir şehrin pamuklu dokuma sanayicileri arasında bir patron ölünce, yerine yetişkin ve san'at sahibi evladı varsa o geçerdi. Bu şartlara sahip bir varisi yoksa bu sanayicinin işyeri, lonca tarafından yine aynı san'at şubesinde çalışan bir kalfaya verilir, devredilen malın ücreti ölen patronun ailesine ödenirdi. Loncanın bu gibi hallerde yararlı olan bir yardım sandığı da vardı. Böylece bir mesleğe işçi olarak giren bir genç, sanatı ve dürüstlüğü sayesinde günün birinde patronluğa yükselebiliyordu (Giz, 1968, s.15).

Yabancı devlet uyrukları bu durumdan pek memnun değildi. Tanzimat'tan sonra bu usul tamamen kaldırıldı. Bu usulün kaldırılması sonucunda sanayide rekabete dayalı çeşitlenme, gelişme beklentisi vardı. Bu beklenti yabancı uyrukların lehine sonuçlandı. Osmanlı esnafı getirilen özgürlüklerden istendiği şekilde yararlanıp gelişmeyi başaramadılar. Bunun sebebi olarak, yıllarca rekabete kapalı olarak üretim yapmış olmaları, kendilerini yenilemeye çok fazla ihtiyaç duymadıkları için gelişmeleri takip etmemiş olmaları gösterilebilir.

Tanzimat hareketi, Osmanlı Devleti'nin yüzyıllar boyunca küçümsediği ve gelişmesine ilgi göstermediği Avrupa Devletlerinin başarı ve üstünlüğünü kabul ederek onlardaki gelişmeyi sağlayan unsurlardan devletçe yararlanma gayretidir. Bu hareket öncelikle kalkınmaya en çok ihtiyaç gösteren askerlik, eğitim ve devlet teşkilatı alanlarına yönelecekti. Ticaret ve sanayide, genellikle ekonomik alanda Batılılaşma hareketleri daha geç ve dağınık olarak başlatıldı (Giz, 1985, s.748).

Bu dönemde Batı'da sanayileşme hızla artıyordu. Seri ve ucuza üretim yaygınlaşmıştı. Bu durum Batı mallarının doğu pazarlarını ele geçirmesine sebep oluyordu. Lonca teşkilatı içinde daha çok el emeğine dayalı işler yapılıyor, kaliteye çok önem veriliyor, üretimde belli standartların altına inilmesine müsaade edilmiyordu. Ancak üretim

sürecinde modern teknoloji pek kullanılmadığı için emek yoğun olarak çalışmaktaydılar. Bu da üretim maliyetlerinin görece yüksek olmasına neden oluyordu. Dolayısıyla Batı mallarıyla rekabet edebilmeleri çok zordu. Bunun sonucunda, Batı mallarıyla rekabet edecek güce sahip bir sanayici kesimi ortaya çıkamıyordu. Batı Osmanlı'dan hammaddeyi alıyor ve mamul hale getirip daha pahalıya satıyordu. Bu durum, sanayinin gelişmesini daha da güçleştiriyordu. Daha önce oluşturulmuş olan teşkilatın rekabete çok açık olmamasından kaynaklanan rekabet gücünün zayıflığı, şimdi de rekabet ortamı açık olmasına rağmen, sanayinin zayıflığından kaynaklanıyordu. Osmanlı'daki fiyatlar üzerindeki sıkı denetim, tımar sistemi, teknik bilgi ve becerinin sınırlı kalması sermaye birikiminin önündeki engellerdi. Bunun yanında İslam inancına bağlı olarak az ile yetinmek anlayışı üretimdeki artışın önündeki engellerden biriydi.

18. yüz yılda Türkiye'yi gezen ve yazdığı mektuplarla ün salan İngiliz kadını Lady Montagu, bir mektubunda *Türkler ticaret ve sanayiye hiç ilgi göstermiyor* hükmünü vermişti. Gerçekte de durum öyleydi. Osmanlı İmparatorluğunda Türk halkı, geçimini toprağa, askerliğe, savaştan gelen gelire bağlamıştı. Yüzyıllardan beri ticaret yabancıların elindeydi. Sanayide hiçbir gelişme yoktu. Memleket yabancıların açık pazarı haline gelmişti (Giz, 1966, s.3).

Osmanlı ile ticareti kârlı bulan birçok ülke Osmanlı topraklarında dış ticaret odası açmayı tercih ettiler. Osmanlı'da kurulmuş olan yabancı ticaret odaları üyelerine hangi hammaddelerin Osmanlı'dan elde edilebileceği, hangi malların Osmanlı pazarlarında pazarlanabileceği konusunda bilgi sunuyorlardı. Bunun için araştırmalar yaptırıp dergiler yayınlıyorlardı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok yabancı ticaret odası kuruldu. Bunlardan ilki 1870'de Avusturya-Macaristan tarafından İstanbul'da kurulan dış ticaret odası idi. 1874'te bağımsız, müstakil bir kuruma dönüştü.

Dersaadet Avusturya Ticaret Odası Avusturya Ticaret Nezareti'ne Osmanlı ülkesi üzerine düzenli ticari raporlar gönderiyor, bilgi topluyor, bilirkişi eksperleri ve hakem heyetleri seçiyor ve atıyordu. Oda nizamnamesinin tadili ve oda reisinin seçimi de Avusturya-Macaristan sefaretinin, yani dolaylı olarak Avusturya-Macaristan Hariciye Nezareti'nin onayına bağlıydı (Toprak, 1993, s.270)

Üyelerine ve Osmanlı ile ticaretle bulunan uyruklara Osmanlı ekonomisi hakkında ayrıntılı bilgiler sunmak amacıyla yıllıklar yayınlıyordu.

Fransa'nın da yurt dışındaki ilk Ticaret Odası 1884'te İstanbul'da kuruldu. Bu oda da Dış Ticaret konusunda hükümetini bilgilendiriyordu. İstanbul'da ayrıca 1883'te İtalyan Dış Ticaret Odası, 1888'de İngiliz Dış Ticaret Odası, 1891'de Yunan Dış Ticaret Odası kuruldu. Amerikan Dış Ticaret Odası ve Rus Dış Ticaret Odası da Osmanlı'da kurulan yabancı Ticaret Odaları arasındaydı. Rus Dış Ticaret odası Osmanlı'da kurulan en son dış ticaret odası idi. I.Dünya Savaşı'nın çıkması ile beraber bu oda kapandı. Birçok ülkenin İstanbul'da Ticaret Odası açmasının başlıca sebebi, İstanbul'un dış ticaret için önemli bir merkez olmasıdır.(Toprak, 1993, s.269–270)

1889 Yılında Osmanlı Hükümeti de yabancı ülkelerde dış ticaret odası açma girişimlerinde bulundu. İlk olarak Romanya'da Dış Ticaret Odası kuruldu. Ayrıca Paris kentinde de bir Dış Ticaret Odası kuruldu. Fakat Dış Ticaret Odaları yaygınlaşamadı.

Kapitalist ülkelerin lehine işleyen bu ticaret ilişkisi, Osmanlı ekonomisinin daha da kötüye gitmesine sebep oluyordu. Bu durumun düzeltilmesi için bazı önlemler alınması gerekiyordu.

19.yy tarihimizde sık sık anılan bu girişimlerin başlıcaları şunlardır: ithalat gümrük rejiminin yüzde 5'ten 8'e çıkarılması(1862), Sultanahmet'te açılan Batı örneği ilk sergide belli başlı ürünlerin yanında Avrupa'dan gönderilen makinelerin sergilenmesi(1863), Sanayi okulu açılması(1868), yerli sanayin sorunlarını inceleyecek olan *Islah-ı Sanayi Komisyonu*'nun kurulması(1864) (Giz; 1985, s.748).

Avrupa Devletleri ülkede ıslahat yapılması konusunda Osmanlı'ya önerge verdiler. Bunun da etkisiyle ticaret, ziraat ve sanayi alanında çalışmalar sürmeye devam etti. Bu önerge doğrultusunda yapılan çalışmalardan biri ziraat ve ticaret meclislerinin kurulmasıdır.

Tanzimat döneminde ülkeyi yönetenler tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi yönünde ilk olarak yönetsel ve hukuki düzenlemelere giriştiler. Bu bağlamda 1838'de Hariciye Nezareti'ne

bağlı Meclis-i Ziraat ve Sanayi kuruldu. Ülkenin doğal kaynakları, tarım, sanayi ve ticaretin gelişmesi için çalışmalar yapacak, yerli ve yabancı uzmanlardan yararlanarak hazırladığı raporları hükümete sunacak olan meclis, bu görevlerine ek olarak ülkenin eğitim ve öğretim çalışmalarını da üstlenerek Meclis-i Umur-ı Nafia adını aldı. Ardından tarım, sanayi ve ticaretin geliştirilmesi ile ilgili çalışmalarda bulunmak üzere 1839'da kurulan Umur-ı Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlandı. 1843'te Meclis-i Ziraat adını alan Meclis, Maliye Nezareti'ne bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdü. 1845'te ise Ticaret Nezareti'ne bağlandı (Koraltürk, 2002, s.16).

Meclis'e ticaret ile ilgili olarak, bir ticaret okulu açmak, ticaret gazetesi çıkarmak, ülkedeki itibarlı tüccarlar arasında Ticaret Nezareti'nin onayını alarak ticaret cemiyetleri kurmak, ticaret ile ilgili kanunlarda değişiklik yapılması konusunda teklifte bulunmak, ithalat ve ihracata ilişkin istatistikler hazırlamak gibi görevler verildi. Sanayiye ilişkin ise; sanayiye geliştirmek için okul açmak, sanayi sergileri düzenlemek, sanayi istatistikleri hazırlamak, sanayi ile ilgili danışma cemiyetleri kurmak gibi görevler verildi. 1875 tarihinde düzenlenen bir nizamname ile Meclise Ziraat ve Ticaret Meclisleri kurma görevi verildi. Ziraat ve Ticaret Meclisi istenen verimlilikte çalışmayınca bunların görevi Sanayi, Ticaret ve Ziraat Müdüriyetlerine devredildi. Ziraat ve ticaret meclislerinden istenen verimlilikte çalışma alınamayınca gözler tekrar Batı'ya çevrildi ve Batı'daki odalar dikkati çekti. Ziraat ve Ticaret meclislerinden görevi devralan müdüriyetler için cemiyet sözcüğü yerine, Fransızcadan uyarlanan *oda* sözcüğü kullanıldı. İsteğe bağlı olarak tüccar ve sanayiciler devletin gözetimi altında odalara kaydolacaktı.

Daha önce de belirttiğimiz gibi loncalar, sanayideki gelişmelere ayak uyduramıyordu. “Sanayi devrimi ve özellikle 1838 Balta Limanı Antlaşması ile Osmanlı dış ticaret rejiminde yaşanan değişim, yerli zanaatların çöküşünü hızlandırdı ve loncalar önce işlevlerini yitirdiler. Daha sonraları, lonca ve gediklerin varlığına hukuken de son verildi” (Koraltürk, 2002, s.16). 19.yy'ın ikinci yarısından sonraki dış ticaret ilişkilerine baktığımızda, ithalatın ihracata göre daha fazla olduğu, ihraç edilen ürünlerin de işlenmemiş tarım ürünleri olduğunu görüyoruz.

Türkiye, 1838 Ticaret Anlaşmasından 91 yıl sonra, ancak 1929'da gümrüklerine hâkim olabilmıştır. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından 1929'a kadar ithalat, Lozan Anlaşması gereğince hiçbir kayda bağlanmamıştır. Bu tarihten sonra Lozan Anlaşması ile sağlanan haklar

kullanılmaya başlanarak ülke ekonomisi yabancıların haksız rekabetinden korunmaya çalışılmıştır (Karluk, 1981. s.15).

“1879’da *Başvekil* unvanı ile ilk kez sadarete getirilen Küçük Said Paşa, bu projenin sahibi olarak ticaret, sanayi ve ziraat odalarının kuruluşu için gereken resmi işlemleri yerine getirmiş ve odaların gerçek kurucusu olmuştur” (Giz, 1985, s.748). 1879 odaların kurulması için önemli adımların atıldığı bir tarihtir. Buna karşın odaların faaliyete geçmesi 1882 yılında olmuştur. İstanbul Ticaret Odası kuruluş tarihi olarak 1882’yi kabul etmektedir. Çünkü kurulan oda 14 Ocak 1882’de ilk toplantısını yaparak faaliyete geçmiştir. İstanbul Ticaret Odası, resmi web sitesinde kuruluşlarını;

Meclis-i Ticaret; 19 Ocak 1880’de kurulan Dersaadet Ticaret Odası’nın çekirdeğini oluşturdu ve ilk toplantısını 14 Ocak 1882 tarihinde yaparak, Osmanlı İmparatorluğu’nun her alanda çöküş yaşadığı bir dönemde ekonominin kurtarıcısı olması umuduyla Oda’mız; "Dersaadet Ticaret Odası" adıyla kuruldu şeklinde ifade eder. (*İstanbul Ticaret Odası*, (b.t.). 20 Nisan 2006, <http://www.ito.org.tr><div/>

1879’da ilk kurulan odalar olan *Dersaadet Sanayi Odası ve Dersaadet Ticaret Odası’nın* nizamnameleri, bu kuruluşların ilk ve temel görevini, ticaret ve sanayinin ilerlemesi için gerekli yenilikleri ve değişiklikleri nezarete bildirmek olarak tanımlamakta; 25 kişiden oluşacak üyeleri seçmek için İcaret Nazırı Başkanlığında bir intihab encümeni kurulacağını belirtmektedir (Öncü, 1983, s.1568).

Seçim için oluşturulan 20 kişilik komisyon üyelerinin yarısı nazır yarısı da tüccar tarafından seçiliyordu. Ticaret ve Ziraat nazırı bu komisyona başkanlık ediyordu. Bugün odalarda farklı görevleri farklı kurullar yerine getirirken ilk kurulan odalarda 24 kişiden oluşan bir kurul bütün görevleri üstlenmektedir. “Bir kişinin bu kurula üye olabilmesi için 25 yaşını doldurmuş, reşit en az beş yıl ticaretle uğraşmış, cinayet veya herhangi bir suçtan hüküm giymemiş, iflas etmemiş, etmişse de itibarının iade edilmiş olması gerekmektedir” (Koraltürk, 2002, s.27). Odaya Ticaret ve sanayiye geliştirmek konusunda birçok görev verilmişti. Gazete çıkarmak, uygulanması gereken ıslahatlar konusunda fikir vermek, ticaretin gelişmesine ilişkin kanunlar önermek, mal, eşya üretimi ile ilgili görüş bildirmek bunlardan bazılarıydı. Bu yönleriyle odalar, ticaret ve

sanayinin geliştirilmesi için danışma organları niteliğindedir. 16 Ağustos 1881'de Dersaadet Ticaret Odasının görevlerini, yetkilerini açıkça ifade eden bir nizamname hazırlandı. Bu nizamname, Dersaadet Ticaret Odasını, tüccar ve hükümet arasında bir aracı ve tüccarın temsil eden bir kamu kurumu olarak ele almaktadır. Bu nizamnameye göre; genel sekreter ve diğer memurlar oda heyeti tarafından atanıyordu. 11 Kasım 1881'de var olan nizamnameye ek olarak odaların yetki ve görevlerinin kapsamı biraz daha geliştirildi.

Bu dönemde odaların en önemli özelliklerinden biri oda üyeliğinin zorunluluk esasına bağlı olmamasıydı. Bu durum tek geliri üye aidatları olan odaların gelişmesinin önünde bir engel olmuştur. Ayrıca üyeliğin isteğe bağlı olması üye sayısının sınırlı kalmasına sebep olmakta, bu da odaların bir baskı grubu olarak güçlü olmasını önlemekteydi. Oda üyeliğinin niçin bu dönemde zorunlu hale getirilmediği sorusuna belki de cevap olarak, hükümetin karşısında örgütlü bir tüccar sınıfı görmek istememiş olması düşünülebilir.

Bu dönemde kurulan tek oda Dersaadet Ticaret Odası değildi. 19 Ocak 1880'de Dersaadet Ticaret Odası'nın kuruluşunu takiben 7 Temmuz 1880'de Dersaadet Sanayi Odası kuruldu.

Dersaadet Sanayi Odası, Dersaadet Ticaret Odası gibi ve aynı yöntemle seçilen 24 üyeden oluşuyordu; 25 yaşından küçük olmayan, en az iki yıl sanayiyle uğraşmış üyelerin; ticaret odası üyeleri gibi herhangi bir suç işlememiş, namuslu ve dürüst kişilerden olması gerekiyordu. Üyelerin fabrika sahibi veya devlet fabrikalarında mühendis, ustabaşı veya baş makinist olarak çalışmış olmaları, yurt dışında mühendislik eğitimi veya sınaî eğitim almış olma koşulu aranıyordu (Koraltürk, 2002, s.30,31).

1889 yılında gerçekleşen düzenlemeye kadar ne ziraat odası, ne de sanayi odası faaliyete geçti. İstanbul'da ticaret, ziraat ve sanayi odalarının kurulmasından sonra Ticaret ve Nafia Nezareti odaların diğer vilayetlerde de kurulması yönünde girişimlerde bulunuyordu. Nezaret bir genelge yayınlarak Taşrada odaların kurulmasını istemişti. Fakat hükümetin maddi desteğinin olmayışı, istenen düzeyde aidat toplanamayışı sebebiyle uzun ömürlü ve güçlü olamadılar. 1882 ve 1884 yılları arasında odalar çok başarılı bir yayılma sağlayamadılar.

Odaların yaygınlaştırılması çalışmaları başarılı sonuçlar vermeyince, Ticaret, Ziraat ve Sanayi odalarının tek bir oda altında toplanmasına karar verildi. Bununla ilgili çalışmalar 1889 yılında başladı. Öncelikle yasal düzenlemelere ağırlık verildi. 27 Şubat 1889'da padişaha öneri olarak sunuldu ve 28 Şubat 1889'da yasalastı. Bunun sonucu olarak yeni oluşum, daha önce kurulmuş olan ticaret, ziraat ve sanayi odalarının da görevlerini kendinde toplamış oldu. Ayrıca vilayetlerde kurulacak olan yeni odalar artık Ticaret ve Ziraat ve Sanayi Odaları adını alacaktı. Bu birleşmeye sebep olan etkenlerden biri olarak, ziraat ve sanayi odalarının ticaret odasına oranla etkin olamayışı ve kâğıt üzerinde kalmış olması gösterilir. 1889'da gerçekleşen bu birleşmenin ardından Vilayetlerde kurulan oda sayısı da artış göstermiştir.

Osmanlı Devleti'nde odaların etkin kurumlar haline gelmesi, yani bugünkü anlamıyla iktisat politikalarının belirlenmesinde belirleyici olabilen, bir baskı grubu işlevi gören kurumlar haline gelmesi için odalarda temsil edilen tüccar, çiftçi ve sanayicinin ekonomik olarak güçlü olması gerekiyordu ki; bu çıkar gruplarının bir araya geldikleri odalar da güçlü kurumlar haline gelebilirlerdi. Ancak, Osmanlı Devleti'nde sanayinin yok denecek kadar sınırlı olduğu, tarımın ilkel yöntemlerle, geçimlik düzeyde aile işletmeleri bünyesinde gerçekleştirildiği göz önüne alınırsa, ne sanayi ne de ziraat odalarının birbirinden bağımsız -üye olma zorunluluğu bulunsa dahi- etkin kurumlar olabilme şansı vardı (Koraltürk, 2002, s.42).

Odaların, etkinliklerin zayıf kalmasının sebepleri; odaların işlevlerinin tam olarak anlaşılammış olması, yeni bir kurum olması ve bu kurumun işleyişini düzenleyen kişilerin bu alanda deneyimlerinin olmamasıdır. Odalarda görev alan reis ve üyeler ücret almadan görev yapmaktaydılar. Ayrıca odalarda uzman kişilerin çalışması konusunda bir hassasiyet yoktu.

Ticaret ve sanayi odalarına ilişkin, ilk yasal düzenlemenin yapıldığı 1910 yılına dek odalar Ticaret ve Ziraat Bakanlığı'nın buyruğu ile *Ticaret, Ziraat ve Sanayi Odaları* adı altında örgütlenmişlerdir. Bu dönemde Trabzon(1884), Muğla (1885), İzmir, Antalya ve Mersin (1886), Balıkesir, Bursa (1889), Adana (1884), Eskişehir (1895), Kayseri, Siverek (1896), Giresun, Antep (1898), Fethiye (1901),Bafra(1903), Isparta (1905), Bartın (1906), Samsun (1907), Manisa, Silifke ve Sivas (1908) Odaları kurulmuştur (*Türkiye'de ilk odalar*, (b.t.). 20 Nisan 2006, <http://195.155.145.1/turkce/hakkında/tarihce/ilkodalar1.shtml>).

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra, 1889'da Ticaret ve Ziraat ve Sanayi odaları olarak birleştirilmiş odalar, ticaret ve sanayi odaları ile ziraat odaları olarak birbirinden ayrıldılar.

31 Mayıs 1910 tarihinde yayımlanan *Ticaret ve Sanayi Odaları Nizamnamesi* ile ziraat odası bünye dışı bırakılmış, ticaret ve sanayi odaları yalnız ticaret ve sanayi mensuplarının örgütü durumuna getirilmiştir. Tüzüğün örgütlenme açısından getirdiği yenilik yöneticilerin odaya üye tüccar ve sanayiciler tarafından seçimle işbaşına getirilme imkânıdır. Tüzüğün yürürlük süresi içinde Afyon (1910), Çorum (1911), İzmit (1913), Kırşehir, Ödemiş (1914), Bayburt (1915), Zonguldak (1919), Edirne, Elazığ (1920), Milas (1912), Ceyhan, Erzurum, Kilis (1922), Aksaray, Niğde, Burhaniye, Çankırı, Artvin, Çanakkale, Fatsa ve İnegöl Ticaret ve Sanayi Odaları (1923) kurulmuştur (*Türkiye'de ilk odalar*, (b.t.). 20 Nisan 2006, <http://195.155.145.1/turkce/hakkında/tarihce/ilkodalar1.shtml>).

14 Haziran 1910'da Ticaret ve Sanayi odalarının kurumsal varlıklarını bir arada sürdürmelerine dair nizamname yeniden düzenlendi. Bu düzenlemeler de henüz odalara, üye olma zorunluluğunu ve tüzel bir kişilik getirmemiştir. 1917 yılında odalara ilişkin bir kanun tasarısı hazırlanmıştır. Bu tasarı ile,

odalara yalnızca hükümetin sorduklarına yanıt vermek yükümlülüğünün yanı sıra, ülke ekonomisini ilgilendiren konularda gereksinim duydukları hal ve zamanlarda da görüş bildirmek yetkisi tanınmıştı. Bu ticaret ve sanayi odalarının halen sahip oldukları ve çok sık kullandıkları işlevlerine ilişkin yapılmış ilk atıftır (Koraltürk, 2002, s.56).

Ayrıca bu tasarıda, artık yabancıların odalara üye olamayacağı, sadece Osmanlı tabiyetindeki kişi ve kuruluşların üye olabileceği belirtiliyordu. Fakat bu kanun tasarısı yürürlüğe girme imkânı bulamamıştır. Bu düzenleme, odalarla ilgili Osmanlı döneminde gerçekleştirilen son yasal düzenleme girişimidir denilebilir. Bunun sebebi olarak da, o dönemlerdeki artan isyanlar, arka arkaya çıkan savaşlar görülebilir. Çünkü ülkenin içinde bulunduğu durum, odalar konusunda yeni düzenlemeler yapılmasına fırsat veremeyecek şekilde karışıktı.

1.1.2.2. 1923–1950 Dönemi Ticaret Ve Sanayi Odaları

İlk kurulan odalar temsil görevinden çok danışmanlık görevi taşıyorlardı. Cumhuriyet döneminde odalar üzerinde kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Cumhuriyet öncesinde sahip oldukları görevlerinin yanında bazı yeni yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasal düzenlemelerde özellikle ekonomik faaliyetlerin millileştirilmesinin ve girişimlerin özendirilmesi gerekliliğinin etkisi görülmektedir.

22 Nisan 1925'te kabul edilen 12 maddelik Ticaret ve Sanayi Odası kanununun temelinde 17 Şubat–4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat kongresinde alınan kararların önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu kanun Ticaret ve Sanayi Odalarına ilişkin daha önceki düzenlemelerden farklıdır. 655 sayılı kanun ile odaların konumunda değişiklikler yapılmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk İzmir İktisat Kongresinde yaptığı konuşmasında ekonomik faaliyetlerin millileştirilmesi gereğini belirtmiştir:

Mazide, Tanzimat devrinden sonra ecnebi sermayesi müstesna bir mevkie malikti. Devlet ve hükümet ecnebi sermayesinin jandarmaltığından başka bir şey yapmamıştır. Her yeni millet gibi Türkiye buna muvaffakat edemez. Burasını esir ülkesi yaptırmayız (*Atatürk'ün Birinci İktisat Kongresini Açış Konuşması*, (b.t.). 16 Nisan 2006, http://www.adk.boun.edu.tr/ataturk/kendi_kaleminden/izmir_iktisat.htm).

Birinci İktisat Kongresinin düzenlendiği 17 Şubat 1923 tarihinde, Kurtuluş Savaşından galip olarak çıkan Türkiye, iktisadi açıdan Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı Duyunu Umumiye ile karşı karşıya kalan, halkın büyük çoğunluğu fakir ve eğitimsiz, sanayi kuruluşları yok denecek kadar az ve sermaye birikiminden yoksun, geri kalmış bir ülke konumundaydı. Bu Kongrenin ortaya konulan fikirler açısından o dönemin Türkiye ekonomisini yeniden inşa etmede büyük katkıları olmuştur (*1923'ten Günümüze Türkiye Ekonomisi*, (b.t.). 1 Mayıs 2006, <http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>).

İzmir İktisat Kongresinde Ticaret Odaları ve Sanayi Odaları konusunda alınan kararlar şöyledir:

TİCARET ODALARI

A- Ticaret odalarının memleketin her tarafında teşkilleri ve bu hususta evvelce tanzim edilip kanuniyet kesbedemiyen kararnamenin tetkiki ve bilumum ticaret ve sanayi

odalarının bu husustaki mütalâalarının ahzı suretiyle müstacelen bir kanun tanzimi (müttefikan kabul).

B- Ticaret odaları intihabı rüesâ-yı memurin-i hükümetin fazla müdâhalâtına maruz kaldığı cihetle tüccar bu teşkilâtı kendi ruhundan kopmuş bir müessese addetmediğinden, Ticaret odaları Meclis-i İdaresine intihâb edilecek azayı tefrik eden heyet-i intihâbiye'nin doğrudan doğruya tüccarca intibahları (işçiler müstenkif diğerleri mütefikan kabul).

C- Ticaret odalarının zahire, hububat vesaire borsaları ihdas edecek ve neşriyat-ı iktisadiye yapabilecek menabi'i varidata mâlik olması (tüccar, sanayi ve işçiler mütefikan, zürra akalliyetle kabul).

D- Ticaret ve Sanayi Odalarının mahallerinde mekâtib-i ticariye ve sına'ie tesisi ve bunları himayeye çalışmaları kaydının herhalde kabulü (tüccar, sanayi, ziraat kabul, işçiler müstenkif).

E- Bilûmum Ticaret ve Sanayi Odalarının murahhaslarından müteşekkil her sene "Umumi Ticaret ve Sanayi Odaları Kongresi" akdi esbabının temini (Ticaret, sanayi, ziraat kabul, işçiler kısmen müstenkif).

F- Ticaret ve Sanayi Odalarının iştirakiyle memleketimizin mühim ticaret merkezlerinde mahsulat ve mevadd-ı ibtidâiyemizle, mamulât-ı dahiliyemizin vaz ve teşhirine mahsus umumî ve daimi sergiler küşadı ve ticaret odalarıyla iktisat Vekâleti tarafından bu yolda ticari salnameler neşr ve tevzii ve muhtelif lisanlara da tercümesiyle dünyaya tevzi'leri ve mümâsillerinin celbi (üç grup ekseriyetle Ticaret mütefikan kabul).

6 - SANAYİ ODALARI:

A - Her liva ve kaza dahilinde bir sanayi odası küşadı. (müttefikan kabul).

B - Her sanayi odası arasında ciddî rabitalar temin eylemek, (müttefikan kabul).

C - Makarr-ı hükümette bütün sanayi odalarının merbut olduğu büyük bir merkezî Sanayi Odası tesisi, (ekseriyetle kabul).

D - Esnaf cem'iyet ve loncalarının tesisi. (İşçiler red, diğer gruplar ekseriyetle kabul).

E - Emvâl-i metrukeye kalan müessesat-ı sına'iyyenin bilhassa sanat erbabına verilmesi ve sanayi muhitlerinin inhilâlden vikayesi, (işçiler red, diğer gruplar ekseriyetle kabul).

F - İhtira berâtlarının yeniden tetkik ve tâdili ve alâmet-i farika kanununun islahı. (Ekseriyetle kabul) (Afetinan, 1982, s.42-50).

İzmir İktisat Kongresi; ülkenin var olan ekonomik problemlerini tespit etmek ve bu problemlere çözüm yolları üretebilmek için hükümet tarafından düzenlenmiş bir kongredir. Ticaret ve sanayi odaları ile ilgili olarak alınan kararlara baktığımızda, bu kurumların ticaret ve sanayinin gelişimi için önemli kurumlar olarak görüldüğünü tespit edebiliriz. Kısaca bu kongrede, odalarla ilgili daha önceki uygulamalar da göz önünde bulundurularak bazı kararlar alınmıştır. Örneğin, ticaret odaları ile ilgili alınan

kararların B maddesinde, hükümetin atadığı memurların etkisinin odalar üzerinde fazlaca hissedildiği bu sebepten tüccarın bu odaları benimseyemediği vurgulanmıştır. Odalara kendi memurunu seçme hakkının verilmesi gündeme alınmıştır. Her sene bir kongre düzenlenmesi, ülke üretiminin sergilenmesi, salnameler oluşturulması ve çeşitli dillere çevrilmesi, ticaret ve sanayi okullarının kurulması, sanayi tesislerinin inşa edilmesi ve korunması alınan diğer kararlardır.

Ayrıca kongrede Teşvik-i Sanayi Kanununun yeniden düzenlenmesine karar verilmesi, ileride sanayici sınıfının da güçlenmesini sağlayacaktır. Bu durum ilerleyen yıllarda odaların ayrılması talebini doğurmuştur.

Teşvik-i Sanayi Kanunu çerçevesinde “Türk sanayi şirketlerinde, sermayenin en az %75’i Türklerin elinde bulunacaktır, devlet memurları ve askerlerin ihtiyaçları iç üretimle karşılanacaktır” şeklinde kararlar alınmıştır(Yaşa,1980, s.78).

1927 Teşviki Sanayi başlıca üç amaç etrafında girişimcilere ayrıcalıklar tanıyordu. Birinci gruptaki ayrıcalıklar yatırımın ve üretimin maliyetini düşürücü ayrıcalıklardır. Parasız arazi temini, hammadde ve makine teçhizatı sağlanmasındaki gümrük muafiyetleri gibi. İkinci tip ayrıcalıklar ise girişimcinin gelirini artırıcı ayrıcalıklardır. Kazanç vergisinden muafiyet, yıllık üretim değerinin %10’una varan pirimler, işletmeleri yurtiçinde üretilen bir mal dışarıdan gelen bir mala göre %10 pahalı bile olsa yurt içinde üretilen malı kullanılma zorlaması gibi. Özel kesime getirilen üçüncü tür teşvik unsuru ilk iki türdekinden çok farklıdır. Kanunun yirminci maddesinde ‘bölgesel tekel’ hakları verilerek özel kesimin sanayi kurması özendirilmeye çalışılmaktadır (Türkdoğan, 1981, s.459-460).

İzmir İktisat Kongresi ve bundan sonraki girişimler hükümetin özel teşebbüsü desteklediğini ve kalkınmanın özel teşebbüs eliyle olmasını istediklerini göstermektedir.

Bu dönemde hükümet ciddi ekonomik politikaları uygulamak için örgütlenmelere ihtiyaç olduğunu düşünmüştür. Bu örgütlenmelerden biri ticaret ve sanayi odalarıdır. 1923’te alınan kararlar doğrultusunda;

...bu yöndeki örgütlenmenin ilk büyük adımı 22 Nisan 1925'te T.B.M.M.'nin 12 maddelik Ticaret ve Sanayi Odası kanunu kabul etmesi ile atıldı. Türkiye'de Ticaret ve Sanayi Odaları daha önceleri kurulmuştu ama yasal bir dayanağı yoktu yetki ve görevleri yasal olarak belirlenmemişti. Bu kanunla yasal bir dayanağa sahip oluyorlardı. Bu yasa ile odalar kamu tüzel kişiliği niteliğini kazanıyor, odalara üye olmak zorunlu hale geliyordu. 19 Kasım 1925'te yürürlüğe giren nizamnameden sonra 1926 yılında bu nizamnameye göre seçimler yapılarak odalar çalışmaya başladı. Odaların bu şekilde örgütlenmeleri ile iş çevrelerinin sorunlarını politik karar organlarına götürebilecekleri ve politik karar organlarının çıkar gruplarının kendi politikalarına olan tepkilerini alabilecekleri bir kanal kurulmuş oldu (Tekeli-İlkin, 1983, s.58).

655 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları kanununda yer alan yeni düzenlemeler şöyle ifade edilebilir:

Bu kanunla tüm tüccar ve sanayicilerin odalara kaydolması şartı konmuş; odaların yönetim organlarına seçilmek ve seçimlerde oy vermek için Türk vatandaşı olma zorunluluğu getirilmiş ve nihayet ticaret ve sanayi odaları hükmi şahsiyete haiz, umumi menfaate hadim umumi müesseseler olarak tanımlanmıştır (Öncü, 1983, s.1569).

Odaların, ticaretin ve dolayısıyla ekonominin gelişmesi için hükümetlere önerilerde bulunma, kendilerine verilen görevleri yerine getirme, ticaret ve sanayi ile ilgilenen iş adamlarını kaydetme, onları denetleme gibi görevleri vardı. Ayşe Buğra; 1924'te çıkarılan yasa için, "içerdiği pek çok karışık ve muğlak maddeyle, oda faaliyetlerini yalnızca yasaklarla değil mevzuattaki belirsizlikler yardımıyla da sıkı bir kontrol altına almaya çalışan yasal düzenlemelerin ilk örneğini oluşturduğu söylenebilir" şeklinde ifade ediyordu (Buğra, 1995, s.327). Odalar üzerindeki yasal düzenlemeler daha çok merkezi otoriteyi güçlendirici bir etki taşıyordu. 655 sayılı yasa ile Odalar kendi düzenlemelerini yapma konusunda özgür bırakılmamıştır. Her odanın bir meclisi olması ve oda umumi kâtibinin ya da başkâtibin Ticaret Bakanlığının memuru olduğu ve meclisin tabii üyesi olduğu hükme bağlanmıştır. Ayrıca oda bütçesini onaylayan da Ticaret Bakanlığı'dır.

Ticaret ve sanayi odalarında genellikle ticaret grubu hakim rol oynamaktadır. Bunun sebebi olarak henüz gelişmemiş bir sanayinin olması ve buna bağlı olarak

sanayici sınıfının zayıf kalması gösterilebilir. Fakat İstanbul ve İzmir gibi sanayinin yığılmış bulunduğu şehirlerde, ticaret grubu ve sanayici grubu arasında ortaya çıkan çıkar çatışmaları 1927’de İstanbul ve İzmir’de ayrı bir sanayi Birliğinin kurulmasına sebep olmuştur.

1929 Yılı tüm Dünyada ekonomik anlamda önemli bir yıl olmuştur. Uygulanmaya çalışılan ekonomi politikaları değiştirilmek zorunda kalmıştır.

1929 Büyük Bunalımı’nın yıkıcı etkileri, bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de piyasa ekonomisine ve özel girişimciliğe olan güveni sarsmıştı ve her ülke kendi sosyo-ekonomik koşulları içinde çıkış yolları veya alternatif düzen arayışı içine girmişti. 1930 Türkiye’inde Prof. Dündar Sağlam’ın belirlediği gibi, parola değişti. Artık konuşulan ve kabul gören *özel teşebbüsün yapamadığını devlet yapsın* değil *ülke için yararlı ve gerekli olanı devlet yapsın* görüşü idi (Tokgöz, 1997, s.50,51).

Ekonominin bugünkü yapısı üzerinde etkileri bulunan devletçilik anlayışında 1930’ların devletçi ekonomi politikasının da etkisinin bulunduğu söylenebilir. Devletçilik belli siyasi düşünceler sonucunda oluşturulmuş bir yapı olmanın ötesinde zamanın şartlarının hazırladığı bir durumdur. Bunun da ötesinde Osmanlıdan kalan bir gelenek olarak da devletin etkinliği açıklanabilir. 1930’ların iç ve dış şartları da devletçi politikayı zorunlu hale getirmektedir. 1930’lara gelindiğinde İzmir İktisat Kongresinde öngörülen gelişmeler gerçekleşmemişti. Temel sanayi malları bile yerli üretimle sağlanabilir durumda değildi. Ekonomik alanda benimsenmek zorunda kalınan devletçilik ilkesi ile beraber devlet sanayileşme konusunda girişimlerde bulundu. 1934 yılının başlarında Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı uygulanmaya başlandı. Bu planda büyük oranda sanayileşmeye ilişkin çalışmalara yer verilmiştir. Bu planın başarı ile yürütülmesi üzerine İkinci bir plan hazırlanmış fakat İkinci Dünya Savaşı’nın çıkması bu planın uygulanmasını engellemiştir.

Devletçiliğin sanayileşme konusunda etkin olduğu bu dönemde özel kesimin aynı düzeyde geliştiği söylenemez.

Bu dönemde özel kesim Teşvik-i Sanayi Kanunundan yararlanmaya devam etmiştir ve iç piyasada dış rekabete karşı etkili biçimde korunmuştur. Devlet iç piyasada özel kesim ile açıktan

rekabet etmemiştir. Fakat bu dönemde devletin özel sanayiye bakışında bir soğukluk, özel kesimin devlete karşı hislerinde bir kuşku vardır. Özel kesimde elde edilen dolgun kazançlar bürokraside kıskançlık ve kızgınlık yaratmıştır (Şahin, 2000, s.58) .

1943 yılına gelindiğinde oda faaliyetlerini düzenleyen 4355 sayılı ikinci bir yasa hazırlandı. Bu yasa ile 655 sayılı yasanın artık bir geçerliliği kalmıyordu. Ayşe Buğra, ‘Devlet ve İşadamları’ isimli kitabında 4355 sayılı yasayı 655 sayılı yasaya göre daha kısıtlayıcı bulduğunu belirtmiştir. Ayşe Buğra, 1943 yılında çıkarılan bu yasayı 1938 yılında çıkarılan dernekler yasasına benzetiyor ve her iki düzenleme içinde devletten bağımsız yapılan her girişimin kuşkuyla karşılandığı bir devletçilik atmosferini yansıttığını ifade ediyor (Buğra, 1995, s.327).

Odalar üzerinde devlet denetimi artarken gösterilen gerekçe iş adamlarının ahlaki zaafıdır. Devlet o yıllarda esnafın, tüccarın, sanayicinin ülkenin genel olarak çıkarlarını temsil etmekten öte meslek ahlak ve disiplininden yoksun olduklarını ifade etmektedir. Mustafa Sönmez, *Kırk Haramiler* isimli çalışmasında Vehbi Koç’un ‘Hayat Hikayem’ adlı kitabından yapmış olduğu alıntıda o yıllardaki yozlaşmayı şöyle aktarmaktadır.

1933’te Karabük (Demir-Çelik) Fabrikasının yapılmasına başlandı. Fabrika 1938’de kok üretimine başladı. Bu koku alıp satmak istiyordum. Ankara’da kok işini yapan tek firma olduğum için acentalığı bana vermeyi kabul ettiler... Firma sahibi olduğum 1926 yılından 1939 yılına kadar kendim ve çalışan arkadaşlarımla dürüstlüğü için her türlü yemin edebilirim. 1939’dan 1946’ya kadar ise (karaborsa yılları) kuruluş olarak ahlakımız bozuldu, duyduğumuz ve duymadığımız birçok olaylar geçti, tabii bilerek bilmeyerek müşteri karşısında biz de lekelenedik (Sönmez, 1990, s.114).

1943’te çıkarılan yasayla odalar kendiliğinden bir birleşmeyle meydana gelebileceklerdir. Ticaret Bakanlığı ihtiyaç olduğuna karar verirse kurulabilecektir. Oda kurma, odaların seçilmiş organlarını feshetme görevi tamamen Ticaret Bakanlığına bırakılmıştır. Odalarda alınan kararları Ticaret Bakanlığının atayacağı genel sekreterin (Umum kâtabi) durdurma yetkisi vardır ve kararı Ticaret Bakanlığı vermektedir. 655 sayılı yasada odalar için yapılmış olan tanımlamaya 1943’te hazırlanan 4355 sayılı yasada “mesleki ahlak ve tesanüdü, halkın ihtiyaç ve menfaatleriyle ahenkli olarak muhafaza ve inkişaf ettirmek” amacı eklenmiştir.

“1943 yılında 4355 sayılı kanun çıkıncaya kadar Ticaret ve Sanayi Odalarının bir kolu olarak kurulan ve çalışan Borsalar bu kanunla birlikte ayrı bir tüzel kişilik şeklinde teşkilatlanmışlardır”(TicaretBorsaları,(b.t.).24Nisan2006,<http://ordutb.tobb.org.tr/tr/tarihce.asp>).

Yeni kanun, Ticaret, Sanayi ve Esnaf Odaları ile Ticaret Borsalarına yeni bir şekil vererek, Meslek Grupları, Oda meclisini ve İdare kurulunu ihdas etmiştir. Ayrıca, bu kuruluşlarda Ticaret Bakanlığını temsilen bir Genel Sekreter ve gereğinde Genel Sekreter Yardımcısı bulundurmaya kabul etmiştir (Tarihçe, (b.t.). 24 Nisan 2006, <http://www.adana-to.org.tr/TR/Odamiz/Tarihce.htm>).

Ayrıca 4355 sayılı yasa ile Esnaf ve Sanatkârlar ile ilgili düzenlemeye de gidilmiştir.

Esnaf ve sanatkârların örgütlenmesi ve sicillerinin tutulması, ilkönce, 1924 yılında yürürlüğe giren Ticaret ve Sanayi Odaları Kanunuyla düzenlenmiştir. Daha sonra, 1943 yılında yürürlüğe giren 4355 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları, Esnaf Odaları ve Ticaret Borsaları Kanunuyla, serbest rejimle idare vesayetinin bir arada yürütüldüğü sistem terk edilmiş ve yerine esnaf odaları sistemi getirilmiştir (T.B.M.M. Tutanak Dergisi 81. Birleşim, (7 Nisan 2005). 23 Mart 2006, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b081m.htm>).

Odalar; üyelerini temsil etmeleri, kamu menfaatlerini korumaları, uygulanan ekonomi politikalarından etkileneceklerin bu durumlarını iletme kanalları olarak var olmuşlardır. Odalar; bir yerinden yönetim hizmeti, bir meslek grubunu temsil ve menfaatlerini koruma görevlerini üstlenerek devlet ve sivil toplum arasındaki ilişkiler açısından önemli bir halka olarak yorumlanmıştır. “Bu tip kurumsallaşma hem istenilen politikaların etkin olarak uygulanmasını kolaylaştırmış, dağıtım konusunda örgütsel kolaylıklar sağlamış, hem de uzun yıllar hükümetler ile iş adamları arasında istek ve dileklerin iletim kanallarını oluşturmuştur” (Alkan, 1998, s.87). Ama bunları ifade ederken odaların bir baskı veya çıkar grubu olmanın dışında bir örgütlenme olduğunu da ifade etmeliyiz. Çünkü merkezi otoritenin gücü odalar üzerinde dönem dönem yoğun bir biçimde hissedilmiştir. 1940’lı yılların sonuna gelindiğinde Türkiye dış yardım arayan bir ülke durumundaydı ve bu dönemde ABD yaklaşması başladı.

ABD, 1947 ve sonrasında, Truman Doktrini’nin uygulaması ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ye birçok inceleme uzmanları gönderdi. Uzman raporları ekonomiyi sağlıklı bulmakla

birlikte, izlenmekte olan ekonomi politikasını şiddetle eleştiriyor ve bunların yerine farklı ekonomi politikaları öneriyordu. Eleştiriler, özellikle, özel girişime yeterli serbestinin verilmediği, iç ve dış ticarete serbest piyasa koşullarının yeterince uygulanmadığı ve Türkiye’de kamu kesiminin ekonomiye egemen olduğu, onu denetimi altında tuttuğu noktalarında toplanıyordu (Kepenek-Yentürk, 1996, s.84).

Türkiye’nin ABD’den dış yardım alabilmesi için var olan ekonomi politikalarında değişikliğe gitmesi gerekiyordu. Bu değişiklik, ekonomi alanında kamu kesiminin etkisinin azaltılması, özel kesime gelişme olanağı verilmesi yönünde olmalıydı. Yerli ve yabancı sermayeye olanaklar tanınması isteniyordu.

Bu gelişmelere paralel olarak, 22–27 Kasım 1948 tarihlerinde İstanbul’da bir İktisat Kongresi düzenlendi. Bu kongre “İstanbul Tüccar Derneğinin girişimi ile” düzenlendi. (Şahin, 2000, s.94) Bu kongrede hükümetin izlediği politikalar ve devletçilik eleştirildi. DP Genel Başkanı Celal Bayar da bu kongreye katıldı.1948 tarihinde düzenlenen kongrede Devletçilik konusunda alınan kararlar şöyledir:

1- Devletin iktisadi siyaseti, hususi mülkiyete dayanan ferdin iktisadi hürriyetlerini koruyan, iktisadiyat sahasında hususi teşebbüsü esas tutan ve milli ekonomiye rehberlik eden ve içtimai adaleti ehemmiyetle ele alan bir sistem olmalıdır.

2- Cumhuriyet rejimi ile yeni bir siyaset takibine başlayan devlet, milli iktisat Tarihimizin kuruluş devresinde kurucu ve genişletici vazifesini ifa etmiş ve iktisadi binanın temelini atabilmek için birçok sahalarda işletmeciliğe girmiş ve bazı sahaları fiili veya kanuni inhisarı altına almıştır.

Devlet iktisadi yapının temellerini bu suretle attıktan ve kurulan müesseseleri yeter derecede işlettikten sonra, işletmecilik faaliyetlerini ancak birinci derecede amme hizmetleri sayılan işlere ve asıl vazifesi olan ve iktisadi siyasetin işletmecilik dışında kalan tetkik, tanzim ve murakabe sahalarına hasretmelidir. Devlet bu gibi hizmetler dışında kalan, zirai, ticari ve sınaî mahiyetteki işlerden peyderpey elini çekmeli ve bilhassa hiçbir suretle serbest piyasadaki teşebbüsler karşısında hem rakip hem de murakıp durumunda bulunmamalıdır.

3- Tabiatı iktizası inhisarı mahiyette olan veya henüz hususi teşebbüsçe ele alınamayacak bulunan ve rasyonel bir şekilde işletilmek şartıyla devlet elinde kalmasında mahzur görülmeyen işletmelerden başlıcaları şunlardır:

- a) Demir yolları,
- b) Limanlar (İşletmesi muhtar idarelere bırakılmak üzere)
- c) P.T.T.
- d) Radyo

- e) Milli istihsal ve istihlaki tağdiye ve tanzim eden mühim enerji işletmeleri.
- f) Hususi teşebbüslerce orman bölgeleri haricinde kurulmuş ve yeniden kurulacak olanlar haricindeki ormanlar
- g) Müstahsil mahsulünün kıymetini koruyacak müesseseler.
- h) İnhisar halinde olmamak şartıyla muntazam posta ve yolcu gemiciliği.
- i) Devlet kredi müesseseleri (işletmesi muhtar idarelere bırakılmak üzere)
- j) Her nevi örnek ve öğretim müesseseleri
- k) Hususi sermayenin gidemeyeceği, durumları ekonomik kalkınmaya ihtiyacı olan bölgelerde girişilecek sınaî teşebbüsler.

4- Devlet bundan böyle amme mahiyetini haiz olmayan işletmelere devam etmemeli ve yeni tesisler ve tevsiler yapmamalı ve mevcut işletmeleri peyderpey hususi teşebbüslere ve kooperatiflere devretmek üzere esaslar hazırlamalıdır.

5- Devletin teşvik, murakabe ve müdahalesiyle ilgili mevzuat ve bilhassa tatbikat şekilleri hususi işletmelerle devlet teşebbüslerini müsavi hukuki ve iktisadi şartlar altında buldurmalı ve hususi sermayeye emniyet telkin edecek bir istikrar arz etmelidir. Milli ekonomimizin dünya ekonomi şartlarına tedricen intibak kudretini gösterebilecek bir şekilde gelişebilmesi için iktisadi faaliyetlere engel olan veya bunları güçleştiren vergi ve resimleri esaslı bir şekilde tetkikten geçirilmesi, diğer taraftan da himaye politikasının kademeli bir şekilde hafifletilmesi mevzuu üzerinde durulması muvafık olur.

Devlet tabiatı iktizası inhisar kurmadığı sahalara hususi teşebbüsün de katılışına hiçbir suretle mani olmamalı, müsavatsızlık yaratmaktan çekinmeli ve serbest rekabete fırsat vermelidir. Bu arada hususi teşebbüslerin küçük müstahsil ve müstehliki ezer vaziyetteki inhisarın gelişmesine karşı da uyanık ve tedbirli bulunmalıdır.

6- Döviz ve sermaye kaynaklarımızın darlığı karşısında süratli bir iktisadi inkişafı sağlamak maksadıyla ecnebi sermayenin anormal imtiyazlara malik olmamak şartıyla Türk ekonomisine katılmasını ve bu maksatla gereken tedbir ve kararların alınmasını lüzumlu görürüz.

7- Memleketimizin iktisadi bünye ve münasebetlerini tetkik etmek üzere ilmi hüviyetleri veya iş hayatındaki başarılarıyla tanınmış bitaraf iktisatçılardan mürekkep bir enstitünün kurulmasını lüzumlu görürüz. Hükümetin bu enstitü çalışma ve kararlarına müdahale etmemesini dilerken, milli ekonomiyi ilgilendiren esas mevzular ve bilhassa bundan böyle iktisadi sahada devletin rol alması lüzumlu görülen hususlar hakkında yapılacak tetkiklerde bu enstitünün vazifelendirilmesini zaruri görürüz”

(1948 Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Rapor ve Kararlar, (b.t.). 29 Mart 2006, <http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/iktisa48/ikt48-6.pdf>).

1940’lı yılların ortalarından itibaren artık ekonomi politikalarında bir dönüşüm başladı. 1930’larda egemen olan ve olmak durumunda kalan devletçilik yerini liberal söylemlere bırakmaya başladı. Bu değişimde içten ve dıştan gelen etkiler oldu. Bu sürecin

sonucunda 1950 yılında Demokrat Parti hükümeti iktidara geldi ve propagandalarında da sık sık ifade ettiği liberal ekonomi dönemi başladı.

1.1.2.3. 1950–1980 Dönemi Ticaret Ve Sanayi Odaları

Odalar tarihinde 1950’li yıllar önemlidir. Özellikle 1950’li yılların siyasi ve ekonomik gelişmeleri odalarla ilgili düzenlemeleri etkiledi. Siyasi iktidarda değişiklik oldu. Bununla beraber merkezi otoritenin odalar üzerindeki etkisi bir süre azaldı.

II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan kıtlıklar, sıkıntılar ve bireysel özgürlüklerin sıkıyönetim nedeniyle sınırlandırılmış olması, ayrıca Milli Korunma Kanunu’nun uygulanmasında yapılan haksızlıklar ve yanlışlar halkın CHP’den ve onun hükümetlerinden uzaklaşmasına yol açtı. Halk DP’ye kurtarıcı olarak sarıldı. Savaş zenginleri liberal bir düzende birikimlerini daha kolay ve kısa zamanda değerlendirebilecekleri kanısıyla, DP’nin kurulması ve gelişmesine bütün güçleriyle katıldılar (Tokgöz, 1997, s.113)

CHP’den ayrılan bazı milletvekilleri tarafından kurulan DP, CHP’yi eleştirmeye başladı ve liberal ekonomi politikaları konusundaki görüşleriyle dikkat çekti. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi 1950’de artık DP dönemi başladı. DP iktidarının ilk yıllarında, liberal ekonomi politikaları doğrultusunda, devlet eliyle sınaî yatırımlar yapılmadı. Yabancı sermaye girişini arttırmak için teşvik edici kanunlar çıkarıldı. Fakat bu dönemde planlanan bir konu olan KİT’lerin özelleştirilmesi sağlanamadı. Çünkü özel kesim KİT’leri satın alabilecek sermaye birikimine sahip değildi. Bir müddet sonra özel kesim KİT’lerden ucuza mal ve hizmet alma konusunda yararlanmaya başladı. Üretimi ve sınaî yatırımları özel kesime bırakan KİT’ler, özel kesimin var olan talepleri karşılayamayınca üretimini sonraki dönemlerde arttırdı. “1950–1960 döneminde özel kesim küçümsenmeyecek bir gelişme göstermiştir; fakat kamuya ait sınaî kuruluşlar da geliştiğinden kamunun sanayi sektöründeki payında önemli bir düşüş olmamıştır” (Şahin, 2000, s.98).

1950 Yılı Ticaret ve Sanayi odaları için de önemli bir yıl olmuştur. DP iktidarının liberal ekonomi anlayışı odalarla ilgili değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu

dönemde 5590 sayılı yeni bir kanun ile Ticaret ve Sanayi odaları ile ilgili yeni bir düzenlemeye gidilmiştir.

8 Mart 1950 tarihli ve 5590 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsaları Birliği Kanunu ile yeni bir dönem başladı. Siyasal iktidarın el değiştirmesi ve yeni bir ekonomi politikasının gündeme gelişi ile özel sektör faaliyetleri ve bununla uyumlu bir biçimde odanın etkinlikleri yoğunlaştı (Toprak, 1995, s.71).

1950 yılında yürürlüğe giren 5590 sayılı yasa ile odalar üzerindeki Ticaret ve Ekonomi Bakanlığının vesayeti kaldırıldı. Odalar bu yasa ile kendi Genel Sekreterlerini atama hakkına sahip oldu.

Kanuna göre bir bölgede Ticaret ve Sanayi Odasının kurulabilmesi için o bölgede faaliyet gösteren tacirlerin %60'ının yazılı isteği ve bu isteğin Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca kabulü gerekiyordu. Ancak bu istek en az 100 tacir tarafından yapılmalıydı. Eğer bir bölgede sanayi odası kurulmuşsa, o bölgedeki diğer odalar Ticaret Odası adını alacaklardı (Alkan, 1998, s.92).

5590 Sayılı kanunla odaların görevleri şu şekilde düzenlenmiştir:

- a) Mesleki ahlaki ve tesanüdü korumak, ticaret ve sanayinin genel menfaatlere uygun surette gelişmesine çalışmak,
- b) Ticaret ve sanayii ilgilendiren bilgi ve haberleri derleyerek ilgililere ulaştırmak, resmi makamlarca istenecek bilgileri vermek ve bilhassa ticaret ve sanayi erbabının mesleklerinin icrasında ihtiyacı olabilecek her çeşit bilgiyi müracaatları halinde kendilerine vermek veya bunların elde edilmesini kolaylaştırmak,
- c) Ticaret ve sanayiye ait her türlü incelemeleri yapmak, bölgeleri içindeki, iktisadi, ticari ve sınaî faaliyetlere ait endeks ve istatistikleri yapmak, başlıca maddelerin piyasa fiyatlarını takip ve kaydetmek ve mümkün olan vasıtalarla yaymak,
- d) 27'nci maddedeki belgeleri tanzim ve tasdik etmek,
- e) Sair mevzuatın verdiği görevlerle, Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca verilecek görevleri yapmak,
- f) Mevzuatla Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca ve bu Bakanlığa bağlı müesseselere verilecek işlerin odalara tevdi halinde bunları yapmak,
- g) Meslek faaliyetlerine ait mevzular hakkında bakanlıklara, illere ve belediyelere tekliflerde ve dileklerde bulunmak,
- h) Bölgeleri içindeki ticari teamülleri tespit edip, örf ve adet haline getirmek,
- i) Ticaret ve sanayi erbabınca riayet edilmesi mecburi mesleki karar alabilmek”(5590 Sayılı kanun).

Bu maddelere bakılarak odalara temel bazı işlevler yüklendiği görülebilir. Bu işlevlerden biri, icra ettikleri meslek ile ilgili olarak yerine getirdikleri işlevlerdir. Bunlar; meslek ahlakını korumak, üyeleri arasındaki ilişkileri düzenlemek, mesleki kurslar açmak, mesleki konularla ilgili kararlar almaktır. Bir diğeri, Bakanlığa karşı yerine getirdikleri işlevleridir. Bir diğeri ise öneriler sunma ve üyelerini temsil etme işlevidir. Bu işlev g maddesinde ifade edilmektedir.

5590 Sayılı Kanun ile gerçekleşen değişikliklerden birisi sanayi odalarının ticaret odalarından ayrı olarak kurulabilmesidir. Bu yöndeki istekler ve çalışmalar 1948 yılında başlamıştır. 18 Mart 1948 tarihinde İstanbul Sanayi Birliği Başkanı Cudi Birtek Birliğin Ekonomi Bakanı ile toplantısında sanayi odalarının ayrılması konusunda şunları söylemiştir:

Sanayi kanununda yer almasını ehemmiyetli gördüğümüz diğeri bir nokta da kanun tasarısında teşkili derpiş edilen Sanayi Odalarının hüviyeti ve şahsiyeti meselesidir. Sanayi Odaları mevcut ticaret odalarının bir kopyasından ibaret kalacaksa bunların faydalı olacaklarına kani değiliz. Sanayi Odalarının yeni ihtiyaçlara ve yeni liberal esaslara göre teşkili icabeder. Harp icaplarının kanunlara in'ikas eden zaruretlerin artık ortadan kalkmış olduğunu göz önünde tutmak lazımdır. Sanayi Odalarını her şeyden evvel müstakil, canlı ve kendi kendini idare eder bir halde kurmak ve Vekâletin bir şubesi olmaktan kurtarmak lazımdır bu da ancak odaya kaydolmak mecburiyetini ipka ederek, aynı zamanda, Ekonomi Bakanlığı'nın gayet tabii olan teftişine tabi olmakla beraber bütçesine, kadrosuna, hakim olması, başkan ve genel sekreterini kendisinin seçmesi en tabii ve faydalı bir şekil olur. Bu suretle memleketin müteşebbis zümreleri hareketli ve faydalı bir hale gelerek bu teşekküllerden hem hükümete hem de memleket istifade eder ve müteşebbis zümreler de kolektif çalışmaya tedricen alışmış olurlar (Birtek, 1948, s.55).

Müstakil Sanayi Odaları kurulmasına ilişkin bu görüş ve çalışmalar, 5590 Sayılı kanununun, müstakil sanayi odalarının kurulması yönünde hükümler içermesini sağlamıştır.

Yeni kanuna göre, müstakil sanayi odası kurulması için bir bölgedeki sanayicilerin yüzde altmışının yazılı olarak talepte bulunması gerekiyordu. Yazılı talepleri toplamak görevini, Sanayi Birliği memurları yükledi. Çoğunu tanıdıkları fabrikaları kapı kapı gezerek galiba 565 imzalı

dilekçe aldılar. Dilekçe tutarı, Ticaret Odası tarafından tespit edilen Sanayici sayısının yüzde yetmiş üçüne tekabül ediyordu (Giz,1967, s.6).

30 Mayıs 1952 Tarihinde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Ticaret Odası ve Sanayi Odası olarak ayrıldı. Ayrılan Sanayi Odası üyeleri aidatlarını Ticaret ve Sanayi Odasına yatırdıkları için başlarda yeni kurulan odanın maddi sıkıntısı ortaya çıktı. Fakat 5590 Sayılı yasaya göre, ayrılan sanayicilerden Ticaret ve Sanayi Odasınca alınan aidatlar Ticaret Odaları tarafından iade edilecektir hükmü yer alıyordu. Yeni kurulan sanayi odasına da iki yıl içinde bu aidatlar iade edilmiştir.

5590 Sayılı Kanun Ticaret ve Sanayi Odaları konusunda önemli yenilikler içermektedir. Bu yeniliklerden biri yukarıda belirttiğimiz gibi Ticaret ve Sanayi Odalarının ayrılmasıdır. Bu kanunla gelen bir diğer yenilik tüm odaları temsil üzere bir Odalar Birliğinin kurulmasıdır.

Ticaret Odaları ve Sanayi Odaları ile Ticaret Borsalarının statülerini yeniden düzenleyen 5590 sayılı kanun, Türkiye’de ilk defa olarak yepyeni bir teşekkülün kurulmasını derpiş ediyor, memleketin her bölgesinde ticaret, sanayi ve borsa faaliyetlerini teşkilatlandırdıktan sonra, bütün bu münferit organları bir merkezi teşkilatın sinesinde topluyordu. Bu yeni teşkilatın adı: Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları ve Borsalar Birliği’dir (İren, 1952, s.3).

5590 Sayılı Kanununun 61. maddesine göre birliğin kısa adı Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği’dir. Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Birliği kurmakla görevlidir.

Odalar Birliği bir yandan Hükümetin ekonomi politikasının yürütülmesinde resmi görevler yüklenmiş, bir yandan da özel teşebbüsü temsil eden bir baskı grubu olarak faaliyet göstermiştir. Örgütün resmi görevleri 1) ithal mallarının fiyat tetkik ve tescili, 2) özel sektöre tahsis edilen kotaların ticaret ve sanayi odaları aracılığıyla tüccar ve sanayicilere dağıtılması olmuştur (Saybaşılı, 1976, s.86)

Birlik aldığı görevle ülke ithalatını kontrol edebilme gücüne ulaştı. Birlik bu fonksiyonuyla ithalatçılar için önemli bir konuma sahip oldu. İthalatçılar için kotaları dağıtma, ithal edilecek malların listesini hazırlama ve kontrol etmede etkin olan Birlik’in odalar içinde önemi arttı.

TOBB bütün odaların tabi olacağı ve hükümete danışmanlık ve aracılık edecek yarı resmi bir kuruluş olarak düşünüldü. TOBB'un oluşumunu özellikle büyük sanayiciler desteklemiştir. TOBB'un oluşturulmasında özel sektör içindeki farklı çıkarları denetleyebilecek merkezi bir kuruluşa duyulan ihtiyaç da yatmaktadır. Birlik aldığı kararlara uymayan odaların ve borsaların feshedilmesi için Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına teklifte bulunabilecekti. Aidatları ödemeyen odalardan aidatlar icra yoluyla tahsil edebilecekti. TOBB Odalar üzerinde etkin bir kuruluş olarak oluşturulmaya çalışıldı.

Oda organlarının belirlenmesi, bu organlara seçilecek kişilerde aranacak özellikler, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığının çıkardığı bir tüzükle belirlenecekti. 5590 sayılı yasa Odalara belli bir özerklik tanısa da oda organlarının belirlenmesinde hükümet önemli bir rol oynuyordu. Bu yasa ile oda meclisi alınacak ücret ve harçların ölçüsünü belirlemede yetkili bir konuma sahip oldu. Bu düzenleme oda meclislerinin statüsünü ve önemini arttırmada önemli bir rol oynadı. Yönetim kurulunun feshedilmesinde de oda meclisi yetkili kılınyordu. Oda meclislerinin feshedilmesi de Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına bağlıydı. “1950 tarihli kanun odaların kendi iç örgütlenmelerinin konumunu güçlendirirken etkili bir vesayet sistemi kurarak siyasal otoritenin gerektiğinde müdahalesine açık bir alan bırakmıştı” (Alkan, 1998, s.94). Oda organlarının feshine yönelik olan madde 30 aşağıdaki içeriğe sahiptir:

Organların feshi:

Madde 30 - Odalar organlarının feshi aşağıdaki esaslarla yapılır:

- a) Yönetim kurullarının feshi; Oda meclisleri; yönetim kurullarını lüzum gördükleri hallerde, her zaman değiştirip yenilerini seçmek hakkını haizdirler. Yeni yönetim kurulu feshedilenin süresini tamamlar;
- b) Oda meclislerinin feshi;
 - 1.Oda meclisleri mürettep adeddeki üyesinin yarısından fazlasının yazılı talebi ve yine mürettep adeddeki üyenin üçte ikisinin bu talep üzerine vereceği kararla kendi kendini fesheder. İki toplantıda bu nisap bulunmadığı takdirde bir yıl süre ile fesih talebinde bulunulamaz;
 2. Çalışmalarını mesleki ahlak ve memleketin genel menfaatleriyle ahenkli olarak yürütmeyen, mevzuata uymayan, görevlerini iyiye kullanmayan ve birlik kararlarına riayet etmeyen oda meclisleri Ekonomi ve Ticaret Bakanlığınca feshedilir.

Bu hallerde meclis yeniden teşkil olunur. Yeni meclis eski meclisin süresini tamamlar. Feshedilen organların yeniden teşekkülüne kadar bu kanunla gösterilen vazifelerin ne şekilde ifa edileceği Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca gösterilir.” (5590 Sayılı Kanun)

1954 Yılında çıkarılan 6233 sayılı yasa ile 5590 sayılı yasada bazı değişikliklere gidildi. Bu değişikliklerden bir tanesi delege seçimleriyle ilgiliydi. Daha önceki düzenlemede delegelerin bir veya iki kişi olacağı belirtiliyor bu delegelerin nasıl belirleneceği Bakanlığın çıkaracağı tüzüğe bırakılıyordu. Yeni düzenlemeye göre seçimin ne şekilde olacağı kanunla belirleniyor ve Bakanlığın belirlemedeki etkisi kaldırılıyordu.

Birlik genel kurulu, odalar ve borsalar meclislerince üyeleri arasından üç yıl için seçilecek delegelerden teşekkül eder. Oda ve borsalar gelirlerinin ilk (50 000) liraya kadar olan kısmı için bir ve her fazla (50 000) lira ve küsuru için ayrıca birer delege gönderirler. Ancak, her oda ve borsanın genel kurula göndereceği delege adedi 10'u geçemez. Oda ve borsa meclisleri ayrıca aynı miktarda yedek delege de seçerler. Delegenin odadan çıkması, çıkarılması, istifası veya ölümü hallerinde aldıkları oy sırasına göre yerine yedekleri gönderilir. Gelirleri (50 000) liradan aşağı olan oda ve borsaların delege göndermeleri ihtiyaridir. Delegelerin Genel Kurula iştirak masrafları mensup oldukları teşekküllerce ödenir (6233 sayılı kanun değişikliği).

Bu düzenleme ile geliri düşük olan odaların Genel Kuruldaki temsilci sayısı azalıyor, küçük odalar Genel Kurulun dışında kalabiliyordu. Bu değişikliğin sonucu olarak, gelişmiş bölgelerdeki oda ve borsaların gücü artıyordu. 1954'teki düzenleme ayrıca mali konularda Bakanlığın etkisini azaltıyordu. Alınan bu kararlar Birlik'in karar alma sürecindeki gücü artıyordu. Bu düzenlemeler DP hükümetinin zirvede olduğu döneme rastlamaktaydı.

1954 yılından sonra ekonomide olumsuz bir hava esmeye başladı. DP bu dönemden sonra ekonomideki liberal eğilimlerde kısıtlamaya gitme yolunu seçti ve kamu kesiminin denetimini arttırdı. Devletin elindeki döviz kısa sürede tükenince, 1957 yılından itibaren ithalat konusundaki serbestlikten vazgeçilmek zorunda kaldı. Dış ticaret açık vermeye başladı.

Dış ödemelerin 1953'ten başlayarak sorun durumuna gelmesi üzerine alınan önlemlere giderek yenileri eklendi. Hükümet, 1956'da turist ve benzeri dövizlerde TL'nin bir dolar karşısındaki fiyatını 2,80 yerine 5,25-5,5 TL olarak saptadı. Milli Korunma Yasası yeniden yürürlüğe

konarak fiyat denetimleri arttırıldı; ticari banka kredileri sınırlandırıldı ve faiz oranları arttırıldı. Bu önlemlerin iki yıl uygulanması sonucu, dış ticaret açığı bir ölçüde azaldıysa da, daha önce de görüldüğü gibi fiyat artış oranı yükseldi, mal darlıkları ve karaborsa işlemleri yaygınlaştı. Bu durum dış ödemeleri daha da ağır bir sorun durumuna getirdi (Kepenek-Yentürk, 1996, s.111).

1950–1960 döneminin ilk yarısı ekonomik gelişmeler itibariyle olumlu bir görüntü sunsa da ikinci yarısı bunalımlara ve sorunlara sahne oldu. Ekonomideki bu kötü gidiş hükümetin Birlik üzerindeki etkisini arttırdı. 1958'deki 7060 sayılı yasa ile “Hükümet icabı halinde Birlik seçimlerini bir yılı geçmemek üzere ertelemeye yetkili kılındı. DP yönetimi bu düzenlemeden sonra, birlik seçimlerine sürekli olarak müdahale etti” (Alkan, 1998, s.99).

1960 darbesi Birlik ile ilgili yeni düzenlemeleri beraberinde getirdi.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasında TOBB, ticaret sektöründen gelen üst yönetimi, devrilen Demokrat partiyle angaje olmuş olduğu için, uzun süre baskı ve gözetim altında kaldı. 1961 Anayasası'nın getirdiği özerk statünün yanı sıra, askeri yönetim sırasında ve izleyen CHP ağırlıklı koalisyon döneminde muhatap oldukları azarlayıcı üslup, TOBB ve odaları bağımsız bir baskı grubu davranışına yöneltti (Bora, 2002, s.269).

1960'lardan itibaren ekonomide planlı kalkınma dönemi başladı. Daha önce ortaya çıkan olumsuz sonuçlar plansız uygulamalara bağlandı. 1961 Anayasasında kalkınma planlarını hazırlama görevi devlete verildi.

Planlı dönemde sanayileşme politikası ithal ikameci sanayileşme üzerine oturtulmuştur. Bu model, Türkiye'de Cumhuriyetin kuruluşundan beri, hatta Osmanlı İmparatorluğu döneminden bu yana izlenen bir modeldir. Planlı dönemin başlarında Türkiye temel tüketim mallarının ithal ikamesini büyük ölçüde gerçekleştirmiştir. İlk üç plan döneminde dayanıklı tüketim malları ve ara ve yatırım mallarının ithal ikamesini gerçekleştirme çabasına girmiştir (Şahin, 2000, s.142).

Bir ülkenin ne derece sanayileştiğinin ölçülerinden biri yatırım mallarını üretebilmesine bağlıdır. Fakat bu dönemde, Türkiye bu konuda yeterli düzeyde ilerleme kaydedememiştir. Ekonominin durumu, farklılaşan ekonomi politikaları, odalar konusunda da farklı düzenlemeleri beraberinde getirmiştir.

TOBB'un sahip olduğu ithalat kotalarını dağıtma, belirleme yetkisi hala devam ediyordu. Bundan dolayı odalar üzerindeki gücü de devam ediyordu. 1962'de ithal edilecek malların belirlenmesi yetkisi, sadece görüş bildirme düzeyine geriledi. Fakat Birlik'in kota dağıtım yetkisi hala devam ediyordu. 1971 yılına kadar devam eden, dövizi tüccar ve sanayiciler arasında dağıtım yetkisi, odalarda söz sahibi olmayı önemli bir konuma yükseltiyordu.

Odalar Birliği 1960 öncesinde Demokrat Partiyle özdeşleşmişti,1965'ten itibaren yavaş yavaş Adalet Partisiyle bütünleşti. 1969 Şubatında sanayi kesimi adına Sanayi Odaları İşbirliği Teşkilatı'nın kurulmasıyla özel teşebbüsün sesi olma niteliğini kısmen yitirerek ticaret kesiminin temsilcisi durumunda kaldı (Saybaşı, 1976, s.95).

TOBB 1960'lar boyunca ticaret sermayesini gözetten çizgisini devam ettirdi. Bu durum Sanayi odalarını rahatsız ediyordu. Küçük tüccarlar ve sanayiciler arasında bulunan çıkar çatışması bu iki kesimin birbirine cephe almasına sebep oluyordu. Sanayiciler lehine bir kaynak aktarımı, kıt olan kaynakların gelişmiş bölgelere akmasına sebep olacaktı. TOBB bu dönemde daha çok yatırım malları öncelikli değil, ticari çıkarları ön planda tutan bir yol izledi.

1969'da Necmeddin Erbakan, o zamana kadar yönetimi kontrol etmiş olan büyük işadamları tarafından dışlandıklarını hisseden orta ve küçük ölçekli sanayi kuruluşlarının temsilcilerini başarılı bir biçimde etkileyerek, AP delegelerine karşı, odalar birliği seçimlerini kazandı. Hükümet ise seçim sonuçlarına odalara karşı saldırıya geçerek cevap verdi (Buğra, 1995, s.330,331).

Hükümetle karşı karşıya gelen TOBB 1971 Askeri müdahalesinden kısa bir süre sonra da elinde bulunan ithalat kotalarını dağıtım yetkisini kaybetti. Bu durum Birliğin Odalar üzerindeki gücünün azalmasına neden oldu. Bunların da etkisiyle bu dönemde sanayiciler ayrı bir Sanayi Birliği kurma girişimi içine girdiler, fakat bu girişim başarılı olamadı. Buna rağmen, TOBB'un temsil gücünde zayıflamaya sebep olacak bir başka faktör ortaya çıktı; o da, 1971 yılında büyük sanayicilerin girişimiyle TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği)'in kurulmasıydı. Odalar üzerinde "hegemonya kuramayan başta Koç, Yaşar, Eczacıbaşı gibi grupların TÜSİAD'ı oluşturup onu etkin

bir güç haline getirmeleri” TOBB’un eski önemini kaybetmesinde etkili oldu (Sönmez, 1990, s.154).

Bu dönemde “sanayi, işçi eylemleri yüzünden sürekli sekteye uğruyordu. Büyük Sanayiciler Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nde (TOBB) politik nedenler yüzünden kendilerine yer bulamıyor, bilsalar bile söz hakkı alamıyorlardı. Zaten TOBB ile fikir ayrılığına düşüyor, TOBB'un siyasal ve ekonomik modelini doğru bulmuyorlardı” (Tönbekici, <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/02/02/z08.html>).

1.1.2.4. 1980 Sonrası Odalar

1970’li yıllarda uygulanan ekonomi politikaları 74 krizi sebebiyle başarılı olamadı. 1980’lere gelindiğinde artık planlı kalkınma politikaları yerine, piyasanın kendisini düzenlemesi bekleniyordu. Buna ilişkin olarak 24 Ocak 1980’de yeni bir ekonomi politikası uygulanmaya başladı.

24 Ocak 1980 sonrasında uygulamaya konulan ekonomi politikasının belirleyici özelliği, ekonomiye ilişkin karar süreçlerinde piyasanın kendi işleyişine göre oluşacak fiyatların tek yol gösterici olmalarıdır. Her mal ve hizmet için, arz ve talebe göre oluşacak fiyatlar, tüm ekonomik işlemlerde geçerli olmalıdır. Bu yöntemle oluşacak olan fiyatlar, tüketim, yatırım ve yeniden üretim kararlarını belirleyecek, üretici ve tüketiciler davranışlarını fiyatlara göre düzenleyecek ve en yararlı, ya da karlı buldukları girişimleri serbestçe yapacaklardır. Denge fiyatlarından sapmaları uzun dönemde piyasa kendisi düzelterektir (Kepenek-Yentürk, 1996, s.183).

1982’de hazırlanan Anayasa 1971’deki kısıtlamalardan çok daha radikal nitelikteydi ve çıkar gruplarını depolitize etme amacını taşıyordu. Hükümetler meslek örgütlerinin sahip oldukları yetkileri kısıtlama yoluna gittiler. 12 Eylül Askeri müdahalesinden sonra 5590 sayılı yasanın içeriğinde önemli değişiklikler yapıldı. 1981 tarihli 2567 sayılı yasa ve 1986 tarihli 3277 sayılı yasadaki 5590 sayılı yasa neredeyse tamamen değiştirilmiştir.

Madde 9- (2567–24.12.1981) Ticaret siciline kayıtlı tacir ve bu Kanuna göre sanayici sıfatına haiz tüm gerçek ve tüzel kişilerle şubeleri ve fabrikaları, buldukları yerin bu Kanun gereğince mensup olacakları odalarına ve ajanlıklarına kaydolanmaya mecburdurlar. Sermayesinin tamamı Devlete ve Özel İdarelere veya belediyelere veya bunların ortaklığına ait olan iktisadi

müesseselerle bunların şubeleri, özel kanun ve sözleşme ile kurulmuş olup, Devletin ve özel idarelerin veya belediyelerin iştiraki bulunan tüzel kişiliği haiz müesseseler veya bunların şubeleri ve fabrikaları buldukları yerlerin odalarına kaydolanmaya mecburdurlar. Bir merkeze bağlı olduğu halde müstakil sermayesi ve müstakil muhasebesi bulunan veya muhasebesi merkezde tutulduğu ve müstakil sermayesi olmadığı halde kendi başına ticari muamele yapan yerler şube addolunur. Sanayi odaları kurulan yerlerde, bu Kanunun tarifine uyan sanayiciler, sanayi odalarına kaydolanmakla ticaret odalarına kaydolanma mükellefiyetini yerine getirmiş olurlar. Ancak sanayiciler kendi sanayi mamullerini satmak üzere birden fazla satış yeri açtıkları takdirde fazlası için satış yerlerinin bulunduğu ticaret odaları veya ticaret ve sanayi odalarına da kaydolanmaya mecburdurlar. Sanayiciler, kendi sanayi mamullerinin satışı dışında başka ticari işlerle uğraştığı takdirde ticaret odasına da kaydolanmaya mecburdurlar. Sanayi işletmesi sahiplerinin, işlerinin icabı olarak meşgul oldukları ticaret işleri bunların sanayici vasfını kaldırmaz. Bu gibiler arzu ettikleri takdirde ticaret odalarına da girmekte muhtardır" (*Üye Olmak*, (b.t.). 12 Nisan 2006, <http://www.ttso.org/uyeolmak.php>).

Daha önceki düzenlemelerde belediye sınırlarında faaliyet gösterebilecek olan odaların çalışma alanı 2567 sayılı yasa ile ilçe sınırı olarak değiştirildi. Bu düzenleme bir sınırlandırma barındırıyordu. Hazırlanan bu yasa ile Sanayi ve Ticaret Bakanlığının Birlik üzerindeki etkisi arttırıldı. Birlik'in görüşü alınarak Ticaret ve Sanayi Odaları ile Ticaret Odalarının çalışma alanları genişletilip, daraltılabilecekti. 2567 Sayılı yasa ile odalar ile ilgili yapılan değişikliklerin bir yansıması da aşağıdaki şekilde olmuştur:

Bu değişikliklerin getirdiği en önemli yenilik, Deniz Ticaret Odaları'nın kurulmasını ve odalar Birliği'ne katılmasını sağlamış olmasıdır. Bu durum birliğin yeni adının Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği şeklinde değişmesine yol açmıştır (*Odalar Birliği*, (b.t.). 18 Nisan 2006, <http://malihaber.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=1356>).

2567 Sayılı yasa ile odaların gelirleri ile ilgili de yeni düzenlemeler getirildi. Daha önce kayıt ücretini, aidatları yönetim kurulu teklif eder oda meclisi de onaylardı. Bu yasa ile onay Sanayi ve Ticaret Bakanlığına bırakılıyordu.

Oda veya borsalar mevzuata uygun olarak kayıt ve tescil muamelelerini yaptırmayanlarla tescil ve ilanı gereken değişiklikleri bildirmeyenlere ve alınan kararlara riayet etmeyenlere, imalatta mal ve hizmet arzında sağlık kurallarına uymayanlara, ölçü ve tartı aletlerini hileli bir şekilde kullananlara ve hileli, karışık veya standartlara aykırı ve kalitesiz mal imal edip ve satanlara

Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikte belirtilecek esaslara göre, disiplin cezalarına ilaveten, yönetim kurullarının teklifi ve meclislerin kararıyla yıllık aidatların 1 ila 10 katına, tekrerrü halinde, bu miktarın 2 katına kadar para cezası verilir (*Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odaları, Ticaret Borsaları ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu*, (b.t.). 5 Şubat 2006, http://www.hasansen.av.tr/idealhukuk/kanun_detay.asp?id=1191).

Ayrıca 1986 Tarihli 3277 sayılı yasada “5590 sayılı Kanununun 14, 25, 40, 54, 56, 65, 67, 68 ve 74’üncü maddelerinde yer alan yönetmelikler Sanayi ve Ticaret Bakanlığının onayı ile yürürlüğe girer.” şeklinde düzenleme yapılmıştır.

Bu düzenlemeler odalar üzerindeki kontrolü arttırıcı nitelikteydi. Ayrıca daha önce tüzükle düzenlenen birçok konu yasa kapsamına alınarak bu kontrol arttırıldı. Bu yasa oda ve borsalara siyasal faaliyet yasağı da getiriyordu. Kuruluş, siyasi partilerle, derneklerle ortak hareket edemeyecekti. Bu kuruluşlarla herhangi bir maddi ilişki içine girilmeyecekti. 2567 sayılı yasa ile çizilen sınırlar, birliğin bir baskı grubu olarak hareket etmesini önlüyordu. Yasada belirtilen düzenlemelere uymayan odaların feshi için de bir düzenleme yapıldı.

Kanuna göre fesih Adalet Bakanlığının, Sanayi ve Ticaret Bakanlığına teklifi üzerine, ilgili Bakanlık tarafından Cumhuriyet Savcılığına dava açılması ve Asliye Hukuk Mahkemesinin basit usule göre alacağı kararla mümkün olacaktı. Sanayi ve Ticaret Bakanlığının isteklerine uymayan oda ve Birlik organlarına da bu usul aynen uygulanacaktı. Ancak Türk Devleti’nin varlık ve bağımsızlığının, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğünün, toplumun huzurunun korunması ve devletin Anayasa’da belirtilen temel niteliklerini tehdit edici faaliyetlerin önlenmesi bakımından gecikmesinde sakınca görülen hallerde mahallin en büyük mülki amirine, seçilmiş organları geçici olarak görevden uzaklaştırma yetkisi tanıyordu. Fesih kararı kesinleştikten sonra yerlerine yenileri seçilene kadar, organların görevi Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca atanacak 3 ile 5 kişilik bir kurul aracılığı ile yürütülecekti” (Alkan, 1998, s.101,102).

Bu düzenlemeler Oda ve borsalara doğrudan müdahale alanını genişletiyordu. Bu düzenlemelere tepki olarak TOBB da, bu dönemde hükümete muhalif bir tutum sergiledi.

1986'da hazırlanan 3277 sayılı yeni yasa ile Birlik ve hükümet arasındaki gerginlik yatıştı. Hükümetle uyumlu bir tavır sergileyen TÜSİAD karşısında dışlanan TOBB, muhalif bir tutum içine girmişti. "ANAP'a yakın Ali Coşkun'un yönetime gelmesiyle (1986-1990) bu çizgi kırıldı, muhalefeti keskinleştirerek ekonomi-politik alandan siyasal alana taşıyan TÜSİAD'a karşı TOBB hükümete tamamen sadık bir rota izledi"(Bora, 2002, s.272).

1990'lardan itibaren birliğin tabanını temsil gücü ve onlar adına bir güç oluşturma pozisyonunda gerileme oldu.

TOBB eksilen temsil gücünü, KOBİ'lerin (küçük ve orta ölçekli işletmeler) sözcülüğü misyonunu üstlenerek telafi etmeye çalışacaktır. DYP-SHP koalisyonundan başlayarak bütün hükümetler de TOBB'a KOBİ'leri temsil işlevini resmen tanıyarak davranmış, buna bağlı olarak da TOBB'dan destek görmüştür. Bu misyon, Ali Coşkun döneminden beri dillendirilen, büyük sermayenin (ve TÜSİAD'ın) para ve salt çıkara dayalı gücüne karşı, TOBB'un yaygın tabanlı milli sermayeyi temsil ettiğine dair manevi meşruiyet söylemiyle uyumludur (Bora, 2002, s.173).

Ali Coşkun'un genel başkanlığı döneminde TOBB, ANAP çizgisinde bir yol izledi. Atatürkçü, milliyetçi, muhafazakâr, Türk-İslam sentezi ideolojisi TOBB'a yansyordu. 1992'de Yalım Erez'in yönetime gelmesiyle muhafazakâr tutumda bir değişim oldu. Yalım Erez Birliğe yeni bir statü yaratmaya çalıştı ve bu noktada hükümetin desteğini aldı. Bu dönemde hükümetin TÜSİAD ile iyi başlayan ilişkiler bozulmaya başladı. DYP-SHP koalisyonu döneminde TÜSİAD'ın isteklerini hükümete ısrarcı bir şekilde iletmesi tepki çekecek boyuttaydı. Ayrıca TÜSİAD bu dönemde hükümetten üst yönetiminde kendisinin de bulunacağı bir değişim politikası takip etmesini istiyordu. Hükümetin TOBB'un konumunu güçlendirmeye yönelik tavrı ve bunların etkisiyle TÜSİAD ile hükümetin arasında bir soğuma görüldü.

TÜSİAD kuruluş amaçlarını sıralarken memleketi için çalıştığını, vatanını, milletini sevdiğini vurguluyordu.

Amaçları şöyleydi: Karma ekonomi prensiplerine ve Atatürk ilkelerine uygun olarak, sanayi ve hizmet alanlarında çalışan meslek, bilim ve işadamlarının, tecrübe ve faaliyetlerini ahenkleştirerek değerlendirmek, Türkiye'nin demokratik ve planlı yollarla kalkınmasına yardımcı

olmak... (Tönbekici, 28 Ocak 2001, 15 Nisan 2006, <http://arsiv.sabah.com.tr/2001/02/02/z08.html>)

TOBB da TÜSİAD'a karşı tutumunu ifade aracı olarak, milli kimliğe yaklaşımını, vatanseverliğini ön planda tutuyordu. Bunu yaparken TÜSİAD'ın bir zenginler birlikteliği olmaktan öte bir işlevinin olmadığını gündeme getirmekteydi. TOBB'un milli meselelerdeki hassasiyetini PKK lideri Abdullah Öcalan'ın İtalya'da alıkonulması üzerine çıkan diplomatik sıkıntı sırasında İtalya'ya karşı ekonomik boykot çağrısında görebiliriz. Fakat bu tavra tüm odalar destek vermedi. Ankara Sanayi Odası, İtalya'nın ekonomik olarak güçlü bir ülke olduğunu ve sorunun diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğini belirtti. Ayrıca TOBB'u milli meselelerden çok, üye tabanının sorunlarına eğilmeye çağırdı.

1990'lardan itibaren, Türkiye'de sivil toplum söyleminde büyük bir artış görülmektedir. TOBB bu dönemde zaman zaman kendisini güçlü bir sivil toplum örgütü olarak tanımlamış, zaman zaman da resmi statüsüne ağırlık vererek, bu kavramı küçümseyici bir ifade olarak kullanmıştır. TOBB hazırladığı raporlar ve yaptığı çalışmalarla büyük oranda hükümete müşavirlik hizmeti vermektedir. TOBB'da yönetimin belirlenmesinde siyasi ilişkilerin de önemli olduğu görülmektedir. TOBB siyasi partilere tarafsızlık ve eşitlik ilkeleri çerçevesinde yaklaştıklarını ifade ederken TOBB Başkanı seçilmiş, bazı isimlerin daha sonra hükümetlerde Sanayi ve Ekonomi Bakanı olarak görev almış olmaları bir tesadüf değildir. Necmettin Erbakan, Yalım Erez, Ali Coşkun örnek olarak verilebilecek isimlerdir. Bazen de iktidardaki bir siyasi parti TOBB başkanının belirlenmesinde etkin olabilmektedir.

1986'da dönemin Başbakanı Turgut Özal, Ali Coşkun'un TOBB Başkanı olabilmesi için delege sistemi yerine konsey sistemini getirdi. Coşkun, o gün bugündür tartışılan sisteme son noktayı koyarak, içinden çıktığı camiaya karşı kendini aklamış oldu" (Basında TOBB, Mayıs 2004 - Nisan 2005). 2004 yılında düzenlenen TOBB kanunuyla artık TOBB başkanı delegelerin oylarıyla belirlenecekti. Bu, TOBB tarihindeki önemli değişikliklerden biri oldu. "Genel Kurul tarafından delegeler arasından seçilen Birlik Başkanı, aynı zamanda Yönetim kurulu başkanıdır" (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

ile Odalar ve Borsalar Kanunu, 2004) ifadesi ile konsey sisteminden delege sistemine geçildi.

Çıkarlarının odalar içinde yeterince temsil edilmediğini düşünen büyük girişimcilerin kurduğu TÜSİAD kendisini liberal, demokratik, Batıcı ve ilerici olarak tanımlamaktaydı. Dernek siyasal tarafsızlığının ifadesi olarak raporların hazırlanmasında uzman danışmanlardan, akademisyenlerden yararlanıyordu. Hazırlanan raporlar bazen hükümetin hoşuna gitmeyebiliyordu. Bu durumda sorumluluk hazırlayan uzmana aktarılıyordu.

1.1.3. Bir Meslek Örgütü Olarak MÜSİAD

TOBB ve TÜSİAD arasında iş dünyasını temsil etme konusunda bir çekişme olduğu gözlenmektedir. TOBB yönetim kurulunu incelediğimizde bu kurulda TÜSİAD'a üye iş adamlarına rastlanmamaktadır. Buna karşın 1990 yılında kurulan, TÜSİAD'dan farklı bir topluluğu ve düşüncüyü temsil eden, MÜSİAD üyesi işadamlarının bu kurulda yer aldığı dikkat çekmektedir. TOBB'un oldukça heterojen yapısı, Anadolu sermayesinin gücünü TÜSİAD'a karşı yeterince kullanamaması muhafazakâr ve dindar üyelerin yeni bir örgütlenmeye gitmesine zemin hazırladı. Yapılan araştırma bulguları da göstermektedir ki MÜSİAD üyeleri, odaları zorunlu, resmi bir kuruluş olarak görmekten öte bir anlam yüklememektedir. TOBB ve MÜSİAD'ın farkı sorulduğunda, MÜSİAD dayanışmanın olduğu, homojen, samimi, masonların bulunmadığı, bağımsız bir sivil toplum kuruluşu olarak tanımlanmıştır.

12 iş adamı tarafından İstanbul'da kurulan MÜSİAD Sünni Müslümanlığın ve muhafazakârlığın izlerini taşıyordu. MÜSİAD üyelerine TÜSİAD'dan en önemli farklılıklarının ne olduğu sorulduğunda dünya görüşüne vurgu yaptılar (Alkan, 1998, s.148). MÜSİAD'ın temsil ettiği kesim Anadolu küçük ve orta ölçekli firmalardı. MÜSİAD 1990 ve 1992 yılları arasında üye sayısını arttırma ve meşruiyet kazanma yoluna gitti.1993 yılında 12 il merkezinde ve ilçelerde şubeler açtı. Yurt dışında da örgütlenmeye çalıştı, özellikle Almanya'daki dindar işadamlarını Dernek bünyesine

toplama amacında oldu. “MÜSİAD pazarların uluslararasılaşmasının önemini kavradığı için Almanya ve Fransa gibi Türk göçmenler arasında yarı doğal bir temel bulunabileceği dış ülkelerde de temsilcilikler açıldı. Ek olarak, az sayıda Müslüman ülkede ve Asya’da odak noktaları kuruldu” (Vorhoff, 2002, s.326). MÜSİAD, TÜSİAD’ın yaptığı gibi uzman kişilere raporlar hazırlattırarak, amaç ve çıkarlarını bilimsel çalışmalarla meşrulaştırmaya çalışıyordu. MÜSİAD ilk döneminde RP ile adının anılmasından dolayı hükümet tarafından hiç muhatap alınmadı. Fakat MÜSİAD bütün partilere aynı mesafede olduğunu, buna rağmen davetlerini, RP’nin iştirak ederek ciddiye almasından dolayı böyle bir beraber anılmanın gerçekleştiğini ifade etti.

MÜSİAD’ın genel profiline dönecek olursak; tüzüğüne göre dernek ileri teknolojiye sahip, endüstriyel ve ticari kalkınmasını sağlamış, bunun yanında milli ve manevi değerlerinden taviz vermemiş, emeğin sömürülmediği, sermaye düşmanlığının körüklenmediği, üretimi hakça paylaşılan, iç barışı sağlanmış, bölgesinde etkin, dünyada hatırı sayılır bir Türkiye’nin oluşumu için kendilerini sorumlu tutar (Vorhoff, 2002, s.327).

MÜSİAD, Odaların yükselen Anadolu sermayesine gerekli hizmeti sunamayacağını düşünüyordu. MÜSİAD, kimliklerinin oluşmasında Turgut Özal’ı önemli bir yere koymaktadır. Bu MÜSİAD’ın çıkardığı Çerçeve dergisinde şöyle ifade ediliyor:

Türkiye tarihinde ilk kez, merkezden beslenmeyen, ona bağlı olmayan bağımsız bir müteşebbis sınıf ile karşılaşılıyor. Turgut Özal’ın oluşturduğu süreçte gelişen bu müteşebbisler Anadolu’daki hayat tarzına dolayısıyla İslami geleneklere sıkı sıkıya bağlılar. Zaten, 28 Şubat’ta da bu yönleri ön plana çıkarılarak İstanbul-Ankara ittifakına karşı yükseltebilecekleri itiraz sesleri kesilmeye çalışıldı (Ülsever, 2005, s.26).

1.1.3.1. Anadolu Sermayesinin Dönüşümü

MÜSİAD’ın oluşumunu anlayabilmek 1980’ler dönemini, bir diğer deyişle Özal dönemini incelemekle mümkün olur. Bu dönem küçük ölçekli muhafazakâr sermayenin geçirdiği değişim açısından önemlidir. MÜSİAD kendi oluşumunda ve gelişiminde Özal’ın çok önemli bir yeri olduğunu her fırsatta belirtmektedir. MÜSİAD yayını olan çerçeve dergisinin 35.sayısında Özal’a atfedilen önem şöyle belirtilmektedir:

Turgut Özal iktidara gelince, statükocu uygulamaları tek tek ortadan kaldırarak işe başladı. Dışa açılmayla birlikte ülkede bazı statükolar erimeye başladı. Anadolu sermayesinin cesaretlendirilmesinde, öksüz bırakılmış girişim ruhunun canlandırılmasında, üretilenlerin yurt dışına satılabilmesinde, her şeyden önce –sen benim için değerlisin, çok kolay da bu işi başarabilirsin duygusunun beyinlere yerleştirilmesinde Turgut Özal’ın büyük katkıları oldu (Şenol, 2005, s.100).

Aynı derginin bir başka yazısında:

Türkiye tarihinde ilk kez, merkezden beslenmeyen, ona bağlı olmayan bağımsız bir müteşebbis sınıf ile karşılaşılıyor. Turgut Özal’ın oluşturduğu süreçte gelişen bu müteşebbisler Anadolu’daki hayat tarzına dolayısıyla İslami geleneklere sıkı sıkıya bağlılar. Zaten, 28 Şubat’ta da bu yönleri ön plana çıkarılarak İstanbul-Ankara ittifakına karşı yükseltebilecekleri itiraz sesleri kesilmeye çalışıldı (Ülsever, 2005, s.26)

şeklinde ifade ediliyor.

Burada bir nokta dikkati çekmektedir. Küçük ölçekli sermayenin yoğunlukta olduğu MÜSİAD devlet eliyle oluşturulduğunu düşündüğü büyük sermayeye karşı eleştirel bir tavır sergilemektedir. Cumhuriyet döneminin, milli burjuvazi oluşturma çabalarında özellikle belli bir kesimin yükselişini sağladığı proje belki de bu eleştirel tavrı haklı göstermektedir. Bu projenin başarıya ulaşmasıyla yüzünü Batıya dönmüş, Batı’nın değerlerini benimsemiş modern bir iş adamları zümresi yaratıldı. Yaratılan bu iş adamları zümresinin odalar içindeki çıkar çatışmalarından dolayı ayrı bir güç olarak var olma istekleriyle 1970’lerde TÜSİAD’ı kurduğu belirtilmiştir.

Muhafazakâr küçük ölçekli sermayenin varlığını 1980’ler öncesinde odalar içinde, 1969 TOBB başkanı seçim sonuçlarından da görebiliriz. 1969’da Erbakan’ın TOBB başkanlığına gelişi küçük ölçekli sermayenin etki gücünü göstermektedir. Ama bu sermaye grubunun ekonomi içinde etkin bir yer bulması ve dönüşümü için verilebilecek tarih 1980’ler dönemi ve bu dönemin ekonomi politikalarıdır. Daha çok küçük ölçekli sermayeyi içinde barındıran MÜSİAD’ın oluşumunu daha iyi anlayabilmek Türkiye Cumhuriyeti’nin var oluş temellerini ele almakla mümkün olacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinin inşasında en önemli değer laiklik olarak belirlenirken, izlenecek yol Batı olarak gösterildi. Modern Dünya'nın da temel taşlarından biri olan laiklik şekilsel değişimlerin öncülüğünde yerleştirilmeye başlandı. Farklı bir kültürel mirasın etkisiyle her kesimin değişimi aynı hızla kabullenmesi mümkün olmadı. Dinin kamusal alandan dışlanmasıyla beraber Müslüman insanların tutumları da buna bağlı olarak şekillendi. “Bu tercih insanları tepkisel yapmış ve modernleşme süreçlerine direnç göstermelerini doğurmuştur” (Arslan, 1997, s.31). Oluşan bu direnç muhafazakâr kesimin kendi içine kapanmasına ve modern kabul edilen kurumlara mesafeli bir tavır sergilemesine sebep olmuştur. Toplumda laik ve Müslüman-muhafazakâr şeklinde bir ayırım yaşanmaya başlamış, inancı hayatlarının merkezine koyanlar gittikçe modern dünyadan kopmuşlardır. Çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti'nin yükselişini de değişime uyum sağlayamayan ve tepkisel bakan insanların sesleri olarak düşünmek mümkündür. Bu dönemin özellikle küçük ölçekli, kendi varlığını devam ettiren sermayesi için Kemal Can; (1997, s.60) “Cumhuriyet tarihi boyunca Kemalist modernleşme projesine karşı oluşan toplumsal direncin ekonomik veçhelerinde yeşil bir şeyler hep oldu” şeklinde açıklamada bulunuyor. Devlet desteklerinden yararlanamayan, büyük sermayeye kıyasla seslerini duyurmayı başaramayan, ekonomi içinde önemsenmeyen bu kesim ait olmadığı sisteme karşı çıkararak varlığını devam ettirme yolunu seçti.

1.1.3.2. Anadolu Sermayesinin Yükselişinde Etkili Olan Faktörler

Küçük ölçekli sermayeyi dışta bırakan bu sürecin 1980'li yıllarla birlikte kırılmasıyla, bu sermaye grubunun ekonomi içinde önemli bir yer edinmeye, ihracat yapmaya, büyümeye başlamasıyla 1990'larda da çok sık kullanılan bir kavramın yeşil sermaye kavramının yükselmeye başladığına şahit oluyoruz. Anadolu sermayesi olarak da adlandırdığımız bu sermaye grubunun ortaya çıkışında nelerin etkili olduğu, yeşil sermaye kavramının üzerinde niçin ezici bir şekilde durulduğunu açıklamak MÜSİAD'ı anlamak açısından önemli bir adımdır.

1.1.3.2.1. Liberalleşme

Anadolu sermayesinin yükselişe geçip, sesini duyurmaya başladığı dönemde etkili olan faktörlerden biri liberalleşme ve ithal ikameci politikalar yerine dışa açılma politikalarının gündeme geliyordu. Özal döneminde dışa açılma konusunda teşvik gören Anadolu sermayesi bu sürece çok hızlı bir şekilde katılmadı. Fakat arkadan gelen kuşak bu politikalara uyum sağlamayı çok iyi başardı ve ihracat konusunda büyük ataklarda bulunmaya başlandı. Bu tereddütlü girişimin sebeplerinden biri eğitim seviyesinin düşük olması ve ekonomi konusunda birçok alanda bilgisiz olunmasıydı. Daha sonra da değineceğimiz üzere sonraki kuşaklar eğitim konusunda kendilerinden önceki küçük ölçekli sermaye grubundan çok farklı bir profil çizmeye başlayacaktır. Dışa açılmanın kendilerine büyük avantajlar sunduğunu keşfeden Anadolu sermayesi üretim ve birikim sürecine güçlü bir şekilde eklenmiştir.

1.1.3.2.2. İşçi Dövizleri

Anadolu sermayesinin güçlenmesinde etkili olan bir diğer faktör 1961’de yurt dışına özellikle Almanya’ya işçi olarak giden vatandaşların, 1980’lerde belli bir birikim yapmış olmaları ve bu birikimlerini gayrimenkul dışında değerlendirme çabaları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca bu durum birden bire ortaya çıkan ve yükselen Anadolu sermayesinin kaynaklarından birini de görme açısından önemlidir. İşçi dövizlerinin özellikle yeşil sermaye diye adlandırılan bir diğer ifadesiyle Anadolu Sermayesi’ne akmasının sebeplerine baktığımızda burada dini grupların etkisini ve Türkiye ile olan diyalogu görmemiz mümkündür. Birçoğu ailesini bırakarak yurt dışına çıkmış olan ilk kuşak işçilerin, yaşadığı kültürel farklılığın şokuyla ve gittikleri ülke insanlarıyla dil farklılığından dolayı iletişim kuramamaları sebebiyle kendi içlerine kapanmaları ve sahip oldukları kültürel değerlere daha sıkı sarılmaları, beraberinde dinin de etki gücünü arttırmıştır. Bunun sonucu olarak yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızı hedef alan (özellikle ilk kuşak diyebiliriz) tarikatların artmaya başladığı ve bu vatandaşlarımızın bu tarikatlar aracılığıyla, biriken dövizlerini bir din kardeşliği güveni ile Türkiye’de oluşan ortaklıklara yatırdıkları belirtilebilir. “Anadolu’da kısa sürede büyüyen Kombassan,

Büyük Anadolu Holding, Yimpaş, Endüstri, Sayha, İttifak ve Jet-Pa gibi holdingler büyük oranda yurt dışındaki işçi dövizlerine dayalı olarak kurulmuştur”(Demir, 2004, s.873). Daha sonraları medyada bu şirketlerin bir saadet zinciri şeklinde faaliyetlerini gösterdikleri ve birçoğunun battığı yönünde haberler çıkmıştır. Büyük bir güven çerçevesinde birikimlerini gönderen işçiler birçok noktada istismar ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu durumu 28.04.2003 tarihli Evrensel gazetesinin internet sayfasında yer alan Sanayi ve Ticaret Bakanı Ali Coşkun’un konuşmasından yapılan alıntıda da görebiliriz. Almanya’da MÜSİAD’ın toplantısına katılan Bakan:

Zannetmeyin ki bizim tek amacımız, 50–60 milyar dolar olarak tahmin edilen buradaki tasarruflarınıza göz koymaktır. Ülke kalkınmasında görev almanızı istiyoruz. Tabi ki, tasarruflarınız Türkiye’ye akarsa bundan millet olarak memnun oluruz. Eskiden yapıldığı gibi, dövizleri alalım, dipsiz kuyuya atalım, bütçe açıklarını kapatmada kullanalım, sonra da sıfıra sıfır elde var sıfır. Güven o kadar sarsılmış ki, sizin yolladığınız paralar, yıllık ortalama 5.5 milyar dolardan, son yıllarda 1,7 milyar dolara düştü şeklinde açıklamasıyla geçmişte işçi dövizlerinin ne şekilde değerlendirildiğini de ifade etmektedir.(Özdemir, <http://www.evrensel.net/03/04/28/ekonomi.html#1>)

1.1.3.2.3. Faizsiz Finans kurumları

Anadolu sermayesini tanımlayan özelliklerden biri geleneklere, değerlere sıkı sıkıya bağlıdır. Bu noktadan hareketle İslam dininin ekonomik hayattaki etkinliğini düşündüğümüzde faiz sisteminin haram olarak tanımlanması ile karşı karşıya kalırız. Ekonomik etkinliklerde faizin haram kabul edilmesi, 1980’ler öncesinde maddi birikimlerin ekonomi için ve bu birikimi oluşturanlar için verimli bir şekilde kullanılmamasını beraberinde getirmiştir. Yastık altı birikimler dediğimiz birikimlerin ekonomik açıdan hiçbir değeri bulunmamaktadır. ANAP milletvekilliği döneminde Ali Coşkun, “dindar sermaye veya haramdan kaçınan sermaye olarak tarif ettiği Anadolu sermayesinin ayrıksı duruşunu şöyle açıklıyor: Başlangıçtan itibaren faiz onları sistem dışında tuttu. Sistem onlara kredi vermedi. Küçük işletmeler yukarıya ulaşamıyordu”

(Can, Milliyet, 1997). Ali Coşkun, bu sermaye grubunu sistemin doğurduğunu düşünüyordu.

Bakanlar kurulunun 1983 yılında faizsiz finans kurumlarının kurulmasına olanak sağlamasıyla, oluşan birikimler yastık altından çıkararak ekonomik değer kazanmaya ve birikim sahipleri fon olarak gelişmeye başlamışlardır. Bu kurumlar başlangıç olarak yabancı yatırımcılar tarafından kurulsalar da belli bir süre sonra yerli sermaye de faizsiz finans kurumları oluşturmaya başlamıştır.

MÜSİAD kendini, kendisine ait internet sayfasında şöyle tanımlamaktadır:

Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği (MÜSİAD); hakkın ve hukukun, adaletin ve eşitliğin, barışın ve güvenin, refahın ve mutluluğun sağlandığı; tarihe ve topluma mal olmuş mahalli ve evrensel değerlerin korunduğu, gözetildiği; kendi içinde bütün, bölgesinde etkin, dünyada saygın bir Türkiye için yola çıkan hassasiyet sahibi iş adamlarının, 5 Mayıs 1990'da İstanbul'da kurdukları bir İŞADAMLARI DERNEĞİ'dir. (*Tarihçe ve Kimlik*, (b.t.). 15 Nisan 2006, <http://www.musiad.org.tr/hakkimizda/kurumsalKimlik.asp>)

MÜSİAD, bu tanımlamasıyla diğer iş adamları derneklerinden farklı bir çizgi ile karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada MÜSİAD'ı koyacağımız yeri belirlerken TÜSİAD ile karşılaştırma yapılabilir. Tabii ki bu karşılaştırmayı yaparken, TÜSİAD tesadüfi seçilmiş bir işadamı derneği değildir. Oluşturdukları misyon, aldıkları kararlar yönünden piyasada biz ve onlar ayrımını belirginleştirmeleri, karşılaştırmanın bu iki işadamı derneği arasında yapılmasını uygun kılmaktadır. Tanıtım broşüründe TÜSİAD misyonunu;

...demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin var olduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelerine sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur" şeklinde açıklamaktadır (*Misyon*, (b.t.). 15 Nisan 2006, <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/trkt/tt.pdf>).

TÜSİAD ve MÜSİAD kendilerini ifade ederken yaptıkları vurgular konusunda birbirinden ayrılmaktadır. TÜSİAD'ın hemen hemen her açıklamasında Atatürkçülüğe,

laikliğe vurgu yapılırken, MÜSİAD'ın hiçbir yayınında ve açıklamasında bu konuları ön plana çıkarmaması ve özellikle Atatürk'ten hiç bahsedilmemesi dikkat çekici unsurlardır. MÜSİAD, baş harflerinin Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği tanımlamasının kısaltılmışı olduğunu ifade ederken, yukarıdaki alıntıda kendisini tarihe ve topluma mal olmuş mahalli ve evrensel değerlerin korunduğu bir işadami derneği olarak açıklaması ve özellikle üyelerinin birçok konuda İslam dinini referans göstermesi baş harflerindeki MÜ ekinin Müslüman olarak algılanmasına ve bazı kaynaklarda böyle ifade edilmesine sebep olmuştur. Eylül 1992'de yayınlanan MÜSİAD'a ait Çerçeve dergisinin ilk sayısında o dönemde MÜSİAD'ın kurucusu ve aynı zamanda başkanı olan Erol Yarar'la yapılan söyleşide MÜSİAD'ın MÜ' sünün Müslüman olarak algılanmasının kamuoyunun bir yakıştıması olduğunu ifade edip bunu açıkça reddetme yoluna gitmemiştir.

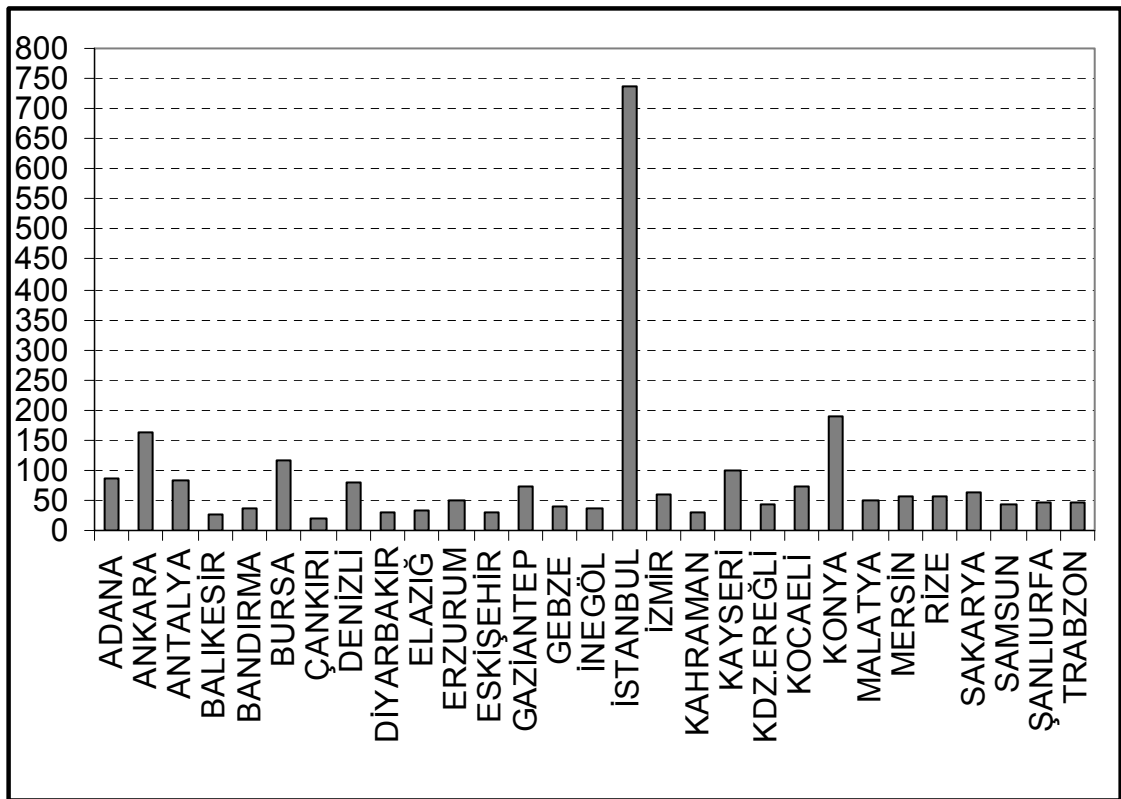
Bunun yerine; Bu benzetme aslında bize her zaman söylediğimiz gibi bir yük de yükleyen benzetmedir, çünkü iyi Müslüman olmak kolay bir iş değildir. Böyle bir yapı, böyle bir beklentinin bize yöneltmesi bizim bazı konularda daha hassas davranmamızı da beraberinde getirir kanaatindeyim şeklinde ifade etmiştir (Yarar, 1992, s.34).

Aslında ne Müslümanlık yakıştırmasına karşı çıkmakta ne de müstakillikten vazgeçmektedirler. Kendilerini tanımlayışlarında özellikle müstakillığe vurgu yapmalarının sebebi devlet eliyle beslenerek var olduklarına inandıkları TÜSİAD'dan farklılıklarını ortaya koymak ve bu durumdan dolayı takındıkları tavrı da ifade edebilmektir. Tamamen kendi çabalarıyla bir sermaye birikimi sağladıklarına, hiçbir zaman devlet rantından faydalanmadıklarına, İslami yaşam tarzına bağlı olduklarına sık sık değinmektedirler. Bu da MÜSİAD'ın diğer işadami derneklerinden farkı sorulduğunda karşımıza çıkan önemli bir ayrıntıdır.

İki derneğin üye profilleri karşılaştırıldığında da önemli farklılıklar göze çarpar. MÜSİAD, var oluşu itibariyle küçük ve orta ölçekli işletmelerin sözcüsü olarak varolmuştur. Her geçen gün üye sayısını ve şube sayısını arttırma yönünde hareket etmiş ve artan sayı MÜSİAD için başarı olarak yorumlanmıştır. TÜSİAD ise daha merkezi bir yapıya sahip olan, Ankara'daki temsilciği dışında yurt içinde temsilcilik açmayı tercih etmeyen, üye sayısını arttırmak gibi bir kaygı taşımayan ve bu sebepten

dolayı üyelik kriterlerini ağırlaştırılan bir işadamları derneğidir. MÜSİAD için en önemli üyelik kriterleri temiz bir ticari sicil, moral ve hukuki ilkeler bakımından gayri meşru olmamak, sözünde ve alış verişinde güvenilir olmaktır. Sermaye hacmi konusunda hiçbir sınırlama yapmadıkları gibi yeni yatırım yapanlara da destek olunması gerektiğini savunmaktadırlar. MÜSİAD içinde büyük, orta ve küçük sermaye grubunu bir arada barındırmaktadır. Oysa TUSİAD bu yönüyle daha homojen bir yapıdadır. MÜSİAD'ın son verilerine göre üye sayısı 2499'a şube sayısı da 30'a ulaşmıştır. TUSİAD sermaye büyüklüğüyle söz sahibi olurken, MÜSİAD üye sayısını artırarak belli bir güce ulaşabileceğini düşünmektedir. Merkezden bağımsız gelişen bir işadamları derneği olarak tam anlamıyla bir sivil toplum örgütü tanımına uymaktadır.

MÜSİAD'ın illere göre dağılımına baktığımızda en çok üye sayısının İstanbul'da toplandığı bunu Konya, Ankara, Kayseri ve Bursa'nın takip ettiği görülmektedir. Genel merkezin İstanbul'da olması ve sermayenin daha da büyüebilmek için İstanbul'u tercih etmesi İstanbul'daki üye sayısının çokluğunu açıklar. Konya ilindeki üye sayısının çokluğu Konya'nın muhafazakâr yapısına bağlanabilir.

Şekil 1. Şubelere Göre Üye Dağılımı

1.1.3.3. MÜSİAD'ın İş Hayatındaki Temel İlkeleri

MÜSİAD'ın iş hayatında benimsediği temel ilkelere baktığımızda manevi değerlerin, özellikle İslam dinini referans alan bilgiler önemli yer tutmaktadır. İşletme modelleri konusunda daha çok Japon modeli üzerinde durulduğu, sık sık Osmanlı lonca teşkilatına göndermelerde bulunularak açıklamalar yapıldığı MÜSİAD yayınlarının birçoğunda görülmektedir. Bu konulardaki yaklaşımlarını daha açık bir şekilde ele almak için MÜSİAD'a ait olan Çerçeve dergisinin farklı sayılarını inceleyebiliriz.

Çerçeve dergisinin 18.sayısında, üretici olarak, işçi olarak, işveren olarak Müslüman insanın nasıl olması gerektiği, İslami esaslara göre açıklanıyor ve tüm ifade edilen düşünceler hadisler ve ayetlerle destekleniyor. Müslüman insanın temel davranışlarını açıklayarak bir giriş yapıyor. Burada insan, yaratılanların en şerefli olarak tanımlanırken, insan hayatının kanunu doğru yaşama, ahlaklı olma, yeteneklerini iyi kullanmak olarak gösteriliyor. Ayrıca insana, hiç durmadan çalışması ve ilmini arttırması da öğütleniyor.

İşçi için “en iyi kazanç işine özen gösteren ve işverene saygıyla bakan işçinin elde ettiği kazançtır” (Zaim,1996, s.37). İşçi yaptığı iş için bedeni ve fikri emek sarf etmelidir, bu emekleri ona kıyamette mükâfat olarak dönecektir deniliyor. Müslüman işçinin işinde sahip olması gerektiği prensipler de şöyle açıklanıyor:

Temizdir, görünüşü(kılık kıyafeti) iyidir, geçimlidir, emir ve talimatları dinler, tez canlıdır. İşini sever, işini sonuna kadar yapar, işini kontrol eder ve düzeltir, işini tam yapar, süratli çalışır, temiz iş çıkarır, işbirliği yapar, tenkide açıktır, iş başında uygun şekilde hareket eder, düzenli bir iş sırası takip eder, alet-teçhizat, ham madde ve malzemelere gerektirdiği gibi ihtimam eder, alet ve motorlu teçhizatı uygun şekilde kullanır, ham madde ve malzemeleri ekonomik şekilde kullanır, verimli çalışma metotlarını uygular, sağlık ve emniyet tedbirlerine riayet eder. Bütün bu çalışması sonucunda aldığı ücret(gelir)den dolayı Allah'a şükretmesini bilir; başkalarının kazancına göz dikip haset etmez. İşverene kinle bakmaz (Zaim, 1996, s.37).

Müslüman işçinin nasıl olması gerektiği ayrıca hadisler ve ayetlerle desteklenerek sunulmaktadır. Peygamberin çalışanlar için söylemiş olduğu sözler referans alınarak işçiden çok çalışması istenir. Bu sözler ayrıca çalışmanın sonucunun Allah tarafından

ödüllendirileceğini vurgulamaktadır: “Çoluk- çocuğunun geçimini temin için çalışan Allah yolundadır. İhtiyar ana ve babasının geçimini temin için çalışan yine Allah yolundadır. Kim helal aramaktan yorgun gecelerse, affedilmiş olarak geceler” (Zaim, 1996, s.37).

Bu cümlelerden anlaşılacağı üzere çalışmak ibadet etmek gibi değerlendirilmektedir. Nasıl ibadet ederken her şey Allah için yapılıyorsa, çalışırken de bu düşünülmelidir. İşçi sorgulamadan çalışmalıdır, onun hakkının ne olduğunu düşünme ve hakkını verme görevi işverene verilmektedir. İşçinin bu konuda kanaatkâr davranması gerektiği konusu da ayetlerle desteklenmektedir: Çalışan “Mihnete sabır ve nimete şükürde Rabbimizin bize büyük bir imtihanı olduğunu bilir. Eğer şükrederseniz mutlaka, size nimetlerimi çoğaltırım. Eğer nankörlük ederseniz, şüphesiz azabım çok şiddetlidir” (Zaim, 1996, s.37).

MÜSİAD’ın çizdiği işçi profili kendi kendini kontrol edebilen, işverenin kârını arttırma noktasında sorgusuz sualsiz çalışmayı ilke edinen, işine bağlı bir tiptir. MÜSİAD’a üye işletmelerin büyüklüğüne baktığımızda genellikle küçük ve orta ölçekli oldukları görülür. Bu durumda büyüklerle rekabet edebilmek için kullanacağınız en önemli üretim faktörü emektir. Emeğin kontrolünü sahip olduğu manevi değerler çerçevesinde sağlayabilir, ücret konusunda kanaatkâr bir yapıya sahip olmasını başarabilirsiniz, işletmenin tüm çalışanlar için var olduğuna ikna edebilirsiniz kârınızı arttırma konusunda başarılı olabilirsiniz. Şennur Özdemir Hak-İş ile yaptığı görüşmede TÜSİAD üyesi işyerlerinde çalışan işçilerin sendikalı olması konusunda problem yaşanmadığı ancak, MÜSİAD’ın İslam’da sendika mı var gibi söylemlerle sendikalılığa karşı çıktığı görülmüştür (Özdemir, 2004, s.842,843). Çalışanların özellikle akrabalarından, tanıdıklardan seçildiği gözlenir. İslamiyet’teki kardeşlik anlayışının özellikle kullanılması hem işverenler arasında hem de işçi ve işveren arasında güçlü bağların kurulmasını sağlamıştır.

Ayrıca işçi için, işveren için oluşturulmuş bu temel ilkeler, modernizme karşı bir tavır sergilemiş olan sermaye sınıfının, var olan ekonomik ilişkilere bu ilkeler çerçevesinde

katılmanın sahip olunan değerlerden bir şey götürmeyeceğini göstererek daha rahat ekonomik ilişkilere girmesini sağlar.

Aynı dergi (Zaim, 1996) işveren olarak Müslüman insanın davranışı konusunda şunları söylemektedir: İşveren geçimini helal yollardan sağlama amacında olmalıdır. Elde ettiği gelirin sadece çalışmasının bir ürünü olmayıp Allah'ın takdiri olduğunu bilir. Malını yatırıma dönüştürür. Malını işe yaramaz bir vaziyette saklamaz. Ayrıca işçisini gözetir ve işçisinin ücretini hakkı ölçüsünde öder. Burada dikkati çeken bir nokta yastık altında hiçbir birikimin kalmasının istenmeyişidir. Daha önceleri birçok sebepten ekonomi için bir anlam ifade edemeyen birikimlerin kullanılması öğütlenmektedir. Hadisler, ayetler, yaşanan olaylar ifade edilerek ekonomik ilişkilerde sahip olunan konumun sahip olunan manevi değerlerle aykırı olmadığı ifade ediliyor. MÜSİAD Konya şubesi kurucusu ve TOBB başkan yardımcısı Hüseyin Üzülmaz'ın Kemal Can'ın(1997) Yeşil Sermaye yazı dizisinde, İslami referansları kullanarak anlattığı bir olay şöyledir:

Medine'de zahire kıtlığı başlıyor. Hz. Osman'ın kervanı Medine'ye dönerken yolda tüccarlar karşılıyor ve bire on veriyorlar. Hz. Osman durumu anlıyor ve diyor ki; sizden fazla veren var. Bire yetmiş kadar çıkıyorlar ve o hep sizden fazla veren var diyor. Hz. Peygambere şikâyet ediyorlar, senin damadın böyle yapıyor. Peygamber gelip sorunca; evet diyor siz söylemediniz mi Allah yolunda dağıtırsanız bire yediyüz diye... Medine fakirlerine bunu dağıttım (Can, Milliyet, 1997).

Bu örnek olayın anlatılmasıyla, birikimlerin ticaret için ve elde edilen kârın da Allah yolunda kullanılması gerektiği belirtiliyor. Ama kâr için ticaret ifadesi kullanılmıyor. Değerlere ters düşmeyecek bir açıklamayla Allah yolunda kazancın harcanmasından söz ediliyor. Bu durumda kimse kimsenin kazancına özellikle işçi işverenin kazancına kıskançlıkla, olumsuz bir açıdan bakamayacaktır. Her şey Allah'ındır. O'nun malını kullanan kimse bu malın kendisine ait olmadığını bilerek kullanmalı, bu mala faiz geliri karıştırmamalıdır. Üç tür gelir grubu tanımlanıyor. Ücret, kâr ve kira. Ama faiz, risk almadan paradan para kazanmak olarak tanımlanıyor ve reddediliyor. Bu konuda MÜSİAD Başkanı olduğu dönemde Erol Yarar, enflasyon farkı kadar faizin mubah sayılabileceğini açıklıyor. Bu konuda tartışmalar olması üzerine dönemin Diyanet İşleri

Başkanı Mehmet Nuri Yılmaz, İslam fıkıhçılara dayanarak enflasyon kadar faizin haram sayılmayacağı yorumunu yapıyor. (Çakıroğlu, Milliyet, 1997)

MÜSİAD iş ahlakı konusunu ele alırken özellikle ahi birliklerine göndermelerde bulunarak, bu birliklerden övgüyle söz etmektedir. MÜSİAD tarafından yayınlanan Çerçeve isimli derginin birçok sayısında ahi birliklerinin özellikleri, bu birliklerde iş ahlakına verilen önem üzerinde durulmaktadır. İş ahlakının zaman içinde zayıflamasında Batı değerlerinin benimsenmesi, batılılaşmanın olumsuz etkilerine dikkat çekiliyor. Bozulmanın zamanı olarak da ahi birliklerinden lonca teşkilatına geçildiği dönemi gösteriyor. Ahi birliğinin yerini aldığı söylenen lonca teşkilatında iş ahlakının da değerlerin de yıpranmaya başladığı ve devlet otoritesinin yoğun bir şekilde hissedildiği ifade ediliyor. Buradan devletin ekonomi üzerindeki yoğun etkisinin MÜSİAD tarafından onaylanmadığı sonucuna varılabilir. Ahi birliğinin yıpranması ve çözülmesine sebep olan en büyük etken olarak 16.yüzyıldan itibaren Batı'lı Devletlerin ürünlerinin Anadolu'ya girmesi gösteriliyor. MÜSİAD'ın Gümrük Birliği ve Avrupa Birliğine başlangıçta karşı tavırlar sergilemesinin gerekçelerinden biri de budur. Yerli üreticinin rekabet gücünün olmayışı ve Batı mallarının ülkeye girmesiyle yok olup gideceğinin düşünülmesidir.

MÜSİAD ahi birliğini değerlendirirken ekonomik bir birlik olmanın ötesinde bir kardeş birliği olarak görmektedir. Bu birlikteki “ustalar, çıraklarının sadece işyerindeki meslek eğitiminden değil, aynı zamanda genel kültür ve dini eğitiminden de sorumlu idi”(Özdevelioğlu, 1994, s.39). Burada işçi ve işveren arasındaki çıkara dayanan birlikteliğin onaylanmadığı görülmektedir. MÜSİAD bugün de kendi iş yerlerinde işçi ve işveren kardeşliğinden, dayanışmanın temel alındığı ilişkilerden bahsetmektedir. Bu bakış açısının işçiler tarafından da benimsenmesi işçi işveren çatışmasını önleyecek ve işletme daha hızlı büyüyebilecektir.

MÜSİAD üyelerinin birikimlerini yatırıma dönüştürmeleri, yastık altında tutmamaları konusunda da Çerçeve dergisinde (1994) ahi birliklerinin şartnamesinden alıntılar sunmaktadır. Bu şartnamedeki bir madde 18 dirhemden (1 dirhem=3.25 gram) fazla gümüş ya da para saklanmamasını öngörmektedir.

Esnaf veya sanatkârlara belli bir meblağ paradan fazlasını ellerinde tutmamakla, ekonomik hayatın canlandırılması söz konusudur. Belli bir miktar gümüşün elde tutulmaması ise kanaatkâr olmayı teşvikle ilgilidir. Yani ahiler kanaatkâr olmalıdır ve ekonomik hayatı canlandırmak gayesiyle, fazla miktar parayı ellerinde tutmamalıdır. Bununla birlikte kazancın fazlasını ise ahi yakınlarına ve insanlık yararına üretme ve sosyal yardım aracı olarak kullanacaktır (Özdevelioğlu, 1994, s.50).

Bu sayede yurt dışındaki işçilerimizin birikimleri de dâhil olmak üzere küçük de olsa birikimlerin birleşerek büyük işletmeler kurulması ve ekonomi alanındaki etkinliğin artırılması düşünülmektedir. Ahi birliklerinden örnekler verilmesi ve bunlardan övgüyle söz edilmesi savunulan tezleri de güçlendirecek kanıtlar olarak kullanılmaktadır.

Mahmut Özdevelioğlu'nun(1994) Çerçeve dergisindeki 'Ahilikten Günümüze İş Ahlakı' adlı yazısında ticari faaliyetlerin amacı üzerinde durulmaktadır. "Ticari faaliyetlerin gayesi bizatihi toplumdur. Toplumdaki insanların çeşitli zaman ve düzeylerdeki ihtiyaçlarını tatmin etmektir. Bir anlamda, toplumun refahıdır. O halde ticari faaliyetlerle ilgilenen iş adamlarının ya da sanayicilerin belirli ahlak prensipleri dâhilinde çalışması kaçınılmazdır. Bazıları tarafından ileri sürülen, ticaretin ahlaki motiflerle yürütülmesinin şart olmadığı, ahlakın iş hayatına uygulanamayacağı, ticari hesapların ahlaki esaslara değil de ticari esaslara dayanması gerektiği, ticaret ve ahlakın ayrı ayrı sahalara olduğu, bu ikisinin bir araya gelmesinin mümkün olmadığı, ticari faaliyetlerin ahlaki prensiplerle değil de sadece hukuki kurallarla sınırlandırılmasının gerektiği gibi iddialar tarih şüursuzluğundan ve bilgisizlikten başka bir şey değildir" (Özdevelioğlu, 1994, s.51). Burada bazıları tarafından ifade edilen ahlak ve ticaret bağdaşmazlığından bahsederken bazılarının kimler olduğu net bir şekilde ifade edilmiyor. Ticaretin amacı toplum refahıdır ilkesinin benimsendiğinin öne sürülmesinin sebebi kâr peşinde koşan iş adamı imajının, birliğin oluşum ilkeleri ile savunulan ilkelerle çelişmesidir.

İş ahlakı konusunda ahiliğe göndermelerde bulunulurken ahilik ve İslamiyet arasında da bağlar kurulmaktadır. Yapılan açıklamalardan, ahlaklı iş adamının İslami esaslara bağlı olması gerektiği şeklinde bir anlam çıkarmak mümkündür. Dergideki bir ifade bu

konuda daha açıklayıcı olabilir: “Ahiliğin ortaya çıkışı ve uygulanması XIII. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır. Bu devirler, Anadolu Selçukluların hüküm sürdüğü ve İslamiyetin hâkim olduğu dönemleridir” (Özdevelioğlu, 1994, s.52). Bugün iş ahlakının geçmişe kıyasla bozulduğunun ifade edilmesi, İslami değerlere olan bağlılığın azaldığının da bir göstergesi olarak ifade ediliyor şeklinde yorumlanabilir. Yolsuzluğun, soygun ve hortumlamanın ülkemizin tarihindeki yeri konusunda yer alan ifadelerde Osmanlı’ya ve inanca bağlı olumlu bir tavır sergilenmektedir. Nihat Alayoğlu’nun(2003), kayıt dışına karşı ahilik ruhu yazısında bu düşünceler şöyle ifade edilmektedir:

Çok uzağa gitmeye gerek yoktur, Osmanlı’ya baktığımız zaman yolsuzluk ve soygun kültürünün hiç de yaygın bir hayat tarzı olmadığını görüyoruz. Çünkü inancımız bize hergün günah işlersen işle, ama kul hakkına tecavüz etme. Çünkü Allah, kul hakkına tecavüz eden affetmez uyarısında bulunuyor. (Alayoğlu, 2003, s.24)

MÜSİAD’ın işletme modeline baktığımızda daha önce ifade ettiğimiz gibi Japon Modelini benimsediğini görüyoruz. Bu modeli benimsemesinin ve bununla ilgili olarak Çerçeve dergisinde yazılar yayınlamasının sebeplerinin neler olabileceği bu modeli incelemekle anlaşılabilir. Japon modelinde özellikle vurgulanan ekonominin büyük oranda küçük işletmelerden oluştuğu ve işletme içinde işçilerin işverene ve işine bağlı olduğudur. Geçmişten getirilen kültürün iş hayatında da hala varlığını devam ettirdiği belirtilmektedir. İş dünyasında küçük işletmelerin kendilerini çok çabuk yenileyebilmeleri ve piyasanın isteklerine çok kolay uyum sağlayabilmelerinden övgüyle söz edilmektedir. MÜSİAD daha çok küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluştuğu için üyelerine ekonomik hayatta önemli bir yer edinebileceklerini, güçlü olabileceklerini ifade etmektedir. Bunun yollarından birinin sahip olunan kültürel değerlere de sıkı sıkıya bağlı olmakla mümkün olabileceği vurgulanmaktadır. MÜSİAD Ekonomi Danışma Kurulu tarafından hazırlanan KOBİ’ler için Rekabet ve Büyüme Stratejileri isimli cep kitabının girişinde “tüm dünyada küçük ve orta ölçekli işletmeler bir ülkenin sanayi ve iş hayatının temel ögesini oluşturur. Ülkemizde de ekonominin dayanıklılığı küçük ve orta ölçekli sanayinin güçlü olmasına bağlıdır” der.(MÜSİAD, 2005, s.8)

MÜSİAD üyelerini ihracat konusunda bilgilendirmek, ihracatın geliştirilebileceği ülkeleri tanıtmak, rekabet koşullarının neler olduğunu ve neler yapılması gerektiğini duyurmak gibi amaçlarla uzmanlar tarafından kitaplar hazırlattırmaktadır. Üniversitelerden hocalar, alanlarında uzman kişiler tarafından hazırlanan cep kitapları üyelere şubeler aracılığıyla ulaşmakta ve üyelerin kendilerini geliştirmeleri, ekonomi içindeki paylarını arttırmaları sağlanmaktadır. Bunun yanında TÜSİAD'ın yaptığı gibi ekonomi raporları hazırlattırmakta ve çalışmalarının bilimselliğini ortaya koyma amacı gütmektedir. Bunun sonucu olarak daha çok ciddiyetle yaklaşılacak ve muhatap alınacak bir işadami derneği olma yolunda hareket etmektedir.

1.1.3.4. MÜSİAD'ın AB Konusundaki Tavrı

MÜSİAD AB konusunda dün ve bugün olmak üzere farklı bir tavır sergilemektedir. Geçmişte sahip olduğu olumsuz tavrın yerini bugün olumlu fakat temkinli bir tavır almıştır. Bunun sebepleri olarak geçmişte üyelerinin henüz dünya ekonomisiyle eklemlenecek düzeyde gelişmiş ve iş bilir olmamaları, AB'ne üye olmanın büyük sermayenin çıkarına bir durum olduğu düşüncesi gösterilebilir. Bunun yerine yeni yapılanmakta olan Türk Cumhuriyetleriyle ve İslam ülkeleriyle ilişkileri geliştirmenin kendileri için daha iyi olacağını düşündüler. Öncelikle buralara geziler düzenleyerek, buralarla ilgili kitapçıklar hazırlattırarak bu süreci başlattılar.

1997 yılında, MÜSİAD'ın ilk Başkanı Erol Yarar, 400 üyenin katıldığı Antalya'da yapılan genişletilmiş istişare toplantısında AB'nin Türkiye'nin güçlenmesini istemediğini belirtti. Batı'ya bakanların artık nesnel bir değerlendirme yapamayacaklarını, uzun süredir aynı görüşe sahip olmaktan dolayı öznel bir tavır sergilediklerini vurgular. Ayrıca Batı'nın Türkiye'ye hiçbir zaman teknoloji vermek istemeyeceğini, çünkü karşısında güçlü bir rakip görmekten rahatsız olacağını belirtir. Aynı konuşmada Avrupa'nın dostumuz olamayacağını ve globalleşmenin ancak ezanla olabileceğini belirtmiştir (Kır, Milliyet, 1997). Bu tavır zaman içinde şartların değişmesiyle değişmiştir.

MÜSİAD'ın toplantısına konuk olan Aytunç Altındal, Türkiye'nin AB tarafından bir çıkmazda bırakıldığını savunmaktadır. "Batı dünyası Türkiye'yi bir açmazda bırakmış. Türkiye ne zaman Avrupa ile bütünleşmek istese yok olmaz siz Müslümansınız. Eğer Türkiye, İslam âlemi ile bütünleşmek istese gene Avrupa karşısına çıkıyor. Hayır, siz laiksiniz" şeklinde bir ikilemde bırakıyor" (Altındal, 1993, s.31).

MÜSİAD eski Başkanı Erol Yarar, Kurt Kuzu Aslan isimli yazısında(1994) Türkiye Avrupa Birliği'ne girerse elde edeceklerinin yanında kaybedeceklerinin çok daha fazla olacağını ifade etmektedir. Erol Yarar aynı yazısında, Gümrük Birliğini de savunan bazı çevrelerin Avrupa Birliği konusundaki olumlu tavrını da eleştiriyor. Avrupa'nın kaliteli ürünlerini getirip iç piyasaya ucuza sunmanın bizim tüketicimiz için avantajlı bir durum yatacağını ifade edenlere, doğru durum tespiti yapamadıkları şeklinde bir cevapla karşılık veriyor. Tüketicinin cebinde yeterince birikimi, dövizini yoksa mal ne kadar ucuz olursa olsun bir anlamı olmayacaktır. Sonuçta zarar gören yine Türkiye olacaktır. Ayrıca küçük ve orta ölçekli işletmelerin bu mallarla rekabet edemeyeceği devletin bu işletmelerin rekabet gücünü arttırmak için daha önceden çalışmalarda bulunmuş olması gerektiği vurgulanıyor:

Türkiye'nin mevcut özel sektör yapısına baktığımız zaman yıllarca oluşturulan sanayide belirli gruplar korunmuş, tekeli özel sektör yapısı ve devlete iş yaparak güçlenen bir yapı oluşturulmuştur. Devlet tekeli kaldırmamış, yurt içinde serbest piyasa ekonomisinin kuralları uygulanmamış, yurtiçi girişimcilerin patent hakları dahi teminat altına alınmamıştır. Bürokrasi ağına düşen küçük ve orta ölçekli girişimci ise çoğunlukla himaye görmemiş, yalnız bırakılmıştır (Yarar, 1994, s.5).

Avrupa Birliği'ne üye olma imkânı doğarsa bundan yine büyük ölçekli sermaye çıkar sağlayacak, küçük ve orta ölçekliler hiçbir zaman büyüme imkânı bulamayacaktır. Eğer bu birliğe girmemiz Avrupa'nın bu kadar lehine olacaksa niçin bizi birliğe alma konusunda sürekli sorunlar çıkarmaktadırlar? Şeklinde oluşan soruların da aslında çok açık bir cevabının bulunduğu ifade edilmektedir. Avrupa Birliği her çıkardığı pürüzde, her isteksiz görünüşünde Türkiye'den bir taviz koparmak peşindedir. Çünkü karşısında ısrarla ne olursa olsun bu birliğe girmek isteyen bir ülke vardır. Avrupa Birliği de bu durumu kullanmaktadır. Kıbrıs konusunda, Güneydoğu konusunda koparabileceği

tavizleri planlamaktadır. Erol Yazar(1994), Türkiye bu konuda ısrarcı olmaya devam ederse kurt ile kuzunun yaşadığı hikâyenin bir örneği olacak, oysa Türkiye geçmişinde olduğu gibi aslan olmalıdır düşüncesini savunmaktadır. MÜSİAD’ın birçok açıklamasında geçmişe duyulan özlem açık bir şekilde ifade edilmektedir.

MÜSİAD’ın bu tutumuna karşın TÜSİAD baştan beri AB’ne üye olmanın Türkiye için çok önemli getirileri olacağını savunmuş, bunun ilk adımı olarak kabul ettiği Gümrük Birliği için aktif olarak faaliyette bulunmuştur. TÜSİAD Yurtdışı iletişim komisyonları kurarak Türkiye’nin AB’ne üyelik sürecini hızlandırmak istemektedir. MÜSİAD genel sekreteri olduğu yıllarda Ömer Bolat Gümrük Birliği’ni değerlendirirken bunun belli kesimler tarafından istenilen bir işbirliği olduğunu, buna karşı olanların şeriatçı, solcu olarak lanse edildiğini belirtiyor. ‘Türkiye’nin Gümrük Birliği Macerası’ adlı yazısında bu durumu şöyle açıklıyor:

1994 yılını geride bırakıp, 1995 yılına girerken, ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişimi üzerinde çok kritik etkileri olabilecek AB ile Gümrük Birliğini tamamlamasına yalnızca 365 gün kalmıştır. Türkiye’de 150 yıllık batılılaşma saplantısında, siyasi otorite ile bürokrasinin iş dünyasının ve medyanın şu anda etkin olan kesimi için kaçırılmaması gereken son tren olarak algılanan Gümrük Birliği, bu kesimler için ne pahasına olursa olsun gerçekleştirilmesi gereken, eğer gerçekleşmezse Türkiye’nin mahvolacağı korkularını etrafa yaydıkları bir oluşum. (Bolat, 1994, s.12)

MÜSİAD Başkanı Ömer Bolat (1994), “Avrupa Birliği üyeleri Türkiye’nin üyeliğine hayır derken Gümrük Birliği konusunda istekli davranmaktadırlar” görüşünü ifade etmektedir(s.12). Birliğin bu düşüncesinin sebebi, ekonomik olarak elde edeceği faydaları düşünmesi, engelsiz bir pazar olarak Türkiye’den yararlanmak istemesidir. Ayrıca Gümrük Birliği konusunda Türk halkının fikrinin hiç sorulmadığı, sadece belli kesimlerin yönlendirilmesi ile hareket edildiği ifade edilerek eleştiriliyor.

Çerçeve Dergisi’nde Gümrük Birliği(GB) ile ilgili olarak yayınlanan bir başka yorum “Türkiye’nin er veya geç Avrupa Gümrük Birliği’ne dâhil edileceği, Avrupa Birliği’ne ise alınmayacağı” yönündedir (Özel, 1994, s.24). Gümrük Birliği’nin Avrupa’ya hiçbir maliyet getirmezken Türkiye’de yeni sanayilerin kurulma imkânının ortadan kalkacağı

ve işletmelerin hisselerini yabancılara satmak zorunda kalacakları ifade edilmektedir. Gümrük Birliği rekabet gücüne sahip işletmelerin yararına olurken, henüz tam olarak bu güce ulaşmamış olanlar yok olup gideceklerdir. İşletmeler ya kapanacak ya da yabancılar için çalışır hale geleceklerdir. Bu rekabetin yükünü KOBİ'ler taşımak zorunda kalacaktır. Aynı dergide İhracatçılar Birliği eski Başkanı “Okan Oğuz ile Gümrük Birliği Üzerine” isimli röportaj yazısında diğer açıklamaların aksine GB' ne karşı olumlu bir tavır görülmektedir. 1980'lerden sonra dışa açılma sürecinde Türkiye'nin başarılı olduğu, GB'nin olumsuz bazı sonuçları olsa da Türkiye için yararlı da olacağı vurgulanmaktadır. Bir sayfa olarak sunulan bu röportajın amacı da Birliğe girilme durumunda küçük ve orta ölçekli işletmelerin kendilerine olan güvenlerini kaybetmemelerinin istenmesi olabilir.

MÜSİAD, Topluluğa tam üye olmayan Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmesinin çok anlamsız olacağını ifade etmektedir. Ama Avrupa'nın da Türkiye'yi Birliğe almak gibi bir niyeti yoktur. Bu şekilde GB'ne girildiği durumda Türkiye sadece alınan kararların pasif bir uygulayıcısı olmaktan öte bir konum edinemeyecektir. Ayrıca Türk insanının yabancı mallara karşı beslediği olumlu tutum, kendi sanayimizin problem yaşamasına sebep olacaktır.

Türkiye'nin GB'den en büyük beklentisi bir gün Avrupa Birliği'ne tam üye olabilmektir ve GB bunun için bir adımdır. Bu anlamda Türkiye'nin kararı ekonomik değil siyasidir ve bu uğurda hükümet bazı ekonomik tavizler vermeyi göze alabilmektedir. Hâlbuki AB Türkiye'nin tam üyeliğini 2020 yılına kadar gündeme bile almayacağını belirtmiştir. Dolayısıyla GB sonu görünmeyen bir yolda atılmış bir adım gibidir (Külünk, 1994, s.23).

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girmekle bağımsız bir dış politika oluşturup oluşturamayacağı da çok açık değildir. Bu durumda Türk Cumhuriyetleri ve İslam Ülkeleri ile kurulmak istenen ilişkiler engelle karşılaşabilir. MÜSİAD bu noktada, Batı'ya yakın olmak yerine kültürel olarak da ortaklığımızın olduğu Doğu'ya yakınlaşmanın daha olumlu sonuçlar doğuracağını ifade ediyor.

MKEK eski Genel Müdürü Bahri Zengin ile yapılan röportajda(1997), başkalarının değerleriyle yaşayanın kendini savunamayacağı ifade ediliyor. Batı'ya yakınlaşma ve batılı değerlerin benimsenmesiyle Türkiye'nin hiçbir yere varamayacağı Türkiye'nin

gelişmişlik olarak gerisinde olan birçok ülkenin kendi değerlerine sahip çıkarak bugün Türkiye'yi kat kat geride bıraktığı vurgulanıyor. Türkiye'nin beklenilenin gerisinde olmasının sebebi şu ifadelerle dile getirildi:

...aslında şöyle bir 150 sene öncesine gittiğimiz zaman, önce bir grup insan Batı değerlerinin daha yüce değerler olduğuna inandılar. Batı'da eğitim gören bu insanlar devletin siyasal yapısının verdiği imkânları da kullanarak birdenbire üst kademelerde görev aldılar. Onların bu anlayışı devletin mali, ekonomik ve siyasal olarak Batı'ya bağlanması sonucunu doğurdu (Zengin, 1997, s.79).

Türkiye'nin bu çıkmazdan kurtulmasının yolu, devlet baskısından uzak olarak kendi değerlerini yaşamasıdır.

Bugün gelinen noktada geçmişteki açıklamalardan farklı bir tutum göze çarpmaktadır. Avrupa ortaklık kültürü örnek alınması gereken ve övgüyle söz edilen bir birliktelik halini almıştır. Türkiye'nin bu noktada Avrupa'yı kendisine örnek alması gerektiği ifade edilmektedir. Avrupa Birliği bir üst kimlik oluşturarak Türkiye'yi bünyesine dâhil ederse bundan kârlı çıkacaktır. Çünkü Türkiye Osmanlı'nın mirasçısıdır ve Asya, Afrika'da tarihi, kültürel bağlara sahiptir. Türkiye'nin üyeliğini Türkler Avrupa'yı istila eder gibi basit bir düşünceyle değerlendirmek çok yanlıştır. Türkiye'nin geniş bir coğrafya ile arasında bulunan bağlar AB'nin de bu bölgelerle uzlaşım sağlamasını kolaylaştıracaktır (Somuncu, 2004, s.60–62). 06 Ekim 2004 AB komisyonu ilerleme raporu sonrasında MÜSİAD yayınladığı değerlendirmede “MÜSİAD, niteliği ne olursa olsun Avrupa Birliği ile yoğun bir ilişki halinde olmayı tarihi açıdan, coğrafya açısından, sosyo-ekonomik şartlar ve siyaset açısından bir zorunluluk olarak görür. Bu zorunluluk, tek yönlü değil, çift yönlüdür”(MÜSİAD, 2004, s.5–9). AKP hükümetinin bu konuda çalışmalarını başarılı bulan MÜSİAD, AB üyeliği konusundaki olumlu tavrın yanında temkinli ifadeleri de özellikle Kıbrıs konusunda kullanmaktadır. Bunun sebebi, çok sert bir çizgi değişikliği ile üyelerin derneğe olan inancının zedelenebileceği olabilir. Yıllar sonra MÜSİAD'ın Batı'ya, Avrupa Birliği'ne karşı yumuşayan tavrının gerisinde, geçen süreç içinde MÜSİAD üyesi işletmelerin rekabet gücü kazanması da yatmaktadır.

MÜSİAD bugün Avrupa Birliği'ne karşı olumlu bir tavır sergilerken, İslam ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri konusunda çalışmalarını da sürdürmektedir. Türkiye tercihini Avrupa Birliği'nden yana kullanmış olsa da, Doğu ile bağlarını geliştirme konusunda çalışmalarını sürdürmektedir. Batı ile bütünleşme bir mecburiyet şeklinde yansıtılmakta buna karşın İslam ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri ile bütünleşme istenen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye'nin İslam ülkeleriyle yıllarca ekonomik işbirliğine girememeleri, İslam ülkeleri konferansında istenen düzeyde temsil edilmemeleri, bu birliklere katılım olursa laikliğe karşı bir durum oluşur mu şüphesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca bu ülkelerin Batıya karşı olumsuz bir tutum sergilemeleri ve bizim de onların yanında yer almamız istenmeyen bir durum olarak sergilenmiştir. Fakat Türkiye'nin uluslararası alanda Kıbrıs konusunda yaşadığı yalnızlık İslam ülkelerine yaklaşma sonucunu doğurmuştur. Bununla beraber MÜSİAD Avrupa Birliği'ne ve Batı kültürüyle bütünleşmeye karşı olduğu dönemlerdeki yayınlarında, Türkî Cumhuriyetlerle nasıl iş yapılacağı konusunda üyelerine ayrıntılı bilgiler sunmakta bu ülkelere geziler düzenlemektedir.

Bugün de İslam ülkeleri ve Türk Cumhuriyetleri ile kurduğu bağları güçlendirme çalışmaları sürmektedir. 1993 Yılında yayınlanan Çerçeve Dergisinde madde madde Türkî Cumhuriyetlerle nasıl iş yapılacağı sunulmuştur. Bu maddeleri şöyle özetleyebiliriz. Dürüst ve ticari ahlak benimsenerek buralarda iş yapılması, milli ve manevi bağların öne çıkarılması gerektiği, geleceğe yönelik yatırımlar ve sıcak ilişkiler kurulması, oralarda eğitim kurumları açılması, toplu yapılan ziyaretler, oralarda devlet dairelerinden adam ayarlanması, kaliteli iş gücünün Türkiye'den götürülmesi, üretilenlerin Türkiye üzerinden Avrupa'ya ve Dünya'ya pazarlanması öğütleniyor (Yarar, 1993, s.18). Sonuçta, buralarda başarı sağlanırsa malların Batı'ya pazarlanması rekabet gücü elde edilince Batı ile ilişki kurulmasının bir sakıncası olmadığını göstermektedir. Bu noktada MÜSİAD'ın kültürel farklılığı öne sürerek Batı'ya karşı tavır alışının gerisinde ekonomik çıkarların yattığı söylenebilir. Bu durum da var olabilmek adına gayet doğaldır. Küçük ve orta ölçekli bir işletmeyseniz henüz yeterince rekabet gücünüz yoksa büyüklerin pazarında yok olur gidersiniz. Kendinize var olabilmek adına alternatifler yaratmalısınız. Bu durumu sahip olduğunuz varolma dinamiklerine uygun manevi değerler ışığında oluşturursanız farklılığınızla varolma

imkânı bulabilirsiniz. 1994 Yılında yayınlanan bir Çerçeve Dergisinde Erol Yarar yapmış olduğu Uzakdoğu gezisi üzerine bir röportajında “gözümüzü statükocu batıdan dinamik doğuya çevirmeliyiz” ifadesini kullanıyor. “Hareketin oralarda olduğunu gördük oysa biz batıyla cebelleşip duruyoruz. Bütün Uzakdoğu’da özellikle de Pasifik ülkelerinde mal ve ticaret talebi çok yüksek” (Yarar, 1994, s.42).

MÜSİAD ve TÜSİAD’ın birçok konuda olduğu gibi Avrupa Birliği konusunda da farklı bakış açılarına sahip oldukları açık bir şekilde görülmektedir. TÜSİAD her zaman için Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği konusunda çok istekli bir çizgide yer almış ve bunun için de hükümetleri etkileme yollarına gitmiştir. Bu durumda TÜSİAD üyesi işadamlarının birçoğunun yurt dışında eğitim görmüş olması, çok iyi yabancı dil biliyor olmaları ve Cumhuriyet’in ilk yıllarından beri korunup kollanarak Türkiye’nin belli başlı işletmeleri olarak Avrupa malları ile rekabet gücüne sahip olmaları gerekçe olarak gösterilebilir. Bunun yanında Batı’lı değerle yetişmiş bir nesil olarak TÜSİAD üyeleri kültürel anlamda da Türkiye’nin yerinin Batı olduğunu savunmaktadır.

1.1.3.5. MÜSİAD’ın Özelleştirme Konusundaki Görüşleri

MÜSİAD kuruluşundan bu yana özelleştirme taraftarı bir tutum sergilemiştir. Fakat özelleştirmelerde kendi üyelerinin sermaye birikimi açısından dezavantajlı durumu farklı açılardan eleştiriler getirmesine sebep olmaktadır. 6 Ekim 1993 sayılı çerçeve dergisinde Erol Yarar özelleştirme konusunda devlete bir rapor sunacaklarını belirtmektedir. Özelleştirme ile ilgili olarak dikkat edilmesi gerekenler noktasında, ilk olarak özelleştirmenin bütçe açıklarını kapatmak için değil, verimlilik artışını sağlamak için yapılması gerektiği belirtilmektedir. Öncelikle özelleştirmenin milletin varlığını satmak olduğunun düşünülerek, memleketteki müteşebbislere satılması gerektiği spekülâtör alıcıların engellenmesi gerektiği belirtilmektedir. Eğer amaç döviz girdisi sağlamaksa öncelikle döviz birikimi bulunan Almanya’daki vatandaşlarımızın tercih edilmesi gerektiği belirtilmektedir (Yarar, 1993, s.5). Artık özelleştirme olsun mu olmasın mı tartışması yerine özelleştirme nasıl yapılmalı tartışması yapılmalıdır. Çünkü MÜSİAD özelleştirmenin kaçınılmaz olduğunu ifade etmektedir. KİT’ler birçok sorun

yaşamaktadır. Birçok alanda tekel oluşturmaları, gereğinden fazla istihdam olması, parasal ihtiyaçların devlet bütçesinden karşılanması, yenilenme olmadığı için rekabet gücünün zayıf kalması gibi sorunlar özelleştirme için başlıca sebeplerdir. Fakat özelleştirilim kurtulalım mantığı da doğru bulunmamaktadır. Özellikle KİT'lerin yabancılara satılması konusunda MÜSİAD eski Başkanı Erol Yarar, bu durumun Osmanlı döneminde olduğu gibi yeniden kapitülasyonların doğmasına yol açacağını belirtmektedir. KİT'lerin yerli işadamlarına satılması yönünde bir tavır sunmaktadır. Bu konuda MÜSİAD'ın genel görüşü, KİT'lerin “sermayenin tabana yayılması için yöre halkına, çalışanlara, yurt dışındaki işçilerimize ve Türk işadamlarına” satılmasıdır (Yarar, 1993, s.8). Uzakdoğu ülkeleri örnek gösterilerek uygun ödeme koşullarının oluşturulması ve KİT'lerin yerli işadamlarına satılması istenmektedir. Özelleştirme yapılmadan önce tekeli yapı çözülmelidir. Özelleştirilen KİT'ler ya hisse senetleri yoluyla geniş halk kitlelerine, teşvikler sağlanarak orta sınıfa satılırsa bu özelleştirme açısından başarı demektir. Yavuz Kır (1993) “Türkiye’de Kit’leri Özelleştirme politikası” isimli yazısında bu tip özelleştirmelerin İngiltere, Kanada, Almanya’da uygulandığını ve başarılı olduğunu ifade ediyor.(Kır, 1993, s.11) Sermaye birikimi sebebiyle MÜSİAD üyesi birçok işletme özelleştirmeler konusunda tek başlarına bir güce sahip değillerdir. Bunun için birlikten kuvvet doğar prensibi üzerinde durulmaktadır. Ortaklıklar özendirilmeye çalışılmaktadır. MÜSİAD tarafından ortaklıklar olmadan ekonominin gelişmeyeceği savunulmaktadır. ‘Paylaşmayan paylaşılır’ şeklinde ifadeler kullanılmaktadır. Çerçeve dergisi Aralık 2004’te yayınlanan 34. sayısını Ortaklıklar Dosyası olarak yayınlamıştır.

Günümüzdeki özelleştirmeler konusunda da kamu tekelleri ortadan kaldırılırken, özel sektör tekellerinin oluşturulmaması konusunda hükümete uyarıda bulunmaktadırlar. Bu konuda işletmelere eşit ölçülerde bir rekabet ortamının sağlanması isteğinde bulunurlar. Ayrıca küçük işletmelerin korunması noktasında büyük işletmelerin -özellikle süpermarketlerin- çalışma saatlerinde hükümetçe bir düzenlemeye gidilmesini istemektedirler.

MÜSİAD yayını olan Çerçeve Dergisinin 3. sayısında serbest piyasa ekonomisi ve İslam arasında da sıkı bağlar olduğu ifade edilmektedir. Devletin ekonomiye yapacağı

her türlü müdahaleye eleştirel bir şekilde yaklaşmaktadır. Osman Eskicioğlu ile serbest piyasa ekonomisi ile İslam dininin ilişkisi konusunda yapılan röportajda, bugünkü yanlış ekonomi uygulamalarının Kur'an-ı Kerim'e dayanılarak düzeltilebileceği belirtilmektedir. Ayrıca aynı yazıda kadının da erkek gibi çalışabileceği ve çalıştığı karşılığında alacağı payın erkekle aynı olacağı ayetlerle aktarılmaktadır. Nisa suresinden yapılan bu alıntı "Erkekler için çalışıp kazandıklarından bir pay; kadınlar için çalışıp kazandıklarından da yine bir pay vardır" şeklindedir (Eskicioğlu, 1994, s.20). Daha önce kadının yeri evidir şeklindeki anlayışın MÜSİAD içerisinde farklılaştığı dikkat çekmektedir. Girişimci kadınların öykülerine yayınlarında sık sık yer verilmektedir. Bu kadınlar görünüş itibarıyla muhafazakâr, Müslüman kadın çizgisinde, çalışma hayatlarındaki başarılarıyla modern bir kadın görünümü sunmaktadırlar.

Bugünkü ekonomilere İslam'ın gözüyle bakıldığında serbest değil, müdahaleci ve baskıcı olduğu belirtilmektedir. Devlet haksız vergiler koyarak, gümrük koyarak, fiyat belirleyerek, kredi verip teşvikte bulunarak, ekonomik faaliyetlerde kendisinden izin alınmasını isteyerek, para basarak ekonomiyi kontrol altında tutmakta, müdahale etmektedir. Bunların İslam'ın ekonomi anlayışıyla bağdaşmadığı vurgulanmaktadır. Peygamberin; "Meks yapan (yani fazla vergi alan) cennete giremez" dediği belirtilmektedir (Eskicioğlu, 1994, s.21). Malın fiyatını belirleyecek olan alıcı ve satıcıdır, bunun dışında kimse fiyata müdahale edemez. Ancak tekel oluşması durumunda müdahale edilebileceği ifade edilmektedir. Ayrıca devletin her bireye eşit uzaklıkta durması gerektiği de belirtilmektedir.

MÜSİAD, TÜSİAD'a rağmen varolma mücadelesini başarıyla sürdürdüğü söylenebilir. Anadolu sermayesini örgütlemekte, onlara ticari ilişkiler sağlamada aracılık etmede kendini kanıtlamada epey bir mesafe katetmiştir. Müslüman olma özelliği, açıkça belirtilmese de örgütlenmelerindeki temel bir ortak payda olduğu göze çarpmaktadır. Birçok konuda dini referans göstermeleri, Osmanlı'ya duyulan hayranlık ve övgüler dikkat çekmektedir. Çerçeve dergisinin birçok sayısında bu konulara ayrıntılı olarak değinilmiştir. Modernizme karşı söylemlerindeki katı tutum yumuşamış ve açıkça ifade edilmese de piyasanın gereklerini yerine getirmek adına İslami değerler güne uyarlanmıştır. Bugün tüketim alışkanlıklarına baktığımızda daha önce eleştirdikleri dünyaya hiç de yabancı kalmadıkları gözlenmektedir.

1.1.3.6. MÜSİAD ve Protestanlaşma

Max Weber Kapitalizmin Batı toplumlarına özgü gelişimini ifade ederken, Protestan ahlak anlayışı ile kapitalizm arasında bir bağ kurmayı amaçlamaktadır. “Başka uygarlıklarda –Çin, Hindistan, İlkel Musevilik ve İslamiyet- Batı tipi bir kapitalizmin oluşması için toplumsal ve dinsel koşulların uygun olup olmadığını ya da hangi ölçüde uygun olduğunu araştırmıştır” (Aron,1989,s.371). Sonuç olarak Batı tipi kapitalizmin Batı dışında hiçbir yerde gelişmediğine karar vermiştir. Protestanlık’ın sahip olduğu değerler başka dinlerde de bulunabilir fakat bu kadar farklı ve kapitalizme hizmet edecek biçimde bir araya gelmemiştir. Protestan ahlakı kurtuluşu çalışmakta görmüş ve insan aklı ile Tanrı aklının iletişim kuramayacağını ifade ederek her türlü dinsel tören reddedilmiştir. Bilimin açıklamalarına değer verilmiş ve durmadan çalışmak üretmek kapitalizmin gelişiminde etkili olmuştur.

İslam sermayesi olarak kabul edilen sermayenin hızla yükselişi, 1980’lerden sonraki modern dünyayla bütünleşmedeki ve ekonomideki başarıları “İslam kalvinistleri” benzetmesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Özellikle Kayseri hızla gelişen sanayisiyle, Batı’lı araştırmacıların da dikkatini çekmiş ve bu ilerleme ile Protestan ruh arasında bağ kurulmuştur. MÜSİAD üyesi bazı iş adamları açıklamalarında bu benzetmeyi uygun bulduklarına yönelik ifadeler kullansalar da MÜSİAD merkezinden bu benzetmelere olumsuz yanıt gelmiştir. Diğer taraftan tekstil şirketi sahibi ve 2005 yılında MÜSİAD Kayseri Şube Başkanı olan Celal Hasnalçacı, şu açıklamayı yapıyor: “Anadolu kapitalistlerinin yükselişi, sahip oldukları Protestan iş etiği sayesinde oldu. Müsriplik yok, spekülasyon yok, kârlar yeniden yatırıma aktarılıyor” (*Müşlûman Protestan Merkezi Kayseri mi*, 26 Ocak 2006, 28 Mart 2006, http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/3843838_p.asp). Ayrıca BBC “girişimci ruh yeni İslam’ı doğuruyor” ifadesini kullanıyor (*Kalvinist Kayseri’de*, 14 Mart 2006, 30 Nisan 2006, <http://www.haberextra.com/haber/22875/bbc/kalvinist/kayseri>). MÜSİAD Başkanı Ömer Bolat ile yapılan röportajda ise Başkan bu benzetmeleri reddediyor ve bunların altında farklı niyetler olduğunu ifade ediyor. Ömer Bolat gelişmişlik ve Protestanlaşma arasında bağ kurulmasına karşı çıkıyor:

Öteden beri özellikle dış kaynaklı ve içeride bazı odakların, İslam dünyasında yaşanan siyasi, ekonomik ve sosyal sıkıntılar sanki İslam'dan kaynaklanıyormuş gibi saçma bir ithamla İslam'da yenilikler ve reform yapma gibi bir arayış içerisinde oldukları biliniyor. Batı'nın gelişmişlik standartlarına ulaşmak için Batı'nın yaşadığı bir Protestanlaşma sürecinin İslam dünyasında da yaşanması gerektiği şeklinde iddia ve beklentilerin bulunduğu bir gerçek. Bunu gerek dini gerekse iktisadi hayatla ilgili konularda zaman zaman gündeme getiriyorlar. Biz bunu reddediyoruz, bu görüşe katılmıyoruz (*Müslüman İşadamı Sermayenin Vicdanı Olmalıdır*, (b.t.). 3 Ekim 2005, <http://www.musiad.org.tr/detay.asp?id=225>).

Ömer Bolat açıklamalarında Protestan ahlakı ile İslam ahlakının örtüşemeyeceğini, inanışların birbirinden farklı olduğunu da ifade ediyor:

Kalvinist öğretilerde, insanlar bu dünyada başarılı olur, çok para kazanırlarsa, ahirette de cennetlik olurlar. Bunu başaran bir insan ahiretini de garanti altına almış oluyor. O zaman gayri meşru bütün işler, ahlaki ve sosyal yönden haksız elde edilmiş bütün kazançlar, sonuç başarıya odaklandığı için bütün bunlarda meşruymuş anlayışı var. Hâlbuki bizim inancımıza göre insan hem bu dünyası için çalışmalı, hem de ahiretini kazanmak için çalışmalıdır. **Hiç ölmeyecekmiş gibi dünyanız için, yarın ölecekmiş gibi ahiretiniz için çalışınız** diyen bizim peygamberimiz. **Dünya ahiretin tarlasıdır** hadisi şerifiyle peygamberimiz bizlere bir yol göstermiş zaten. Bu da gösteriyor ki, bir Müslüman ister işadamı olsun, ister serbest meslek sahibi, ister işçi, ister çiftçi olsun, ister esnaf olsun herkes kendi alanında başarılı olmaya çalışmalı. Bunu yaparken, ahireti için de ayrıca hazırlık yapması lazım. Müslümanı kalvinistlerden ayıran temel unsurlardan birisi de budur. Bu çok önemli bir farklılık. Bu kalvinist anlayışı bizim kabul etmemiz mümkün değil. Bu bizim inancımızla ters (*Müslüman İşadamı Sermayenin Vicdanı Olmalıdır*, (b.t.). 3 Ekim 2005, <http://www.musiad.org.tr/detay.asp?id=225>).

MÜSİAD Başkanı Ömer Bolat, Anadolu'daki işadamlarının başarısının tamamen Türk ve İslam ahlakından kaynaklandığını kalvinist öğretiyle hiçbir lakası olmadığını ifade ediyor. Anadolu'daki iş adamlarının başarısını Türk-İslam ahlakına bağlamak yerine Batı'ya ait değerlerle açıklamanın kasıtlı bir tutum olduğunu belirtiyor. Aynı röportajda MÜSİAD üyeliği için aranan kriterlerde muhafazakârlığa, dürüstlüğe vurgu yapılıyor:

MÜSİAD üyelerinde bizim kuruluşumuzdan beri aradığımız temel vasıflar, kendi öz değerlerimizi savunan, halkımızın değerleriyle barışık olan, halkımızın inanç değerlerini paylaşan, rant ekonomisinden uzak, yatırım, üretim ve istihdam seferberliğinde yer alan, yani bu toprağın insanı olup üretim ekonomisinin bayraktarlığını yapan insanlardır. Ayrıca sosyal

hayatında muhafazakâr değerleri savunan, yenilik ve gelişmelere açık hayatının her alanında dürüstlük ilkelerini benimsemiş bir insan profilini temsil eder. Bizim aradığımız kriterler bunlardır (*Müslüman İşadamı Sermayenin Vicdanı Olmalıdır*, (b.t.). 3 Ekim 2005, <http://www.musiad.org.tr/detay.asp?id=225>).

MÜSİAD her üyesine “Ticaret ve İktisat İlmihali” ve “Ticaret Rehberi” isimli kitaplar dağıtarak iş hayatında Müslüman nasıl oluru üyelerine aktarmaya çalışmaktadır. Bu da şunu gösteriyor ki iş piyasalarında İslami değerlere uymayan durumlar vardır ve üyeler davranışlarının İslam’a uygun olması noktasında bu kaynaklardan yararlanmak durumundadır. Kapitalist ekonomiyle eklemlenme sürecinde İslami değerlerin zarar görmeyeceği, ya da bu değerlerle de Müslüman insanın ekonomik anlamda gelişebileceği noktasında İslami kaynaklardan, tarihi verilerden örnekler bulunmak suretiyle ileri sürülen tezler güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

1.2. Amaç

Ekonomik alandaki sivil toplum kuruluşları gündelik yaşantımızı her geçen gün daha fazla etkilemektedir. Başta TÜSİAD, TOBB ve MÜSİAD gibi kuruluşlar sahip oldukları güçlü sermaye yapısını kendi üyelerinin çıkarlarını gerçekleştirmek amacıyla kullanabilmektedirler. Bu kuruluşların güçlü sermaye yapısı siyasi mekanizmaları da etkilemektedir. TÜSİAD ve TOBB’un siyaset ile olan ilişkisi inişli çıkışlı bir seyir izlemiş olsa da genellikle siyasi yapıya kendi isteklerini iletmede ve kendi üyelerine belli avantajlar sağlamada başarılı oldukları söylenebilir. Ancak Türkiye’de, 1980’li yıllar ile birlikte yükselen İslamcı, milliyetçi ve muhafazakâr eğilimlere paralel olarak MÜSİAD’ın da önemli bir sivil toplum kuruluşu olarak etkinliğini artırdığını görmekteyiz. 28 Şubat süreci göz önüne alındığında MÜSİAD’ında siyaset ile olan ilişkisinin inişli çıkışlı olduğunu görmekteyiz. Ancak Türkiye’de yükselen muhafazakâr ve İslamcı toplumsal tabanın REFAH-YOL ve AKP gibi hükümetlerin oluşmasına yol açtığı düşünülürse MÜSİAD’ın etkinliğini artırmaya devam ettirdiği söylenebilir. Burada sosyolojik olarak önemli olan ise, Anadolu’daki küçük ve orta ölçekli sermayenin hangi nedenlerle ve neyi amaçlayarak MÜSİAD’ın çatısı altında bulunmayı tercih ettikleridir. Diğer bir ifadeyle, küçük ve orta ölçekli Anadolu sermayesi kendisini

TÜSİAD'a karşı korumak amacıyla mı, yoksa siyasi mekanizmayı kendi lehlerine etkilemek amacıyla mı MÜSİAD'a üye olmaktadır? MÜSİAD üyeliğinde belirleyici olan ekonomik çıkarlarını gerçekleştirme isteği midir yoksa İslami ve muhafazakâr değerler midir? Bu tezin amacı bu soruların yanıtını uygulamalı bir araştırmanın verilerine dayalı olarak bulmaktır.

1.3. Önem

MÜSİAD üzerine yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak iktisatçılar ve işletmeciler tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalar MÜSİAD üzerine önemli açılımlar sağlamış olsa da bu alanda sosyolojik çalışmaların önemli bir eksikliği bulunmaktadır. Sosyolojik açıdan da ekonomik alanda faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının ele alınması bu konunun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

1.4. Sınırlılıklar

Çalışma, 27 şubesi bulunan MÜSİAD'ın İstanbul'dan sonra en çok üyeye sahip olan Konya şubesi ile sınırlandırılmıştır. MÜSİAD öncelikle sanayici işadamlarından oluştuğu için çalışma, özellikle işletmelerin faaliyet alanı dikkate alınarak sanayi bölgelerinde, sanayi ve ticaretle uğraşan işadamları ile yürütülmüştür.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, 2006 yılı Haziran ve Temmuz ayları içerisinde genel merkez olan İstanbul'dan sonra üye sayısı olarak ikinci sırada yer alan Konya'da, MÜSİAD'a üye işadamlarına anket ve mülakat tekniği uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada

Konya'nın seçilmesinin sebebi, yukarıda da belirtildiği gibi Konya'nın genel merkez olan İstanbul'dan sonra en çok üyeye sahip il olmasıdır. Ayrıca Konya İslami ve muhafazakâr değerlerin en ön planda olduğu Anadolu kentlerinden birisidir. Bu etkenler araştırma için Konya'nın seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Araştırmanın başlangıcında ilk önce Konya şubesine faks çekilerek araştırmanın içeriği bildirilmiş ve araştırma için onay istenmiştir. MÜSİAD Konya şubesinin yönetim kurulunun ilk Pazartesi toplantısında araştırma isteği görüşülerek olumlu cevap alınmıştır. Bunun üzerine tüm çalışmalar tamamlanarak 22 Haziran günü Konya'ya hareket edilmiş ve 23 Haziran günü şube başkanıyla görüşülmüştür. Anketin üyeler açısından güven içinde ve sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için, başkandan çalışmayı onayladığını bildiren imzalı bir yazı alınarak üyelere gidilmiştir.

Anket tekniğinin uygulanmasını kolaylaştırma amacıyla büyük oranda kapalı uçlu sorular kullanılmıştır. Ancak kapalı uçlu soruların sınırlılığı derinlemesine yapılan görüşmelerde sorulan açık uçlu sorularla aşılmaya çalışılmıştır.

Araştırma, MÜSİAD'a üye iş adamlarının profillerini, farklı konulardaki tutumlarını, muhafazakârlık söylemiyle örtüşen bir yapının var olup olmadığını, ekonomideki etki gücünü ve ekonomik hayatla ilgili görüşlerini anlamaya yönelik olduğu için öncelikle işadamlarının demografik bilgilerini içeren sorular yöneltmiş, ardından farklı konulardaki tutumlarını ortaya koymaya yönelik ve muhafazakârlığı ölçen sorulara yer verilmiştir. Daha sonraki sorularda MÜSİAD'ın ekonomi ile ilgili görüşleri ve kendilerini ekonomik hayatta ne kadar etkili gördükleri araştırılmıştır. Son olarak da üyelerin dernek içindeki etkililik düzeylerini ölçülmeye yönelik sorular yöneltmiştir.

Anket sorularının büyük bir kısmının kapalı uçlu sorulardan oluşması sebebiyle, belirlenen dokuz üyeyle mülakat tekniği kullanılarak iletişim kurulmuş, bu yolla ankette yer alan ve almayan soruların daha derinlemesine incelenmesine olanak sağlanmıştır. Ankette yer alan kontrol soruları sayesinde, verilen cevapların güvenilirliği çalışmanın kapsamı içinde değerlendirilmiştir. Üyelerin profillerini çıkarmaya yönelik sorular frekans analizi ile değerlendirilmiş, görüş bildirmeleri istenen sorularda verilen

cevapların belirgin farklılıklar taşıdığı durumda çapraz tablo kullanılarak farklılığın sebepleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'nin ekonomik hayatında önemli yer tutan, ayrıca siyasi karar mekanizmalarını da etkileyen meslek odaları, ticaret ve sanayi odaları ve işadamları dernekleri oluşturmaktadır.

Araştırmanın örneklemini ise, muhafazakârlığı ile ön plana çıkan, büyük oranda küçük ve orta ölçekli işletmeleri temsil eden MÜSİAD oluşturmaktadır. Örneklem üzerindeki çalışma, araştırma modelinde belirtilen sebeplerden dolayı Konya ilinde yapılmıştır. Örneklem hakkında bilgi edinmek üzere yapılan çalışma için, Konya Şubesinde üye listesi temin edilmiş ve listeden sanayi bölgelerinde bulunan üyeler işaretlenerek anket uygulaması yapılmıştır. Anket uygulaması dört ayrı sanayi bölgesinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sanayi bölgeleri dışında yer alan üyelere mail gönderilerek tüm şube üyelerine ulaşılmaya çalışılmış, maillerin üç tanesi dışında geri dönmemesi sebebiyle araştırmanın sonucunu sanayi bölgelerinden elde edilen veriler oluşturmuştur.

2.3. Veriler ve Toplanması

Araştırmada iki farklı veri toplama tekniği kullanılmıştır. Bunlardan biri anket bir diğeri mülakattır. Anketlerin %20'si birebir, %7 'si mail ve faks yoluyla, kalan kısmı ise elden dağıtılıp toplanarak uygulanmıştır. Örneklem grubundan 72 anket toplanmıştır. Anket verilerini daha iyi değerlendirebilmek ve işadamlarının görüş ve düşüncelerini daha iyi ifade edebilmelerini sağlamak amacıyla dokuz üyeye derinlemesine mülakat yapılmıştır. Birebir uygulanan anketlerde bir anketin uygulanma süresi yaklaşık 25 dakika, görüşmelerin yapılma süresi ise 2–3 saattir. Bazı anketlerin uygulanması sırasında üyelerin sorulara ilişkin yorumlar getirmeleri ve cevaplarını sözlü olarak ayrıntılandırılmaları sebebiyle 1–2 saate varan anket uygulamaları da olmuştur. Mülakat

yapılan dokuz üyenin seçiminde, özellikle MÜSİAD Konya şubesi başkanı ve yönetim kurulu üyeleri tercih edilmiş, mülakat yapılan üç üye ile de şubenin yönlendirmesi doğrultusunda bağlantı kurulmuştur. Mülakatlarda bir üye hariç ses kayıt cihazı kullanımı teklif edilmiş ve olumlu yanıt alınmıştır. Mülakat yapılan üyeler içinde bir kişiye ses kayıt cihazı teklif edilmemesinin sebebi mülakata çok şüpheli ve tedirgin yaklaşmasıdır. Mülakatlar esnasında ses kayıt cihazının yanında, not almak suretiyle de mülakatlar kaydedilmiştir. Anket ve mülakatların tamamlanması 24 gün sürmüştür.

2.4. Verilerin Çözümü ve Yorumlanması

Verilerin çözümlenmesinde, anket uygulaması için SPSS (Statistical Package for Social Sciences) programı kullanılmış, veriler sayısal olarak kodlanarak programa girilmiştir. Anket içerisinde yer alan dört açık uçlu soruya verilen cevaplar, yorumlar içinde değiştirilmeden kullanılmıştır. Mülakatlardan elde edilen veriler konu başlıklarına uygun olan kısımlarda, birebir aktarılarak sunulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

3.1. Giriş

3.1.1. Örneklem Hakkında Genel Bilgi

Örneklem grubunu daha iyi tanıyabilmek amacıyla, grubun genel özelliklerini ifade eden tablolar ve yorumlar kullanılmıştır. Bu amaçla sunulan ilk tabloyla üyelerin kentli olma durumları anlaşılmaya çalışılmıştır.

Tablo 1. Üyelerin doğum yerlerine ilişkin dağılım(%)

n=71	%
Şehir	64,8
Kasaba	8,5
Köy	26,8

Tablo 2. Üyelerin baba mesleğine ilişkin dağılım(%)

n=68	%
İşçi	4,4
Memur	11,8
Esnaf	36,8
Serbest	14,7
Çiftçi	19,1
Diğer	17,6

Üyelerin baba mesleğine ilişkin değerlendirmede %36,8'lik bir oranla babalarının esnaf oldukları belirlenmiştir. Görüşme yapılan üyelerin bir bölümü babalarından işi devraldıklarını ve bugünkü şekline getirdiklerini belirtirken bir bölümü de tamamen babadan bağımsız kendi başlarına ve ortaklıklar kurarak işletmelerini oluşturduklarını ifade ediyorlar. Plastik fabrikası sahibi olan bir üye babasının çok küçükken ticarete başlamak zorunda olduğunu, bu sebepten ortaokulu terk etmek zorunda kaldığını ifade ediyor. Üyenin babasının doğum yeri olan köyde toprağın verimsiz olması ve iş imkânlarının olmaması, babasının çeşitli ürünleri kasabadan ve şehirden temin ederek köy köy pazarlamasına sebep oluyor. Daha sonra bir vesile ile İstanbul'la bağlantılar kuruluyor. Oradan mal alıp satmaya başlanıyor. Kurulan bu ilişkilerin sonucunda küçük bir plastik poşet üretim işletmesi kuruluyor. Zamanla işletme büyütülerek, işin başına görüşme yapılan üyenin de geçmesiyle yeni makineler alınarak, bir plastik şişe fabrikasına dönüştürülüyor.

Görüşme yapılan bir başka üye memur bir babanın 6 çocuğundan biri olduğunu ifade ediyor. Herhangi bir alternatifi olmadığı için üniversiteyi okuyor. Fakat ilkokuldan

itibaren maddi yetersizlikler sebebiyle ticaret yapmaya başlıyor. Bir kuruyemiş tezgâhıyla seyyar satıcılık yaparken, üniversitenin bitmesi ve eğitim fakültesinden mezun olmasına rağmen bir süre atanamaması sebebiyle kurduğu kuruyemiş paketleme ve pazarlama işletmesi sayesinde yurt dışına, özellikle Avrupa Ülkeleri'ne ihracat yapar hale geliyor.

Tablo 3. Üyelerin eğitim durumları(%)

n=71	%
İlkokul mezunu	11,3
Ortaokul mezunu	12,7
Düz Lise	5,6
Ticaret Meslek Lisesi	5,6
Endüstri Meslek Lisesi	9,9
İmam Hatip Lisesi	2,8
Ön Lisans Mezunu	1,4
Üniversite Mezunu	38,0
Yüksek Lisans	5,6
Doktora	7

MÜSİAD üyelerinin genel profiline bakıldığında üçte ikisinin kent doğumlu olduğu görülmektedir. Üyelerin eğitim durumu incelendiğinde %38 gibi bir çoğunluğun üniversite mezunu olduğu görülür. Buradan yola çıkarak, MÜSİAD üyelerinin ağırlıklı olarak kentli ve eğitilmiş olduğu söylenebilir. Ankette beklenenin aksine İmam Hatip Lisesi mezunları oranının çok düşük olduğu gözlenmiştir. Bu sonucu görüşmelerdeki üniversite mezunlarına yöneltilen hangi tür liseden mezun oldunuz sorusu da desteklemektedir. Büyük çoğunlukla lise mezuniyetlerinin meslek lisesi olduğu ve babalarının yaptığı işe dayalı bölümlerin özellikle tercih edildiği ifade edilmiştir. Buradan yola çıkarak muhafazakârlığın örgün eğitim kurumları yoluyla oluşturulduğu ya da pekiştirildiği düşüncesinden daha çok bu durumun kültürel anlamda bir birikimin sonucu olduğu ifade edilebilir.

Tablo 4. Üyelerin Yaş Dağılımı(%)

n=72	%
30–39 arası	30,6
40–49 arası	45,8
50–59 arası	18,1
60 ve üstü	5,6

MÜSİAD üyelerin yaş dağılımları incelediğinde en çok yığılmanın 40–49 yaşları arasında olduğu, bunu takiben %30,6'lık bir oranla 30–39 yaş arasının izlediği görülür. MÜSİAD üyelerinin yaş itibariyle profillerine bakıldığında genç bir üye grubuna sahip olduğu söylenebilir.

Yapılan çalışmada üyelerin %100 oranında evli olduğu tespit edilmiştir. Aile kurmak, çocuk sahibi olmak üyeler için büyük önem taşımaktadır. Yapılan görüşmeler göstermiştir ki, evlenme konusunda karar verme hakkı aileye aittir. Üniversite mezunu üyeler de, askere gitmeden okulu bitirir bitirmez evlendiklerini ifade etmişlerdir. Bu noktada ailenin karar mercii olması, aile içi ilişkilerde gelenekselliğin devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 5. MÜSİAD üyesi iş adamlarının eşlerinin çalışma durumu(%)

n=71	%
Ev Kadını	91,5
Dışarıda Ücretli Çalışıyor	2,8
Diğer	5,6

MÜSİAD üyesi iş adamlarının eşlerinin çalışma hayatındaki yeri araştırıldığında eşlerin %91,5 oranında ev kadını olduğu tespit edilmiştir. Eşlerin çalışma oranının çok düşük olmasının sebebi konusunda MÜSİAD Konya Şubesi Başkanına yöneltilen soruya Başkan, Konya'da eğer erkek çalışıyor ve evine bakabiliyorsa kadının çalışması hoş karşılanmaz diye cevap vermiştir. Bu durumun MÜSİAD'a mal edilemeyeceğini İstanbul'da bu çalışma yapılmış olsa eşlerin çalışma oranının daha yüksek çıkacağını ifade etmiştir. Bunun arkasında yatan neden, hala güçlü geleneksel ilişkilerin varlığını sürdürmesidir. MÜSİAD bu noktada geleneksel değerler ile modern değerleri bir arada

yaşayan bir dernek olarak karşımıza çıkmaktadır. Görüşmeler sonucunda veya anket değerlendirmesi sonucunda kız çocuklarının okuması konusunda olumlu tutumları gözlenen üyeler bu noktada daha modern bir bakış açısı sergilemektedirler. Görüşmelerden çıkarılan sonuçlardan biri de okuyan kız çocuklarının dışarıda çalışma konusunda ailelerine baskılar yaptıkları, bu baskılar sonucunda pes eden işadamlarının kızlarına kendi şirketlerinde iş imkânı sağladıklarıdır. Görüşmeler ve anket formlarının dağıtımı sırasında ziyaret edilen iş yerlerinin büyük çoğunluğunda, çalışan kapalı kadınlara rastlanmıştır. Bu kadınların bazılarının üniversite mezunu oldukları, dış ticaret ilişkilerinin kurulmasında kullanılan yabancı dillerdeki yazışmaları da yürüttükleri gözlenmiştir. Niçin çalışan kadınların büyük oranda kapalı olduğu yönünde yöneltilen sorulara ise, bu kişilerin üniversite mezunu olsalar da, iyi bir eğitim almış olsalar da devlet kurumlarında çalışma olanağından yoksun olmaları gerekçe olarak gösterilmiştir.

Tablo 6’da üyelerin çocuklarının eğitimi konusunda ne düşündükleri ve düşüncelerinin cinsiyet ayrımcılığı barındırıp barındırmadığı ortaya konulmuştur.

Tablo 6. Üyelerin erkek ve kız çocuklarının eğitimi konusundaki görüşleri(%)

	Erkek çocukları için	Kız çocukları için
n=49	%	%
Çocuğumun özel bir okulda iyi bir eğitim almasını isterim	51,0	55,1
Çocuğumun dini bir eğitim veren okulda okumasını isterim	22,4	32,7
Çocuğumun yurt dışında okumasını isterim	20,4	2,0
Çocuğumun devlet okullarında okumasını isterim	6,1	10,2

Örnekleme grubundaki MÜSİAD üyelerinin kız ve erkek çocuklarının eğitimi konusunda ne düşündüklerine bakıldığında, özel bir okulda eğitim almaları konusunda üyelerin birbirine yakın oranlarda tercihte buldukları görülmüştür. Yapılan görüşmelerde çocuklarını niçin özel okullara gönderdikleri sorusuna iş adamları devlet okullarındaki sınıfların kalabalık olduğunu, mahallelerinde bulunan okulu yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Başkanla yapılan görüşmede Başkan diğer üyelerden farklı olarak çocuğunu

devlet okuluna gönderdiğini, çünkü çocuğunun devlete karşı kendini borçlu hissederek devlete hizmet etmesini istediğini ifade eden bir cevap vermiştir. Fakat kız çocuklarının eğitimi konusundaki görüşlere bakıldığında erkeklere göre, dini eğitim veren okulların tercih edilme oranı yüksektir. Ayrıca üyelerin erkek çocukları için yurt dışında eğitimi de tercih etmelerine rağmen bu oran kız çocukları için çok düşüktür. Bu sonuçlar göstermektedir ki kız-erkek çocukları arasında eğitime verilen önemin yüksek olmasına rağmen kız ve erkek çocukları için eşitlikçi bir bakış açısına sahip olunamamıştır. Bu farklılığın sebepleri, üyelerin yaş dağılımları ve çocuklarının eğitimi konusundaki görüşleri çapraz tabloda incelenerek anlaşılmasına çalışılmıştır.

Tablo 7. Üyelerin yaşları ile kız çocuklarının eğitimi konusundaki düşünceleri arasındaki ilişki(%)

Yaş durumu n=49	Çocuğumun özel bir okulda iyi bir eğitim almasını isterim	Çocuğumun dini bir eğitim veren okulda okumasını isterim	Çocuğumun yurt dışında okumasını isterim	Çocuğumun devlet okullarında okumasını isterim	Toplam
30-39	71,4	14,3	7,1	7,1	100
40-49	48,0	40,0	0	12,0	100
50-59	50,0	50,0	0	0	100
60 ve üstü	50,0	0	0	50,0	100

Üyelerin yaşlarının dağılımı ile erkek çocuklarının eğitimi konusundaki ilişkinin düzeyi Tablo 8'de ele alınmıştır. Böylece yaşa bağlı olarak farklı cinsiyetlerin eğitimi konusundaki düşüncelerin değişip değişmediği anlaşılmasına çalışılmaktadır.

Tablo 8. Üyelerin yaşları ile erkek çocuklarının eğitimi konusundaki düşünceleri arasındaki ilişki(%)

Yaş durumu n=49	Çocuğumun özel bir okulda iyi bir eğitim almasını isterim	Çocuğumun dini bir eğitim veren okulda okumasını isterim	Çocuğumun yurt dışında okumasını isterim	Çocuğumun devlet okullarında okumasını isterim	Toplam
30-39	42,9	21,4	28,6	7,1	100
40-49	54,2	20,8	16,7	8,3	100
50-59	55,6	33,3	11,1	0	100
60 ve üstü	50,0	0	50,0	0	100

Tablo 7 ve 8 incelendiğinde üyelerin yaşları düştükçe, kız çocuklarının özel okulda ve yurt dışında okutma isteği artmakta, yaş ilerledikçe dini eğitim veren okullarda okutma

isteğinde bir artış görülmektedir. Erkek çocuklar için ise dini eğitim veren okullar tercih edilse de, kız çocuklar için tercih oranından daha düşüktür. Ayrıca erkek çocukları için her yaş grubundan üye, erkek çocuğunun yurt dışında okuması konusunda tercihte bulunmuştur. Ayrıca çocukların eğitimleri konusunda cinsiyete dayalı farklılık eski ve yeni üyeler arasında da gözlenmektedir. Bu da göstermektedir ki, genç kuşak MÜSİAD üyeleri ulusal ve küresel ekonomik yapıyla bütünleşebildikleri ölçüde seküler dünyanın bir parçası olmaya başlamaktadırlar. Ya da en azından çocuklarının eğitimi konusunda daha seküler bir tutum izleyebilmektedirler.

Tablo 9. MÜSİAD üyesi şirketlerin faaliyet alanı(%)

n=71	%
Sanayi	46,5
Ticaret	22,5
Sanayi-Ticaret	15,3
Diğer	15,3
Toplam	100

MÜSİAD üyesi işletmelerin %46,5'lük bir oranda ağırlıklı olarak sanayi alanında hizmet veren şirketlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Şubeden elde edilen üye listesi doğrultusunda çok farklı sektörlerde iş yapan üyelerin de olduğu görülmüştür.

Tablo 10. Üyelerin sermayelerinin kaynağı(%)

n=68	%
Miras	5,9
Ortaklık	58,8
Öz Sermaye	35,3
Toplam	100

Üyelerin sahip oldukları sermayenin kaynağı incelendiğinde en büyük kaynak olarak karşımıza ortaklıklar çıkmaktadır. MÜSİAD üyelerine büyümenin yollarından biri olarak yıllarca ortaklıklar kurmalarını önermiştir. Yayınlarında özellikle bu konuya vurgu yapmış ve güçlü olmak ve büyümek için ortaklıkların nasıl kurulacağı, hangi

esaslara dayanması gerektiği konusuna yer verilmiştir. 2004 yılında yayınlanan çerçeve dergisinden bu konuyla ilgili başlıklara bakacak olursak, ortakların finansmanı, Osmanlı'da birlikte yaşama usulü, KOBİ'ler için ucuz bir kaynak halka açılma şeklindeki başlıklar dikkatimizi çekecektir. Bu noktada ankette yer alan sermayenizin en önemli kaynağı nedir şeklinde sorulan soruya üyeler %58,8'lik bir oranla ortaklık şeklinde yanıt vermişlerdir. Yapılan görüşmeler de üyelerin büyük çoğunlukla sermayesiz ya da çok küçük sermayelerle işe başladıklarını ve ortaklıklar kurmak yoluyla büyüdüklerini göstermektedir. Bu ortaklıkların önemli bir kısmını da kardeşler oluşturmaktadır. Yıllarca devlet desteğinin dışında kalan küçük üretici büyümenin yolunu ortaklıklar kurmakta bulmuş bu yolla da sermayesini arttırmayı başarmıştır.

Tablo 11. Örneklem grubunun MÜSİAD'a üyelik yılları(%)

n=65	%
1990	1,5
1991	3,1
1992	1,5
1993	21,5
1994	15,4
1995	1,5
1996	6,2
1997	1,5
1998	3,1
1999	4,6
2000	9,2
2001	4,6
2002	3,1
2003	3,1
2004	16,9
2005	1,5
2006	1,5
Toplam	100

MÜSİAD üyelerinin MÜSİAD'a kaç yılında üye oldukları sorusuna verilen cevapta en çok üye aldığı yılın Konya şubesi'nin kuruluş yılı olan 1993 yılı olduğu, ardından diğer belirgin üye artışının 2004 yılında gerçekleştiği gözlenmiştir. Bu sonucu etkileyen birçok etkenden söz edebiliriz. 1993 için ilk kurulan yıl olması dolayısıyla bir yoğunluk olduğu ifade dileyebilir. 2004 için de yeni işletmelerin kurulmuş olması gibi bir etkenden söz edilebilirken, 2002 seçimlerinde AKP hükümetinin iktidar olması ile de ilişkilendirilebilir. Eskişehir şubesinde ve Konya şubesinde AKP'nin seçimleri kazanması ile bağlantılı olarak üye sayılarında bir artış olup olmadığı yönündeki soruya cevap olarak çok fazla başvuru olduğu ama MÜSİAD'ın bir süre için üye alımlarını durdurduğu belirtilmiştir. MÜSİAD hiçbir partiyle isminin anılmasını uygun bulmamaktadır. Yapılan görüşmelerde tüm partilere eşit mesafede olduklarını ifade etmişlerdir. Ama anket sonuçları ve görüşmeler AKP hükümetine karşı belirgin bir olumlu tavır sergilediklerini göstermektedir.

Bir diğer önemli konu ise MÜSİAD üyeliğinde 28 Şubat sürecinin önemli bir milat olmasıdır. Zira kimi işverenler 28 Şubat süreci sonucunda MÜSİAD'dan uzak durmaya özen göstermiştir. 1997–1998 yılı sonrasında bir işverenin kimi siyasal konjonktürün getireceği olası risklere rağmen MÜSİAD'a üye olmasını birçok nedenle açıklanabilir. Bunlardan birincisi dindarlık ve muhafazakârlık kimliğinin çok güçlü ve derin olmasıdır denebilir. Bir diğer etken iş çevrelerinin benzer muhafazakâr ve dini cemaat ortam içersinde bulunmasıdır. Bir başka etken ise, her ne kadar 28 Şubat sürecinin bin yıl süreceği gibi kararlı bir tutum önde gelen askeri aktörler tarafından 1997-1998'lerde ifade edilmişse de 2 Kasım 2002 seçimleri sonucunda AKP'nin iktidara gelmesi MÜSİAD üyeliğini daha cazip hale getirdiği söylenebilir. Yukarıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere 2003 yılında olmasa da (ki bu süreç Müslüman işverenlerin AKP'nin siyasal gücünü gözlemleme şansını vermiştir) 2004 yılında üye sayısında belirgin bir artış olmuştur. En azından örneklem grubunun verileri bunu teyit etmektedir.

Tablo 12. Örneklem grubunun üye olduğu başka derneklerin olup olmadığının değerlendirilmesi(%)

n=69	%
Başka hiçbir derneğe üye değilim	59,4
Başka derneklere de üyeyim	40,6
Toplam	100

Tablo 12’de görüldüğü gibi üyelerin %59,4’lük bir oranda çoğunluğu MÜSİAD dışında bir derneğe üye olmadıklarını ifade etmektedirler. Fakat üyeler, görüşmelerde örgütlü olmanın önemini ifade etmekte ve sivil toplum kuruluşlarına üye olmanın gerekliliğini belirtmektedirler. Soruda ayrıca MÜSİAD dışında üye olunan dernek ve ya derneklerin isimleri belirtilmesi istense de, başka derneklere de üyeyim diyenlerin büyük çoğunluğu hiçbir dernek ismi belirtmemişlerdir.

Tablo 13. Üyelerin İhracat yapma durumları(%)

n=70	%
Evet	57,1
Hayır	42,9
Toplam	100

Üyelerin %57,1’i ihracat yapmaktadır. İşletmeler arasında ihracat oranları büyük değişiklik göstermektedir. %90 oranında ihracat yapan üyeler yanında %1 oranında ihracat yapan üyeler vardır. İhracat yapılan ülkeler de değişiklik göstermekle birlikte, genele bakıldığında Orta Doğu Ülkeleri, Afrika Ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadır. Bunun yanında Avrupa’ya ihracat yapan üyeler de vardır.

3.2. Örneklem Grubunun, Personel Alımı, Çalışma Saatlerinin Düzenlenmesi, Faiz, İslamiyet ile Serbest Piyasa Ekonomisinin Uyuşup Uyuşmadığı, Ülke Sorunları ve Çin Mallarına İlişkin Tutumları

Çalışmanın yapıldığı örneklem grubunu daha iyi tanıyabilmek amacıyla, grubun farklı konulardaki tutumlarına yönelik sorular yöneltilmiştir. Bu sorulardaki amaç,

MÜSİAD'ın muhafazakârlık görüntüsüne ne kadar uygun tutumlara sahip olup olmadığını anlamaktır. Yapılan çalışmanın sonucunda, üyelerin farklı konulardaki tutumlarında, eğitim düzeyinin ve yaşın etkili olduğu dikkat çekmektedir. Tutumlar itibarıyla MÜSİAD'ın homojen bir grup olmadığı ifade edilebilir.

Tablo 14. Yeni personel alımında dikkat edilen kriterler(%)

n=65	%
Personelimin manevi değerlere saygılı olması önemlidir	41,5
İşini iyi yapması yeterli tercihiyle ilgilenmem	58,5
Toplam	100

MÜSİAD üyesi işadamları çalışanların seçiminde özellikle o işi iyi yapacak kişileri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Buradan işadamlarının profesyonelleşme konusuna daha fazla önem verdiklerini söyleyebiliriz. Ancak işe alınacak personelin manevi değerlere saygılı olması ve işini iyi yapması bir arada görülmek istenen kriterlerdir. Yapılan görüşmelerde üyeler, çalışanlarının tercihleriyle ilgilenmediklerini ifade etmişlerdir. Buna karşın iş yerlerinde çalışan bayanların büyük oranlarda başörtüsü kullandıkları dikkat çekmektedir.

Personel seçiminde dikkat edilen kriterler konusunda üyelerin yaşları ve eğitim düzeyleri konusunda bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Genç ve üniversite mezunu üyeler, personelin işini iyi yapmasını önemsediklerini, tercihleriyle ilgilenmediklerini ifade etmişlerdir. Bunun sonucu olarak MÜSİAD üyelerinin eğitim düzeyi yükseldikçe modernleşme eğilimlerinde daha da artış olacağı, muhafazakâr görüntünün zamanla daha da azalacağı söylenebilir.

Tablo 15. Çalışma saatlerinin düzenlenmesinde namaz saatlerine dikkat edip edilmediği(%)

n=68	%
Evet	26,5
Hayır	13,2
Namaz saati uygulaması yok ancak dönüşümlü kılınabilir	60,3
Toplam	100

Namaz saati uygulaması olup olmadığı yönündeki soruya, üyelerin %60,3'lük çoğunluğu saat uygulaması olmadığı, fakat namaz kılmak isteyenlerin birbirleriyle dönüşümlü olarak kılabilecekleri yönünde cevap vermiştir. Birebir uygulanan anketler esnasında yapılan kısa görüşmelerden birinde üyelerden biri bir süre namaz saati uygulaması yaptıklarını fakat namaz kılmayanların da bu sürede namaz kılıyormuş gibi işe ara verdiklerini gözleyip bu uygulamadan vazgeçtiklerini ifade etmiştir. Aslında namaz saati uygulamasının yerinde olacağını fakat bu uygulamanın işçilerin istismarı sebebiyle yapılamayacağını belirtmiştir. Aynı iş adamı Cuma namazı saatlerinde öğlen arasını uzattıklarını ifade etmiştir. Diğer işyerlerinde de gözlenen Cuma namazı saatlerinde tüm erkeklerin işlerini bırakıp, namaza gittiğidir. Bazı işyerlerinin tuvalet lavabolarında elektrikli ısıtıcılar dikkat çekmektedir, buradan kış aylarında da abdest alınması için kolaylık sağlandığı düşünülebilir. Tüm sanayi genel olarak gözlemlendiğinde Cuma namazlarının erkekler için çok önemli bir yeri olduğu, tüm sanayi içindeki market ve lokantaların da kapandığı tespit edilmiştir. Bu durumda Cuma namazlarındaki hassasiyetin sadece MÜSİAD üyelerine ait bir hassasiyet olmadığını bunun Konya'da belirgin bir şekilde uygulandığını söylemek daha doğru olacaktır. Bu durum belki de Konya'da MÜSİAD üyelerinin sayıca fazla olmasının sebeplerinden birini de açıklamaktadır. MÜSİAD isminin açılımında yer alan MÜ hecesini ne kadar müstakil olarak tanımlamak isteseler de yaşam tarzları ve ön plana çıkardıkları değerler itibarıyla muhafazakâr bir görünüm sunan derneğin, Konya gibi muhafazakâr değerlere verdiği önemle ön plana çıkmış bir şehirde üye sayısını arttırması çok doğal karşılanacaktır. MÜSİAD'a üye olmak yaşam tarzlarıyla belirgin bir uyum sergileyecektir. Buna karşın anketlerin dağıtımı sırasında MÜSİAD'la kendisini özdeşleştirmek istemeyen, üye

olmadığını söyleyen, ya da niçin üye oldunuz sorusuna bilmem ki şeklinde cevaplar veren üyelere de rastlanmıştır.

Tablo 16. İslamiyet ve serbest piyasa ekonomisinin uyuşup uyuşmadığı konusundaki görüşler(%)

n=68	%
Evet	70,6
Hayır	20,6
Fikrim yok	8,8
Toplam	100

Tablo 16 incelendiğinde grubun %70,6'lık bir çoğunluğunun, İslamiyet ile serbest piyasa ekonomisinin uyuştuğunu düşündüğü görülüyor. Fakat yapılan görüşmelerde üyeler, kapitalizm kelimesini kullanmaktan özellikle kaçınmışlar ve kapitalizm kelimesini vahşi sıfatıyla birarada kullanmayı tercih etmişlerdir. Üyeler kârın, paranın hiçbir zaman asıl amaç olmadığını sık sık ifade etmişler, insani değerlerin daha önemli olduğuna vurgu yapmışlardır. Ayrıca kendi bireysel geleceklerinden çok, Türkiye'nin geleceği konusunda çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Buna karşın yapılan görüşmeler, kârın, insan ögesinden sonra geldiğini göstermemektedir. Özellikle rekabet koşulları dikkate alınarak emek yoğun üretimden, makine yoğun üretime geçmenin olumlu yanlarına dikkat çekilmektedir. Bu da sonuç olarak işsizlik oranının artması anlamına gelmektedir.

Küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşan MÜSİAD'ın şu anki durum itibariyle, büyük ölçekli işletmelerden farklı olarak üretimde makineden çok, emek yoğun bir üretim izlediği ifade edilebilir. Üretimde, makineye göre emeğin etki gücünün yüksek olması, üretim sürecinde insan faktörünün önemli bir yeri olduğunu ve bu noktada küçük ve orta ölçekli işletmelerde daha farklı değerlere rastlayabileceğimizi öngörmemizi sağlayabilir. Fakat görünen öngörülen ile birebir örtüşmemektedir. MÜSİAD üyesi işletmelerin hızla dışa açılmaya başlamış olması, dış ticarete rekabet etme istekleri, beraberinde büyüme isteğini ve buna bağlı olarak da maliyetleri bir şekilde düşürme ve kaliteyi bir şekilde artırma isteğini de getirmektedir. Schumacher(1989), Küçük Güzeldir adlı eserinde orta ölçekli teknoloji ile üretim yapan işletmelerin, emeğe daha çok şans tanıyacağı, işsizliği azaltacağı, insani değerler açısından da yoksulluğun bu şekilde önüne geçilebileceğini ifade etmektedir. Küçük ve orta ölçekli işletmelerden ve

dolayısıyla orta ölçekli bir teknolojiden oluşan MÜSİAD üyesi işletmeler bu noktada yüzlerini ciddi anlamda varolma ve rakipleriyle mücadele etme sürecine dönmüşlerdir. Yapılan görüşmeler göstermektedir ki, işadamları yatırımlarını büyük oranda makinelere, özellikle insan gücünden mümkün olduğunca bağımsız çalışan makinelere yapmayı rekabet için uygun görmektedir. Yapılan görüşmelerde bazı işadamları, kazançlarıyla yaşam standartlarını değiştirmek yerine, otomatik makinelere yatırım yapmayı uygun bulduklarını ifade etmişlerdir. İşadamlarından bir tanesi bindiği arabadan çok çok daha iyisine binebileceğini ama özellikle Çin malları ile rekabet noktasında işyerine yeni makineler alarak rekabete hazırlandığını ifade etmiştir. Bunun yanında işçinin bir sürü problem yaratabileceğini, hastalanabileceğini, uygun olmayan zamanlarda izin isteyebileceğini ve işleri aksatabileceğini ifade edenler de olmuştur. Schumacher'in ifade ettiği modelin uygulanabilmesi için özellikle o bilinci taşımak ve rekabet gibi bir probleme sahip olmamak ya da topyekûn bütün dünyadaki üretim sürecini etkilemek gerekmektedir. Sermayenin mantığı kar elde etmek olduğu müddetçe belki sahip oldukları değerler dolayısıyla farklı bir tutum sergilemesi beklenebilecek MÜSİAD üyesi işletmeler de modern üretim koşullarına ayak uydurma yolunda hareket etmektedirler.

Tablo 17. Faiz konusundaki düşünceler(%)

n=61	Yüzde
Enflasyon oranında faizin uygun olduğunu düşünüyorum	9,8
Faizin kesinlikle haram olduğunu düşünüyorum	62,3
Faizsiz bir piyasa ekonomisi mümkündür	27,9

İşadamlarının, büyük oranda sıfırdan başlayarak ya da ortaklık kurmak yoluyla ya da aile büyüğünden kalan işletmeyi devam ettirmek yoluyla fabrika sahibi olmalarının temelinde, faize karşı olmaları, herhangi bir şekilde banka kredisi çekmeyi uygun bulmamaları etkili olmaktadır. Faizle ilgili olarak anket çalışmasında yöneltilen “faiz konusunda ne düşünüyorsunuz” sorusuna cevap olarak işadamlarının %62,3’ü faizin

kesinlikle haram olduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca faizin kazancın bereketini etkilediğini de düşünmektedirler. Banka kredisi almak yoluyla büyümeye çalışan işadamlarının büyük çoğunluğunun kriz dönemlerinde battıklarını fakat kendilerinin bu kriz dönemlerini atlattığını başardıklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında mecbur kaldığında, rakiplerle rekabet edebilmek için banka kredisine başvurabileceğini ifade eden az sayıda üye de olmuştur. Büyük çoğunlukla faize karşı bir tutum sergileyen işadamlarından bir tanesi bunu şöyle ifade etmektedir:

“Ben faize karşıyım. 35 yılda kredi kullanmadan mücadele edebiliyorum. Asıl faiz kullananın problemi var. Onlar mücadele edemiyor. Bugün sıkıntıda olan esnaf faiz kullandığı için batmıştır. Faizde üretim yok, bunun altından kalkamaz. Büyük holdingler var, bunların bankaları var, faiz giderlerini ürünlerine yansıtıyor. Ama küçük esnafın böyle bir şansı yok. Biz kendimizden fedakârlık göstererek açıkları kapatıyoruz.”

Bir başka üye;

“Faiz haramdır. Hiçbir şekilde bulaşmıyorum. Bugüne kadar maddi açıdan hiç zor duruma düşmedik. Biz onun bereketini görüyoruz. Borcunu zamanında ödemiş insana %3 bile telaffuz edilmez. Çok zorda kalırsam avukatıma borcumu al gerisini ne yaparsan yap diyorum” ifadesiyle faize karşı bir tutum içinde olduğunu açıkça belirtmiştir.

Tablo 18. Ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlar

n=70	İşaretleme yapan Kişi sayısı
Eğitim	44
Terör	33
İşsizlik	30
Laiklik konusunda kutuplaşma eğilimi	30
Siyasi istikrarsızlık	26
Türban	17
IMF ve Dünya Bankası	13
Döviz kuru	10

NOT: Anket uygulanan üyelerden sorun olarak gördükleri en önemli üç seçeneğin işaretlenmesi istenmiştir.

Tablo 18 incelendiğinde, üyelerin en büyük sorun olarak eğitim sorununu gördükleri ortaya çıkmaktadır. Üyelerin muhafazakâr yapıları dikkate alındığında en önemli sorunlar arasında olması beklenen türban sorununun bir ülke sorunu olarak değerlendirilmede en sonlarda yer aldığı söylenebilir. Fakat yapılan görüşmeler eğitim sorunu ile türban sorununun ilişkilendirildiğini ortaya çıkarmaktadır.

Üyelerden biri türban sorunu konusunda ne düşünüyorsunuz sorusuna, “*ülkede türban sorunu değil eğitim sorunu*” olduğunu ifade etmiştir. İşadami bunu şu şekilde ifade etmiştir: “*Eğitim düzeyi yükseldikçe, insanlar ahlaki sorunu eğitim yoluyla aştıkça bu sorun da ortadan kalkacaktır.*” Görüşme yapılan üyeler büyük oranda dileyenin dilediği gibi giyinmesinden, yaşamasından yana olduklarını ifade etmişler başörtüsü probleminin hoşgörüyle çözüleceğini ifade etmişlerdir. Bu konuda üyelerden biri “*ben İran’da yaşasaydım orada da insanların başları açık dolaşabilmeleri gerektiğini savunurdum*” şeklinde bir ifade kullanarak örtünmeyi değil, insanların diledikleri gibi giyinmeleri gerektiğini savunduğunu ifade etmiştir. Başörtüsü konusunda görüşlerden bir diğeri şöyledir:

“Başörtüsü Allah’ın emridir. Ama insanlar yerine getirir veya getirmez. Başörtüsüne bireysel bakıyorum. Bir insan başörtüsü takmak isteyebilir bu hakkını kullanmalı ve bununla hayatını devam ettirebilmeli. Namaz kılan bir insana karışmıyorsak, türban takana ve takmayana da karışmamalıyız. Kanunun siyasi tarafı olabilir. Bir insan çıplak ayakla mutluysa, kamu o insanın ayağına zarar verecekleri kaldırmakla yükümlüdür. Bütün siyasiler başörtüsünü ajite etti, kullandı. Bir zamanlar bu ülkede Anadolu insanı çocuklarını okutmuyor dendi, sonra Anadolu insanı erkek çocuklarını okuttu, kız çocuklarını da okutmaya başladı ve yasak başladı. Bu işi kadın hakları savunucuları çözmelidir. Bir an önce çözülmelidir. Kimse başörtüsünü olumlu ya da olumsuz yönde siyasete alet etmemelidir”.

Özellikle başörtüsünün siyasiler tarafından rant sağlamak amacıyla kullanıldığı düşünölmektedir.

“Türbanla ilgili sorunu olanlar Türkiye’de azınlıkta kalır. Bunu maddi bir çıkara dönüştürüyorlar. Türbanı savunan insanlar başa gelirse bizim de başımızı örtecekler gibi bir düşünce yayılmaya çalışılıyor. Kendileri dayattıkları için türbanlıların da dayatacağını düşünüyorlar. Bunu sorun haline getirenler bundan çıkar, rant sağlayanlar ülkeyi geriyorlar. Siyasi rant, ekonomik rant sağlıyorlar. Bu konuyu en iyi CHP çözer. Kendilerini destekleyen insanların türbana karşı olduğunu düşünerek aynı tutumla rant sağlıyorlar”.

Başörtüsünün siyasi bir rant aracı olarak kullanıldığını düşünen bir üye şu andaki hükümetin böyle yapmadığını da ifade etmektedir:

“Türbana kimsenin müdahale etmemesi gerekiyor. Siyasetçiler türbanı konu ediyor. Bugünkü hükümet bunu konu etmese de bütün partiler bunu kullanıyor ve olan vatandaşa oluyor. Türbanlı ile türbansızın kendi arasında bir problem olduğunu zannetmiyorum. Birileri bunu problem gibi gösterip bunun üzerinden ekonomik ve siyasi rant elde etmek istiyorlar. Herkes istediği gibi inanabilir. Bizim desteklediğimiz partiler yüzünden türbanlılar sıkıntıdadır. Türbanı savunuyoruz diyenler zarar veriyor. Ama bir devlet başkanı bir insanı değerlendirirken hanımının türbanıyla değerlendirmemelidir. Bütün politikacılar rant sağlamak için türbanı kullanıyorlar”.

Türkiye’de laiklik, din ve vicdan hürriyeti konusunda uygulamada yanlışlıklar olduğunu düşünen üyelerden biri görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Benim bildiğim laiklik, din ve vicdan hürriyetinin devlet tarafından garanti altına alınması, insanların inandıklarını yaşayabilmelerini sağlamaktır. Türkiye’de uygulamada farklılıklar var. Ama keşke insanların din ve vicdan hürriyetleri kısıtlanmasa. Türkiye’de bu tam hakkıyla kullanılmıyor. Gücü elinde bulunduran kurumlar kendi kafalarında kurduklarına göre hükümler veriyor. Türban da Türkiye’nin aşması gereken ciddi bir meseledir. İnsanların dini onlara örtünme konusunda bir emir veriyorsa insanların dinle devlet kurumları arasında bırakılmasının mantıklı olmadığını düşünüyorum. Demokrasinin olduğu yerlerde insanlar gerektiği şekilde din, vicdan ve irade özgürlüklerini kullanabilmelidir. Bu hürriyeti bizim insanlara vermemiz memleketi ileriye götürür yerinde saydırmaz. Bu yüzyılda insanların özgür olması gerektiğine inanıyorum. Mutlak bir doğru olmadığını düşünüyorum. Bunu aşmak ve temel insan hakkı olarak görmek lazımdır. Başı açığın kapalıya tahammül edeceği bir Türkiye’yi meydana getirmek gerekiyor. Bu insanları hoş görmekle mümkün olur”.

Uygulanan anketin sonuçları inanç ve fikir özgürlüğünün kısmen olduğunu ya da hiç olmadığını düşünenler ile Türkiye’de türban sorunu olduğunu düşünenler karşılaştırılarak da incelenmiştir. Fakat Türkiye’de inanç ve fikir özgürlüğü olmadığını ya da kısmen olduğunu düşünen üyeler türban sorununu en önemli sorun olarak görmemektedir.

Tablo 19. Türkiye’de inanç ve fikir özgürlüğü olup olmadığı konusundaki düşünce ile türban sorununa bakış arasındaki ilişki(%)

Türkiye’de inanç ve fikir özgürlüğü olduğunu düşünüyor musunuz? n=64	Ülkenin karşı karşıya olduğu en önemli sorun türban mıdır?	
	Türban sorun	Türban sorun değil
Evet n=6	%16,7	%83,3
Hayır n=30	%23,3	%76,7
Kısmen n=28	%21,4	%78,6

Yapılan görüşmeler göstermektedir ki üyelerin çoğunluğu türban konusunda bir gerginlik yaşamaktadır. Fakat anket sonuçlarına bu yansımamıştır. Bunun sebebi olarak, 28 Şubat’ın etkilerinin hala sürdüğünü, üyelerin belli kalıplarla değerlendirilmek istemediklerini söyleyebiliriz. Fakat görüşmeler göstermektedir ki üyeler özellikle kendi yakınları, öncelikle kızları için endişelerini ifade etmektedirler. Üyelerden biri eşinin üniversite sınavını kazanmasına rağmen okuyamadığını belirtmiştir. Bir diğer üye 3 kızı olduğunu en büyüğünün ilahiyat okuduğunu, üniversite sınavına girecek olan kızının ise Tıp Fakültesinde okumak istediğini ama gerek başörtüsü problemi, gerekse İmam Hatip Lisesinde okuyor olması sebebiyle bu isteğinin mümkün olamayacağını belirtmiştir. Kızının bu problem sebebiyle eve ağlayarak geldiğini ifade etmiştir. Aynı üye bunları belirtirken şu andaki hükümete bu konuda yüklenilmemesi gerektiğini de ifade etmektedir. “Gerekirse biz de çocuklarımızı kurban edeceğiz ama Türkiye bu problemin çözülmesi için hala hazır değildir” görüşünü belirtmektedir. Görüşme yapılan bir başka üye çaresizliğini, şu anda kızım küçük fakat büyüdüğünde bu problemle karşılaştığında ne yapacağımı şimdiden düşünüyorum şeklinde ifade etmiştir.

Yapılan görüşmelerde, ülkenin eğitim probleminin neler olduğu ve meslek liseleri konusunda neler düşündükleri sorusuna görüşme yapılan üyeler büyük oranda ağız birliği etmişçesine, meslek liselerinin İmam Hatip Liselerini bitirmek uğruna işlevsizleştirildiği belirtmişlerdir. Üyelerden biri görüşünü şöyle belirtmiştir:

“Şu anda meslek liseleri çok yetersizdir. Yanlış bir uygulama sonucunda heba edildi. İmam Hatip okulları yüzünden oralardan üniversitelere gitme ihtimalini zayıflatılar. Meslek okullarına öcü gibi bakılıyor. Ama eleman oralarda yetişir. Sanayinin belkemiği onlar. Makinede çalışacak eleman yok. Türkiye’de çok vasıfsız eleman var. Meslek lisesinin cazibesi

arttırılmalı oradan mezun olan öğrencinin önü açılmalıdır. Çocuklar ilkokul 1. ve 2. sınıfta kabiliyetlerine göre tespit edilip ona göre yönlendirilmelidir”.

Meslek Lisesi mezunlarının sanayideki ara eleman ihtiyacını karşılamada yetersiz kaldığı, Türkiye’de işsizlik probleminin çok vasıfsız eleman probleminin olduğu belirtilmiştir. Bu konuyu üyelerden bir diğeri şöyle ifade etmiştir:

“Hiç kimse benim çocuğum meslek sahibi olsun diye bakmıyor. Herkes üniversite bitirirse biz ara elemanı nereden bulacağız. Bazen ara elemanlar mühendisten daha iyi iş yapabiliyorlar. Meslek lisesinde teori ve pratik bir arada oluyor. Üniversitede hazır projeler yapılıyor. Şu anda meslek liselerinde olan CNC tezgâhları üniversitelerde yok. Ancak eleman üniversiteyi bitirip sanayiye gelince öğreniyor. Meslek eğitimi ilkokuldan sonra yapılmalıdır. İlkokulu zor bitiren çocuğu ortaokula zorlayınca eğitimin kalitesi düşüyor. 15 yaşından sonra bir şey vermek zor. Eleman bulamayınca sanayici otomatik tezgâha yöneliyor”.

Liseden sonra alınan mesleki eğitim de sanayiciler tarafından yetersiz bulunmaktadır.

“Eğitim 8 yıla çıkarıldı sanayide çırak yetiştirilemiyor. Birileri imam hatipleri kullanıyor diye arka bahçemiz dedi diye bunların kaderiyle oynanmamalıydı. TÜSİAD’ın burs vermesiyle bu problem çözülmez. Ben iş yerime vasıflı eleman bulamıyorum. Çocuğa belli seviyede mesleki yönlendirmeler yapılmalıdır. Meslek liselerinde eleman yetişmiyor. Liseye gidince geç kalınmış oluyor. Mesleki eğitim ortaokuldan başlamalıdır. Çocuk mesleki eğitime gidiyorsa pratiği de görmelidir”.

Bir başka üye eğitim problemiyle ilgili olarak meslek liselerine ÖSS sınavında ayrı uygulama yapılmaması gerektiğini, kim yüksek puan alırsa onun istediği bölüme gidebilmesi gerektiğini savunmaktadır.

“Türkiye’de eğitim politikalarıyla ilgili ciddi problemler var. Meslek liseleri, imam hatipler için feda edildi. Meslek Liselerinden kalifiye eleman çıkmıyor. Bu problem bir an önce çözülmelidir. Eğitim 11 yıl olsun ama insanlar kabiliyetleri, kapasiteleri, ülkenin ihtiyaçları düşünülerek 5. sınıftan itibaren yönlendirmeler yapılsın. İmam hatipler siyasete kurban edildi. Bu ülkenin çok önemli bir değeri feda edildi, gitti. Eğer bir ÖSS sınavı varsa kim daha iyiyse o istediği okula gitmelidir. Şimdi herkes düz liseye gidiyor kimse meslek lisesine gitmiyor”.

Görüşme yapılan üyelerden bir diğeri meslek lisesi mezunlarının da üniversite okuyabilmeleri gerektiğini, önlerine engel konulmaması gerektiğini savunmuştur.

“Meslek liseli mühendis olamıyor. Meslek liseli bölümüyle ilgili 4 yılda her şeyi öğreniyor. Herkes üniversite mezunu olmamalıdır. Sen üniversite okuyamazsın denmemelidir. Sonuçta bir sınav var meslek liseli sınavı kazanmışsa ona mühendis olma hakkı verilmelidir. İmam hatipleri yok etmek için meslek liselerini feda ettiler. Orası da devletin okuludur. O zaman bu okulları devlet yanlış yönlendiriyor. İnançlı insandan, hangi inanıştan olursa olsun niçin korkuluyor. İnançlı insandan kötülük gelmez. Eğer insanlar dini kaynağından değil de yanlış yollardan öğrenirse terörist çıkabilir. Din dersi seçmeli olsun”.

Tablo 20. Çin mallarının ülkeye girmesi yerli üreticiyi etkilemekte midir?

n=70	%
Evet	78,6
Hayır	1,4
Kısmen	20,0
Toplam	100

Örneklemdaki MÜSİAD üyeleri Çin mallarının ülkeye girişinin yerli üreticiyi olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Çin mallarının yerli üreticiyi etkileyip etkilemediği sorusuna %78,6’lık bir oranda evet cevabı verilmiştir. Çin mallarının piyasadaki etkisini azaltmak için neler yapılabileceği sorusuna görüşme yapılan üyelerin sunduğu önerilerde, bazı üyeler devlet tedbirlerini önerirken, üyelerin çoğunluğu da işletmelerin rekabet güçlerini arttırmaları gerektiğini belirtiyor. Rekabet güçlerini arttırmada alınması gereken tedbirlerden biri olarak makineleşme gösteriliyor. Ayrıca markalaşmanın da rekabet etmede önemli olduğunu belirtiyorlar. Üyelerden bazıları bunun için kazançlarını rekabete hazır olmak adına yatırıma yönlendirdiklerini belirtiyorlar. Çin pazarını tanımının da çok önemli olduğu üyeler tarafından belirtiliyor. Bunun için Çin’in katıldığı fuarların takip edilmesi gerektiği belirtiliyor. Bazı üyeler Çin mallarının ülkeye girişini üretimin önünde bir engel olarak görüyorlar. Mümkün olduğunca Çin’den mal almadıklarını ifade etseler de yapılan görüşmelerde Çin’den ithalatınız olmuyor mu sorusuna, bazı ürünleri getirdiklerini belirtiyorlar. Fakat getirilen ürünlerin garantisini kendilerinin verdiğini de ifade ediyorlar. Yerli sanayicinin üretime

devam edebilmesi için Çin’le rekabetin çok önemli olduğunu belirtirken, ithalat üzerine çalışan firmaların bunu anlayamayacağını sadece karlarını düşüneceklerini ifade ediyorlar. Üyelerin çoğu Çin’in Dünya ve Türkiye pazarlarına girişini ülke ekonomisi için olumsuz karşıyorlar. Bu konuda üyelere biri kardan önce ülke ekonomisinin önemsenmesi gerektiğini ifade ediyor:

Çin ve diğer ülkelerden ülkemize giren tüketim mallarının girişine bir şekilde önlem alınmalı. Oralardan gelen tüketim mallarının ülkemizde üretilmesi için devlet halkı organize etmeli, sanayiciyi, yatırımcıyı organize etmeli. %10 pahalıya bile mal olsa içeride üretilmeli.

3.3. Sendikalaşma

Yapılan anket çalışması ve görüşmeler göstermiştir ki MÜSİAD üyeleri hala sendikalaşma konusuna büyük oranda olumsuz bir tavır göstermektedir. Sendikanın işçilerin en doğal hakkı olduğunu kabul ederken, iş yerinde sendikanın rolü olumsuz olarak değerlendirilmektedir. Üyelerin sendika konusundaki tavırları ayrı ayrı tablolarla değerlendirilmiştir.

Tablo 21. Sendikalaşma işçilerin en doğal hakkı olduğu yönündeki görüşe karşı bildirilen düşünceler(%)

n=60	%
Aynı fikirdeyim	43,3
Aynı fikirde değilim	40,0
Fikrim yok	16,7
Toplam	100

Tablo 21’de görüldüğü gibi sendikalaşmanın doğal bir hak olduğu yönündeki ifade konusunda fikrini belirten üyelerin %43,3’ü sendikanın işçilerin doğal hakkı olduğu ifadesine katıldığını belirtmiştir.

Tablo 22. Sendikalaşma iş ve çalışma barışını bozar(%)

n=57	%
Aynı fikirdeyim	43,9
Aynı fikirde değilim	38,6
Fikrim yok	17,5
Toplam	100

Tablo 22’de Sendikanın iş ve çalışma barışını bozduğu yönündeki ifadede ise üyeler yine %43,9 çoğunluğuyla aynı fikirde olduklarını ifade etmişlerdir. İşçilerin doğal hakkı olan sendika örneklem grubunda yer alan iş adamlarına göre, iş ve çalışma barışını bozmaktadır.

Tablo 23. Sendika işçi ile işveren arasındaki sorunları çözer(%)

n=56	%
Aynı fikirdeyim	16,1
Aynı fikirde değilim	69,6
Fikrim yok	14,3
Toplam	100

Tablo 23 incelendiğinde iş adamları sendikanın işçi ile işveren arasındaki sorunları çözdüğü düşüncesine %69,6’lık bir çoğunlukla katılmamaktadırlar.

Tablo 24. Sendika iş yerinde huzur ve düzeni bozar(%)

n=56	%
Aynı fikirdeyim	51,8
Aynı fikirde değilim	35,7
Fikrim yok	12,5
Toplam	100

Tablo 23’deki ifadeyi destekler nitelikte tablo 24’de yer alan ifadeye de iş adamları aynı tutum içinde cevap vermişlerdir. İş adamları %51,8’lik bir oranla sendikanın iş yerinde huzur ve düzeni bozduğunu ifade etmektedir. Sendika işveren tarafından rahatsızlık veren bir örgütlenme olarak görülmektedir.

Tablo 25. Sendikasız işyerimi daha iyi idare ederim.

n=56	Yüzde
Aynı fikirdeyim	64,3
Aynı fikirde değilim	17,9
Fikrim yok	17,9
Toplam	100

İş adamları geleneksel anlayışa dayalı olarak iş yerinde söz hakkının her yönüyle kendilerinde olmasını istemektedirler. Bu noktada Tablo 25’de görüldüğü gibi iş adamları, sendikasız bir iş yerinin kendi yönetimleri açısından daha iyi olacağını düşünmektedirler.

Tablo 26. Sendika Hak-İş’in üyesi olursa olumlu karşılırim.

n=55	%
Aynı fikirdeyim	10,9
Aynı fikirde değilim	52,7
Fikrim yok	36,4
Toplam	100

Tablo 26’da görüldüğü gibi örneklem grubunda yer alan üyelerin genel olarak bir sendika karşıtlığı söz konusudur. Sendika’nın hangi sendika olduğu önemli değildir. Bu ifadeyle ilgili işaretleme yapan üyelerin belirgin bir kısmı da bu ifadeye yönelik fikir belirtmek istememişlerdir.

Yukarıdaki tablolar göstermektedir ki, işçilerin sendikalaşması ile ilgili sorular belirgin oranlarda cevapsız bırakılmıştır. Yaklaşık her dört üyeden birisi bu soruyu yanıtı bırakmayı tercih etmiştir. Birebir uygulanan anketlerde üyelerin sendika ile ilgili fikirlerini belirtip belirtmemek noktasında tereddüt ettikleri ve Türkiye’deki sendikalaşmaya inanmadıkları için olumsuz cevaplar verdiklerini veya bu soruyu cevapsız bırakmanın daha uygun olacağını belirtmişlerdir. Bazı üyeler, anket formunun üzerine kendi notlarını ilave ederek cevaplarının Türkiye’deki sendikalaşma anlayışı için olduğunu belirtmişlerdir. MÜSİAD üyeleri örgütlü olmak, konusunda modern ve geleneksel bakış açısını bir arada barındırmaktadır. MÜSİAD üyelerinin genel olarak sendikalaşmaya olumsuz baktığı söylenebilir. Sendikanın varlığının işyeri ortamını olumsuz etkileyeceği, çalışma barışını bozacağı ve bu nedenle işyerinin idaresinin daha zor olacağı görüşündedirler. Her ne kadar MÜSİAD üyelerinin yarısına yakını sendikalaşmanın işçilerin en doğal hakkı olduğu konusunda görüş belirtmiş olsalar da bu hakkın kendi işyerlerinde kullanılmasına pek sıcak bakmadıkları görülmektedir. Bu sendikanın Hak İş’e bağlı olması da onların bu konudaki görüşlerini değiştirmemektedir.

Yapılan görüşmelerde MÜSİAD'a niçin üye oldunuz sorusuna örgütlü olmanın, sivil toplum örgütlerine üye olmanın çok önemli olduğunu belirtmişler ve herkesin kendi düşüncesine uygun bulduğu, kendisini temsil edebildiğine inandığı bir sivil toplum örgütüne üye olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Fakat işçilerin sendikalı olması konusunda ilgili olarak farklı bir bakış açısını yansıtan cevaplarla karşılaşmıştır. Bu konuda üyelere biri görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Çalışanların geçim şartlarını dikkate alarak bir ücret ödemeliyiz. Bizde bir sendika kültürü yok. İşçi de ben de bilemem. Konya’da firmaların birçoğu işçilere aylıktan hariç yardımlar yapar. Biz kanunlar ne istiyorsa veriyoruz. İşçiler hakkını biliyor ve istiyor biz de veriyoruz. İşçiyi razı etmek çok önemlidir. Konya’da kanunlar çok iyi işler. Devletin etkili olduğu tek yer burasıdır”.

Sendikaya karşı bir tutum sergilemelerinin sebepleri olarak işletmelerde çalışan işçi sayısının az olması, karlarını kontrol etme noktasında işçiye verilecek ücreti, sağlanacak imkânları kendilerinin belirlemesi isteği ve iş yerlerinde kontrolün tamamen kendi ellerinde olmasını istemeleri gösterilebilir.

Görüşmelerde ayrıca iş yerinde çalışanlarla ne tür ilişkiler içinde oldukları, nelere dikkat ettikleri yönünde sorulan sorulara, iş yerimizde bir aile gibiyiz, çalışanlarımızla arkadaş gibi ilişkiler kurmayı uygun buluyoruz şeklinde cevaplar verilmiştir. Bunun yanında bu tür ilişkilerin aslında işletme için verimli olmadığı ve kurumsallaşmak istediklerini belirten üyeler de olmuştur. Bu konuyla ilgili üyelere biri görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Çalışan ve işveren arasında amatör ruhluymuz. Profesyonelce davranamıyoruz. Yeterince verim alamadığımız kişilere bile göz yumabiliyoruz. Arkadaşça herkese görev alanı verip o alanda kalmasını sağlamaya çalışıyorum. Kurumsallaşma çalışması içindeyiz. İş iyi yapacak insanlar bulma konusunda zorlanıyoruz. Şirket içi eğitime önem vermeye çalışıyoruz”

Bir başka üye, “bir yerden destek almalıyız ve profesyonel insanların gelip yönetmesi lazım, ilişkiler pek sağlıklı değil” şeklinde cevap vermiştir. Sorunun temelinde kendilerinin eğitim düzeyinin yüksek olmaması ve bu çalışmayı nasıl yapacaklarını bilemiyor olmalarının yattığını ifade etmiştir.

Bu noktada MÜSİAD üyelerinin iş yerinde hâkimiyeti bırakmamak, her türlü konuda belirleyici olmak konularında geleneksel tarzda bir yönetim anlayışına sahip oldukları belirtilebilir. Buna karşın görüşme yapılan üyelerin büyük çoğunluğu bu durumu aşılması gereken bir durum olarak yorumlamış ve kurumsallaşmak gerektiğini ifade etmişlerdir.

Tablo 27. Şirketlerin faaliyet alanı ve çalışma barışı, sendikalar konusundaki düşünceler arasındaki ilişki (%)

Sendika iş ve çalışma barışını bozar	Aynı fikirdeyim	Aynı fikirde değilim	Fikrim yok	Toplam n=56
Sanayi	58,6	20,7	20,7	100
Ticaret	9,1	81,8	9,1	100
Sanayi-Ticaret	33,3	55,6	11,1	100
Diğer	42,9	28,6	28,6	100

Özellikle sanayi alanında hizmet veren işletmeler sendikanın iş ve çalışma barışını bozacağı yönünde cevap vermişler, buna karşın ticaret alanında hizmet verenler aynı konuda %9,1'lik bir oranda bu görüşe katıldıklarını belirtmişlerdir. Bunun sebebi sanayi alanında hizmet veren işletmelerin büyük oranda insan gücü kullanması ve insan gücüne bağımlı üretim yapmalarıdır. Bu sebepten dolayı her yönüyle emeği kontrol altında tutma isteği taşımaktadırlar.

Tablo 28. Şirketlerin faaliyet alanı ve sendikalar, işçi-işveren ilişkileri konusundaki düşünceler arasındaki ilişki (%)

Sendika işçi ile işveren arasındaki sorunları çözer	Aynı fikirdeyim	Aynı fikirde değilim	Fikrim yok	Toplam n=55
Sanayi	13,8	75,9	10,3	100
Ticaret	45,5	45,5	9,1	100
Sanayi-Ticaret	0	77,8	22,2	100
Diğer	0	83,3	16,7	100

MÜSİAD üyelerinden özellikle sanayiciler, %75,9'luk bir oranla sendikanın işçi ile işveren arasındaki sorunları çözeceğini kabul etmemektedirler. Bu oran ticaret alanında hizmet veren işletmelerde daha düşük bir oranda bulunmasına karşın, ticaretle uğraşanlar bu konuda iki farklı görüşe aynı oranlarda sahiptirler. Üyeler sendika

olmadan iş yerlerini daha iyi idare edip edemeyecekleri yönündeki soruya da özellikle yine sanayici kesim olmak üzere sendikasız iş yerlerini daha iyi idare edecekleri yönünde cevap vermişlerdir.

3.4. MÜSİAD ve Gündelik Siyaset

Görüşme yapılan üyeler, MÜSİAD'ın gündelik siyaset konusunda hiçbir partiye, kişiye bağlı olmadan görüş bildirdiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca isimlerinin bir partiyle anılmasını istemediklerini belirtmişlerdir. Bazı üyeler MÜSİAD'ın bildirdiği görüşlerin ekonominin dışında olmadığını ifade etmiş ve TUSİAD'ı ekonomi dışında gündemi karıştıracak konular hakkında fikir beyan etmekle suçlamışlardır. Üyelerden biri, Atatürkçülük ve laiklik gibi konuların MÜSİAD yayınlarında yer almadığı yönündeki ifadeye, *“biz ekonomi ile ilgili bir derneğiz, diğer konularda fikir beyan etmiyoruz, bu yüzden yayınlarımızda bu konulara yer verilmemektedir”* şeklinde açıklama yapmıştır. Bu ifadelere karşın, MÜSİAD'ın ekonomi dışında, eğitim gibi diğer konularda beyanlarına rastlanmaktadır. Uygulanan anket sonuçları ve görüşmeler göstermektedir ki, MÜSİAD, isminin AKP ile anılmasından rahatsızlık duysa da hükümete karşı belirgin bir şekilde yakınlık duymaktadır.

Tablo 29. Üyelerin AKP Hükümetinin politikaları konusundaki düşünceleri(%)

n=68	%
Olumlu	63,2
Olumsuz	7,4
Ne olumlu ne olumsuz	29,4
Toplam	100

“AKP hükümetinin politikaları konusunda ne düşünüyorsunuz?” Sorusuna üyelerin %63,2 gibi bir çoğunluğu olumlu cevabını vermiştir. Yapılan görüşmeler de anket sonuçlarını destekler niteliktedir. Görüşme yapılan üyelerden biri “AKP hükümetinin politikaları konusunda ne düşünüyorsunuz?” Sorusuna aşağıdaki şekilde cevap vermiştir.

“AK parti hükümeti bundan önceki hükümetin işlerinin kötüye gitmesinden dolayı başlayan bir umut sürecinde gelmiş bir iktidar. Bu umudu boşa çıkarmayacak şekilde beklentilere cevap verdi. Meselelerin tamamını çözemedi ama birçok meseleye çözüm getirdi. Son iki aydır yaşanan dalgalanmalarda gecikmiş bir tavır sergiledi. Merkez bankasının yerine oturmasıyla piyasalara hâkim oldu”

Bir başka üye;

“MÜSİAD hükümetin takipçisi. Projeler veriyor. Hükümet manevi değerlerde gevşek. Ekonomik politikalarda başarılı olmak için mücadele ediyor. Başörtü konusunda duyarsız kalıyorlar.” şeklinde cevap vermiştir. Başörtüsü ile ilgili olarak bir başka üye *“hükümete yüklenmemesi gerektiğini, şu an için buna hazır olunmadığı için bu konuda hükümetin çözüm üretmediğini”* ifade etmiştir. Üyelerden bir diğeri soruya *“şimdiye kadar böyle bir hükümet geldi mi?”* sorusuyla cevap vermiş ve ifadesiyle olumlu bir tavra sahip olduğunu göstermiştir.

Görüşme yapılan üyelere bir tanesi aynı soruya, çok ağır olmayan eleştirileri de içinde barındıran bir yorum yapmıştır.

“MÜSİAD ile şimdiki hükümet arasında etki gücü açısından özel bir ilişki yok. Bu hükümete yakın olma gibi bir düşünce yok. Sadece ülke menfaatleri düşünülüyor. Tamamen ekonomik çerçevede çalışmalar oluyor. AKP hükümetini olumlu buluyoruz. Cumhurbaşkanlığı seçimi konusunun gündeme gelmesine gerek yoktu”.

MÜSİAD’ın tamamen tarafsız ve hiçbir hükümete yakın bir tavrı olmadığını ifade eden üye, AKP politikaları konusundaki düşüncesi ile ilgili bir yorum yapmamıştır.

“Her hükümet için bu ülkede kim doğru yaparsa destekliyor, yanlış yapanı da uyardırmaya çalışıyoruz. MÜSİAD’ın en önemli özelliği de bu yanlışları tespit edip çözüm önerileri sunmaktır. Bütün hükümetlere aynı şekilde yaklaşıyoruz. Ülkenin daha iyiye gitmesi için çaba harcıyoruz. Tüm insanların kurtuluşu olmayan bir kurtuluş bizim de kurtuluşumuz olamaz. MÜSİAD’ın etki gücü değişiyor olabilir, ama bunu ölçemeyiz. Bütün hükümetlerin bizi dikkate alması gerektiğine inanıyoruz. MÜSİAD reel sektörün içinde şubeleşmiş, orta ölçekli, büyük ölçekli, küçük ölçekli tüm firmaları içinde barındırıyor ve ülke gerçeklerine daha yakın. Genellikle bu ülkenin menfaatlerine bakıp çözümler üretiyoruz”.

Bir işadami derneğinin pragmatik açıdan içinde bulunması gereken tavır da budur. Çünkü dernek belli bir hükümetin iktidarı süresince kurulmuş değildir. Sözünün dinlenebilmesi, iktidar değişikliklerinde ciddiye alınabilmesi için tarafsız bir tutum içinde bulunmalıdır. Ama yapılan görüşmelerde AKP hükümetine küçük eleştiriler yanında destek de sağlandığını görüyoruz. İstanbul Ticaret Odası Başkanı Konya Şubesi konferans salonunda MÜSİAD üyelerine yaptığı konuşmasında hükümeti desteklemek gerektiğini söylemiş, küçük krizlerde mücadele edip zam yoluna başvurmama yolunu tercih etmelerini isteyebilmiştir.

Tablo 30. Üyelerin siyasi karar alma süreçlerinde MÜSİAD'ın etki gücü konusundaki düşünceleri(%)

n=72	%
Hiç etkili değildir	2,8
Etkili değildir	12,5
Kısmen etkilidir	58,3
Etkilidir	22,2
Çok etkilidir	4,2
Toplam	100

MÜSİAD üyelerinin siyasi karar alma süreçlerinde kendilerini etkili bulup bulmadıkları yönündeki soru, %58,3'lük bir çoğunlukla kısmen etkilidir şeklinde cevaplanmıştır. MÜSİAD siyasi karar alma süreçlerinde kendisini çok etkili bulmamaktadır. AKP hükümetiyle birlikte etki gücünde bir değişiklik olup olmadığı konusunda görüşmeler kapsamında sorulan soruya, bu hükümet bizi daha çok ciddiye alıyor olabilir, ama biz her zaman ciddi çalışmalar sonucunda elde edilmiş raporları hükümetlere sunuyoruz. Bundan önceki hükümetlerin önyargılı tutumları gereği çok önemli raporlarımız ciddiye alınmamıştır. Şeklinde yorumlar yapılmıştır. Kısmen etkili ve etkilidir kategorilerinin toplamının yüzde seksenleri aştığı düşünülürse MÜSİAD üyelerinin şu anki siyasi iklimden olumlu yönde etkilendiği söylenebilir.

MÜSİAD üyeleri ülke geleceği ve şirketlerinin geleceği konusunda iyimser olduklarını ifade etmektedirler. Özellikle şirketlerinin geleceği konusunda daha çok üyenin iyimser bir bakış açısına sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Tablo 31. Ülke geleceği konusunda; üyelerin görüşleri(%)

n=69	%
İyimserim	73,9
Kötümserim	7,2
Ne iyi ne kötü	18,8

Ülke geleceği konusunda üyeler, %73,9'luk bir oranda iyimser olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 32. Şirket geleceği konusunda; üyelerin görüşleri(%)

n=70	%
İyimserim	88,6
Kötümserim	-
Ne iyi ne kötü	11,4

Tablo 31 ve 32 karşılaştırıldığında üyelerin kendi şirketlerinin geleceğine daha iyimser baktıkları görülmektedir. Bunun sebebinin, bazı üyelerin hükümete duydukları güvensizlik olabileceği düşüncesiyle, AKP hükümetinin politikaları konusundaki düşünceler ile ülke geleceği konusundaki düşünceler arasındaki ilişki Tablo 33'de araştırılmıştır.

Tablo 33. AKP hükümetinin politikaları konusundaki düşünceler ile ülke geleceği konusundaki düşünceler arasındaki ilişki(%)

AKP hükümetinin politikaları konusunda ne düşünüyorsunuz	Ülkenin geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz		
	İyimserim	Kötümserim	Ne iyi ne kötü
n=67			
Olumlu	%90,5	%2,4	%7,1
Olumsuz	%40,0	%40,0	%20,0
Ne olumlu ne olumsuz	%45,0	%10,0	%45,0

Ülke geleceği konusundaki cevaplardan farklı olarak, şirketlerinin geleceği ile ilgili hiçbir kötümser üyeye rastlanmamıştır. Ülke geleceği konusunda iyimser olan üyelerin AKP hükümetinin politikaları konusunda ne düşündüğüne bakıldığında %90,5'inin AKP hükümetinin politikalarını olumlu değerlendirdiğini görebiliyoruz. AKP politikalarını olumsuz olarak değerlendirenler ülke geleceği konusunda da %40'lık bir oranla kötümser olduklarını belirtmişlerdir.

3.5. Üyelerin Bakış Açısından MÜSİAD ve TÜSİAD

Yapılan anket çalışmasında üyelere MÜSİAD'ı TÜSİAD'dan ayıran özellikler ve MÜSİAD'a üye olma sebepleri açık uçlu sorular şeklinde yöneltilerek, üyelerin MÜSİAD'ı ve TÜSİAD'ı algılayış şekilleri ve algılayışlarındaki farklılık anlaşılmaya çalışılmıştır. Sonuçlar karşılaştırıldığında MÜSİAD üyelerinin, kendilerini TÜSİAD'dan her yönüyle farklı gördükleri, TÜSİAD hakkındaki yorumların olumsuz yargılar taşıdığı görülmüştür. Üyelerin, MÜSİAD'ın kurulmasındaki en temel amacın ne olduğu sorusuna verdikleri cevap, MÜSİAD'ı nasıl tanımladıkları hakkında da bilgi verir. Bu konudaki görüşler Tablo 34'de yer almaktadır.

Tablo 34. MÜSİAD'ın kurulmasındaki en temel amacın ne olduğu konusundaki görüşler(%)

n=56	%
Odaların temsil gücünün yetersiz olması	19,6
Muhafazakâr görüşe sahip iş adamlarının aynı çatı altında toplanması	39,3
Yıpranan manevi değerlere sahip çıkılması isteği	3,6
Devlet desteği dışında kalmış küçük ve orta ölçekli sermayenin güçlendirilmesi	37,5
Toplam	100

Tablodan da görüldüğü gibi MÜSİAD'a üye işadamları MÜSİAD'ı öncelikle muhafazakâr bir işadamları derneği olarak görmekte ve ardından MÜSİAD'ın küçük ve orta ölçekli işletmelerin temsilcisi olduğunu düşünmektedirler. MÜSİAD üyesi işletmelere baktığımızda, büyük bir çoğunlukla küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluştuğunu görebiliriz.

TÜSİAD, Türkiye'de Büyük Ölçekli işletmelere sahip iş adamlarını temsil ederken MÜSİAD için daha çok, küçük ve orta ölçekli sanayiciyi temsil ettiği söylenebilir. MÜSİAD'ın 1990 yılında bir dernek olarak varolmasının altında yatan sebeplerden biri de odalar içinde yeterince temsil gücüne sahip olmayan Anadolu küçük ve orta ölçekli işletmeleri bir çatı altında toplayarak temsil edebilmektir. Konya ilinde yapılan anket çalışmasının sonuçları da göstermektedir ki %37,5'lik bir oranla "MÜSİAD'ın kurulmasındaki en temel amaç nedir?" sorusuna cevap olarak küçük ve orta ölçekli sermayenin güçlendirilmesi gösterilmiştir. Bu sonuç anket içinde yer alan şıklardan en çok tercih edilen ikinci şıktır. MÜSİAD'ın kurulmasındaki en temel amaç nedir sorusuna cevap olarak %39,3'lük bir oranla birinci sırada, muhafazakâr görüşe sahip iş adamlarının aynı çatı altında toplanması gösterilmiştir. MÜSİAD'ın öncelikle kendisini muhafazakâr olarak tanımladığı ifade edilebilir. MÜSİAD üyelerine uygulanan ankette üyelerden bir girişimcide bulunması gereken özellikleri yazmaları istenmiştir. Verilen cevaplar incelendiğinde hemen hemen her üyenin, dürüstlük özelliğini yazdığı görülmüştür. Bunun yanında, manevi değerlere saygı, cesaret, tevekkül, zekâ, ileri görüşlülük sayılan diğer özelliklerdir. Üyeler iyi bir girişimci olabilmek için de öncelikle değerlere saygılı olmak gerektiğini ifade etmişlerdir.

Üyeler, kendilerinin MÜSİAD'a üye olma sebeplerini birbirine benzer ve özellikle muhafazakârlığa vurgu yapan cümlelerle açıklamışlardır. Üyelerden biri; MÜSİAD'a üye olmasının sebebinin, "*Anadolu'nun servetini sermayeye dönüştürecek beyin gücüne destek vermek*" olduğunu belirtmiştir. Bir başka üye; "*muhafazakâr işadamlarının güç birliği yapmasına destek olmak için*" şeklinde cevap vermiştir. Bu konuda bir başka üye; "*yüksek ahlaka sahip, girişimci, çalışkan işadamları ve sanayicilerden oluşan, üyelerinin, mesleki açıdan eğitilmesine önem veren bir dernek olduğu için*" cevabını kullanmıştır. Aynı soruya üyelerden biri cevap olarak "*sönük olan gücümüzü daha*

güçlü yansıtmak için üye oldum” ifadesini kullanmıştır. Ayrıca MÜSİAD dine daha saygılı ve duyarlı olarak nitelendirilmiştir.

Üyelerin yorumlarından bazılarına bakıldığında, MÜSİAD kendisini milli değerleri ön planda tutan bir dernek olarak görmektedir. Bu konuda bir üye, *“manevi değerlere sahip çıkan insanlarla birlikte olmak, toplumsal, kültürel ve ekonomik olaylarla, ülkemiz adına iyi işler yapmak için çaba sarf edenlerden olmak için üye oldum”* şeklinde cevap vermiştir. Bir başka MÜSİAD’a üye olma sebebini, *“vatanını, milletini seven işadamlarıyla birlikte olmak”* olarak değerlendirmiştir.

Üyelerden biri, birçok farklı konuya değinerek MÜSİAD’ı tanımlamıştır: Bu üyeye göre MÜSİAD;

“tekelciliğe tepki gösteren, ahlaki değerlere duyarlı olan, siyasi iradeyi ekonomik güç kısılcısından kurtaran, devletin değişik kurumlarında çalışan bürokratların strateji üretmek yerine siyaset üretmeye kalkmasına destek vermeyen, üye seçimini ideolojik kaynaklı değil, rasyonel temellere uygun yapmaya çalışan, ülkeyi kalkındırmak adına, gelir dağılım dengesini bozan değil, gelir dağılım dengesine hizmet eden bir anlayışa sahip olan” bir dernektir.

MÜSİAD’a üye olma sebepleri konusunda üyelerden birçoğu, *“MÜSİAD bizi temsil ediyor”* şeklinde cevap vermiştir.

Bu cevaplara bakıldığında üyelerin, muhafazakârlığı ön plana çıkarmaktan kaçınmadığı, MÜSİAD için *“biz”* kavramını kullanarak *“onlar”* ayrımını yaptıkları, kendilerini vatani ve milleti için çalışan, bireysel çıkarların ikinci plana atıldığı bir dernek olarak tanımladıkları görülür.

Bu cevaplardan yola çıkarak MÜSİAD’ı TÜSİAD’dan ayıran özellikler incelendiğinde, *“onlar”* kavramının yerine TÜSİAD’ın konabileceği söylenebilir. Üyelerden biri TÜSİAD için; *“daha çok İstanbul merkezli ve iktisadi hayat içerisinde büyük sermaye gruplarının bir araya geldiği, Anadolu’dan kopuk, aristokrasinin ağır bastığı bir işadamları derneğidir”* tanımlamasını yapmıştır.

Bir başka üye TÜSİAD'ı güçlü, köklü bulduğunu belirtmekte, ilave olarak da “*devletin derin kısmıyla bir menfaat ilişkisi içinde olduğunu*” ifade etmektedir. Bir başka üye, TÜSİAD'ı “*şımarık, baba parasıyla yaşamaya alışmış, destek kesilince belden aşağıya vuran bir yapı*” olarak tanımlamaktadır. Ayrıca üyeler, TÜSİAD'ın tek hedefinin üyelerinin menfaatleri olduğunu, buna karşın MÜSİAD'ın Türkiye'nin menfaatlerini düşündüğünü ifade etmişlerdir. TÜSİAD “*vahşi kapitalizmin temsilcileri*” olarak da tanımlanmakta, buna karşın MÜSİAD “*sermayenin vicdanı olduğunu gösteren bir kuruluş*” olarak değerlendirilmektedir.

MÜSİAD'ı TÜSİAD'dan ayıran özelliklerin sorulduğu soruya üyelerden biri “*inanç meselesi*” şeklinde cevap vermiştir. Üyelerden biri ise, MÜSİAD ile TÜSİAD'ı karşılaştırmak istemediğini belirtmiş, “*anlayışına uysa idi MÜSİAD yerine TÜSİAD'ı tercih edebilirdim, ama hamdolsun ki orada değilim de buradayım*” şeklinde tercihini belirtmiştir. TÜSİAD ayrıca, “*dışa bağımlı, Batı'yı taklit eden bir zenginler kulübü*” olarak da tanımlanmaktadır. MÜSİAD ise “*daha samimi doğal, herkese açık bir dernek*” olarak ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, MÜSİAD'ın kendini tanımlarken “biz” ve “onlar” ayırımına vurgu yaptığı dikkat çekmektedir. Üyelerden çok küçük bir bölümü MÜSİAD'ı tanımlamada “bir sivil toplum örgütüdür” şeklinde tarafsız ifadeler kullanmıştır. Üyeler MÜSİAD'ı büyük bir çoğunlukla, muhafazakârlığa, samimiyete, temsiliyete, değerlere, inanca, eşitliğe vurgu yaparak değerlendirmişlerdir.

3.6. MÜSİAD ve Avrupa Birliği

MÜSİAD'ın geçmiş dönemlerde AB'ye karşı bir tutum sergilediği, birçok açıklamasından anlaşılmaktadır. Son yıllarda MÜSİAD'ın AB'ye yönelik tutumlarında olumlu yönde bir değişim içerisinde olduğunu belirtmiştik. Benzer durum bu araştırmada da görülmektedir. Görüşme yapılan MÜSİAD üyelerinin önemli bir çoğunluğu, AB konusunda olumlu bir görüş bildirmişlerdir. Kuşkusuz olumlu görüş bildiren kimi üyeler belli konulardaki tereddütlerini açıklamışlar ve Türkiye'nin AB üyeliği konusunda temkinli hareket etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çünkü MÜSİAD

üyelerinin bakış açısıyla dinsel bir farklılık bu konudaki en önemli bir güvensizlik kaynağıdır. Aşağıdaki tablolarda da görüleceği üzere dini farklılıkları ön plana çıkaran kimi MÜSİAD üyeleri AB konusunda açıkça olumsuz görüş bildirebilmektedirler. AB üyeliği konusunda olumlu görüş bildiren kimi üyeler ise “*biz çok istesek bile bizi zaten üye yapmazlar*” veya “*bizi oyalıyorlar*” şeklinde tereddütlerini açıklamışlardır. AB üyelik sürecine olumlu bakmadığını söyleyen bir MÜSİAD üyesi bunun nedenlerini şu şekilde açıklamaktadır:

“AB için bir zaman insanlar karşıydı. Şimdi hepsi AB savunucusu oldu. Kafamız karıştı. Ben pek sıcak bakmıyorum. Orada, kültürleri, inanışları farklı büyük bir topluluk var. Bizi almamak için her şeyi yapıyorlar, biz ısrarla girmeye çalışıyoruz. Olmadık şartları var. İç işlerimize çok karışıyorlar. AB bizim inancımızı kültürümüzü yok edemez. Onlar da bizim Müslüman olmamızdan onları etkilememizden korkuyorlar. Laikliği kendi ülkesinde farklı yorumluyor, bizim ülkemizde farklı yorumluyor. Bizdeki insan hakları ihlali, Avrupa’da da var. Ama onlar gizli yapıyor. Aynısını ABD’de yapıyor. Kendisindeki ayrılıkçının canına okuyor”.

Bir başka olumsuz görüş bildiren bir MÜSİAD üyesi ise:

“AB’nin kriterlerini yakalarsak zaten bir problemimiz kalmaz. Bizi üye olarak kabul edeceklerini zannetmiyorum. AB Türkiye’ye ikiyüzlü davranıyor ve masa başında bir şeyler koparmaya çalışıyor. Türkiye girerse zaten AB dağılmaya başlar. Müslüman bir ülkenin AB’ye girmesi ancak özel bir statüyle olur. Giriş çıkışlar çok zor olur. Eğer bizi kabul edecek olsalardı Kıbrıs’ı almazlardı. Her aşamada karşımıza gelecek bir sorundur”.

Türkiye’nin AB’ye üyeliğinin pek fazla bir getirisinin olmayacağını öne süren bir MÜSİAD üyesi:

“Uluslararası ilişkilerde devletlerin kendi menfaatlerine göre hareket ettiğine ve etmesi gerektiğine inanıyorum. Bu ülkenin menfaatleri AB’nde bulunmayı gerektiriyorsa evet diyorum. Ama gerektirmiyorsa üyeliğe de gerek yok diyorum. AB’ne girerken Kıbrıs’ı kaybetmiş, belli yerleri kaybetmiş olacaksak istemiyorum. Gelecekle ilgili büyük devlet olma idealinden vazgeçmiş olacaksak gerek yok. Türkiye bölgesinde bir merkez ülkedir. Kendi coğrafyasına ve dünya’ya adalet dağıtacak bir potansiyele sahiptir. Bunu koruyarak AB’de olacaksak eyvallah”.

Araştırmanın verilerine bakıldığında ise, Türkiye’nin AB’ye üye olması konusunda olumlu bir tavra sahip olanlarla olmayanların sayısının birbirine çok yakın olduğu

gözlenir. AB üyeliği konusunda MÜSİAD üyelerinin tam bir fikir birliği içerisinde olduğu pek söylenemez.

Tablo 35. Türkiye AB'ye üye olmalıdır(%)

n=69	%
Aynı fikirdeyim	60,9
Aynı fikirde değilim	30,4
Fikrim yok	8,7
Toplam	100

AB ülkeleri ile ticaret ilişkileri olan bir üye AB'ye üye olma konusunda olumlu bir tavra sahip olduğunu ifade ederken, AB'ye üye olma sürecinde kendi değerlerimizi de hiçe saymamamız gerektiğini ifade etmiştir.

“Avrupa ülkeleriyle ticaretim var. AB'ye üye olmayı çok arzu ederim. Fakat bunu memleketimin değerlerini hiçe sayarak, oraya teslim olmak, köle mantığıyla girmek olarak algılamıyorum, karşılıklı menfaatlerin olduğunu onların bize daha çok ihtiyacı olduğunu düşünüyorum. AB, ülkeleri yaşlanmış nüfusa sahip. Türkiye gibi geç nüfusa sahip bir ülkeyi almak menfaatlerine olur. Türkiye AB'ye girerse kendi sınırlarını Türkiye'nin sınırlarına taşıyacaklar ve böylece güvenli bir Avrupa olacak. Başlangıçta kendi içlerinde farklı amaçlarla kurulmuş bir topluluk idi ama dünyanın gerçeklerini gördüler ve farklı bir yol izlediler. Belli kriterleri olan, başarının anahtarı gibi denen bir yapısı var. Korkarak bakmıyorum. 73 milyon Müslüman Türkiye'nin girmesiyle kültür zenginliği yaşanacak. Kısa zamanda bunun olması zor. Zamana ihtiyaç var. 10 yılda anca olur sözüne katılıyorum. Romanya ve Bulgaristan'a uygulanan kriterler Türkiye'ye dayatılan kriterlerin %10'u bile değil. Türkiye'den geri olmalarına rağmen aynı dinden ve kültürden olmaları sayesinde girmeyi başardılar. Türkiye çok daha avantajlı ama AB taviz koparmaya çalışıyor. Bunların aşılıp asgari müşterekte birleşilip sorunsuz olarak alacaklarına inanıyorum. Türkiye o yola girmekle kriterler itibarıyla ekonomik anlamda zamanla gelişmeler yaşayacak. Bu süreci sanayici işadamları özümsemi. Devletin de sivil toplum örgütlerinin de baskıları var. Girişi imkânsız bulmuyorum. Türkiye ciddi bir pazardır. Yatırıma müsait bir ortamı var. İslam âlemine orta doğuya bir köprü”.

AB üyeliği konusunda olumlu görüş bildiren bir MÜSİAD üyesi, AB'ye girmeyi, demokrasi açısından, özgürlükler açısından iyi olacağını düşündüğü için istediğini belirtmiştir.

Üyelerin AB'ye bir taraftan olumlu yaklaşırken farklı konularda tedirginlik de taşıdıkları göze çarpmaktadır. Fakat geçmişteki her yönüyle olumsuz olarak karşımıza çıkan tutumda kırılmalar olduğu, bazı üyeler içinse tamamen olumlu bir tavrın dikkat çektiği gözlenmektedir. Üyelerin belli bir çoğunluğu AB'yi demokratikleşme, fikir ve inanç özgürlüleri açısından tercih ettiklerini belirtmişlerdir.

“AB'yi istiyorum ama niye istiyorum. Türkiye’de bir güç savaşı var. Gücü elinde bulunduran insanlar orayı hak etmiyorlar. AB'ye girsek insanların daha özgür olacağını düşünüyorum. Biz onlardan üstündük ama yozlaşma oldu. Değerler açısından, sosyal devlet açısından AB'yi daha üstün buluyorum. AB standartlarımızı yükseltebilir. Daha adaletli bir ülke haline gelinebilir. Bazı AB'liler AB'nin bir Hristiyan kulübü olduğunu düşünüyor, bazıları da bundan kurtulmak istiyor. Oysa, karşılıklı birbirimize ihtiyacımız var”.

Tablo 36'da üyelerin AB'ye üye olma konusundaki görüşlerini, ihracat yapıp yapmamaları durumunun etkileyip etkilemediği incelenmiştir.

AB'ye olumlu bir tavır sergileme konusunda ihracatı olan işletmelerle olmayanlar karşılaştırıldığında ihracatı olanların AB'ye daha yüksek oranda olumlu baktığı görülmektedir.

Tablo 36. Üyelerin ihracat yapma durumlarına göre AB üyeliği görüşü

İhracat yapıyor musunuz?	Türkiye AB'ye üye olmalıdır %			
	Aynı fikirdeyim	Aynı fikirde değilim	Fikrim yok	Toplam
n=68				
Evet	70,0	22,5	7,5	100
Hayır	46,4	42,9	10,7	100

Hangi ülkelere daha çok ihracat yapıldığı incelendiğinde çoğunlukla Arap ülkeleri ve Afrika ülkeleri dikkat çekmektedir. Bunun bir tercih olup olmadığı yönündeki soruya üyeler Avrupa ile rekabet etme güçlerinin olmadığı bu sebeple bu pazarların tercih edildiğini ifade etmişlerdir. AB'ne üyelik konusunda olumsuz tavır sergileyen bir üye ticari ilişkiler anlamında Avrupa ile Arap ülkelerine kıyasla daha iyi anlayacaklarını ifade etmiştir. Arap ülkelerinde bazı sorunlarla karşılaştıklarını bu sorunların hiçbirinin Avrupa ile ilişkilerde yaşanmayacağını belirtmiştir. Arap ülkeleri çok güvenilir

bulunmamaktadır. Buradan MÜSİAD üyelerinin kültürel özellikler itibariyle doğu pazarlarını tercih etmediği, bu tercihin tamamen Avrupa'ya girme konusunda rekabet güçlerinin olmayışından, yeni pazarlar bulma ve sahip olma çabasından kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Tablo 37. AB üyeliği Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlar

n=65	%
Aynı fikirdeyim	53,8
Aynı fikirde değilim	38,5
Fikrim yok	7,7
Toplam	100

AB'ye üyeliğin ekonomik kalkınma açısından ne ifade ettiği araştırıldığında, üyelerin %53,8'inin ekonomik kalkınma açısından AB'yi olumlu değerlendirdiği görülmektedir. Üyeler ayrıca Türkiye'nin demokratik bir ülke olması konusunda da AB'ye olumlu baktıklarını ifade etmektedirler.

Tablo 38. AB manevi değerlerimizin yıpranmasına sebep olacak

n=65	%
Aynı fikirdeyim	50,8
Aynı fikirde değilim	40,0
Fikrim yok	9,2
Toplam	100

AB üyeliği ve Türkiye'ye etkileri konusunda üyelerin çok farklı bakış açılarına sahip oldukları görülmekte, ayrıca AB üyeliği konusunda net bir tavrın olmadığı anlaşılmaktadır. Üyelerin %50,8'i AB üyeliğinin manevi değerlerimize zarar vereceğini düşünmektedir.

Tablo 39. AB üyeliğine bakış açısı ve manevi değerler

AB manevi değerlerimizin yıpranmasına sebep olacaktır	Türkiye AB'ye üye olmamalıdır n=18	Türkiye AB'ye üye olmalıdır n=40
Aynı fikirdeyim	83	35
Aynı fikirde değilim	17	65
Toplam	100	100

AB üyeliğine olumlu yaklaşan üyeler manevi değerlerin yıpranacağı görüşüne katılmazken, AB'ye olumsuz yaklaşanlar %83'lük bir oranla AB üyeliğinin manevi değerlerimizin yıpranmasına sebep olacağını düşünmektedirler.

Tablo 40. AB'ye bizi üye yapacaklarına inanmıyorum

n=67	%
Aynı fikirdeyim	61,2
Aynı fikirde değilim	23,9
Fikrim yok	14,9
Toplam	100

Üyelerin çoğunluğu AB'ye üye olmayı istese de %61,2'si, AB'nin Türkiye'yi üye yapacağına inanmamaktadır. AB üyeliği konusunda üyelerde büyük bir umut görülmemektedir.

Tablo 41. AB Türkiye'yi bölmeye çalışmaktadır

n=67	%
Aynı fikirdeyim	49,3
Aynı fikirde değilim	41,8
Fikrim yok	9,0
Toplam	100

AB, üyelerin %49,3'ü tarafından Türkiye'yi bölmeye çalışan bir Birlik olarak değerlendirilmiştir. Üyelerin AB'ye karşı güven duymadıkları ve Türkiye'nin geleceği açısından endişe taşıdıkları belirtilmelidir.

Tablo 42. AB bir Hıristiyan kulübüdür

n=66	%
Aynı fikirdeyim	66,7
Aynı fikirde değilim	22,7
Fikrim yok	10,6
Toplam	100

AB'nin bir Hıristiyan kulübü olduğunu ifade edenler %66,7'si gibi önemli bir çoğunluğa sahiptir. Türkiye'nin AB'ne üye olması gerektiği yönündeki ifadeye aynı fikirde olduğunu belirten üyelerin, % 66,7'si AB'nin bir Hıristiyan kulübü olduğunu düşünmektedir. Üyeler tarafından Müslüman bir ülke olduğu belirtilen Türkiye'nin, %66,7'lik bir oranla Hıristiyan kulübü olarak tanımlanan AB'ye üye olmasını istemek üyelerin AB konusundaki görüşlerinde çelişkiler taşıdığını göstermektedir.

MÜSİAD'ın AB konusundaki görüşlerinin değişimi ile AKP hükümetinin AB konusundaki görüşlerindeki değişim paralellik göstermektedir. Fakat MÜSİAD üyelerinin TÜSİAD üyeleri kadar AB'ye girişi her yönüyle onayladıkları söylenemez. Hâla Kıbrıs gibi, manevi değerler gibi konular gündeme getirilerek temkinli bir yaklaşım sunmaktadırlar. MÜSİAD üyeleri içerisinde de AB'ye üyelik konusunda kararsızlık ve çok farklı tutumlar dikkat çekmektedir. Dış ticareti gelişmiş, Avrupa'ya ziyaretler yapmış, Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler kurmuş üyeler ve Türkiye'de inanç ve fikir özgürlüğünün olmadığını düşünenlerin bir bölümü AB'ye olumlu tavır sergilemektedir.

3.7. Devletin Ekonomi Konusundaki Görüşleri ve Özelleştirmeler

MÜSİAD üyesi iş adamlarının, AB konusundaki düşüncelerinden sonra, bu başlık altında, üyelerin, nasıl bir ekonomik düzen istediklerine yönelik düşüncelerini anlamak amacıyla, devletin ekonomideki rolü, özelleştirme ve yabancı sermaye ile ilgili tavırları ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 43. Devletin ekonomi konusundaki rolü ile ilgili görüşler(%)

n=66	%
Devlet ekonomiyi kontrol altında tutmalı ve yönlendirmelidir	13,6
Devlet ekonomiye kesinlikle müdahale etmemelidir, sadece sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik konusıyla ilgilenmelidir.	50,0
Devlet ekonominin dışında kalmalı ama gerektiğinde müdahale etmelidir.	33,3
Fikrim yok	3,0
Toplam	100

MÜSİAD üyelerine yöneltilen devletin ekonomi konusundaki rolü ne olmalıdır sorusuna, yukarıda tabloda görüldüğü gibi büyük oranda devletin ekonomiye kesinlikle müdahale etmemesi gerektiği yönünde cevaplar verilmiştir. Buna karşın devletin gerektiği durumlarda ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunanların da önemli bir oran oluşturduğu gözlenmektedir. Yapılan görüşmeler sonucunda, üyelerin devlet müdahalesi dışında bir ekonomi istedikleri, ama rekabet etmekte zorlandıkları durumlar için de destek beledikleri görülmektedir. Anket çalışmasının sonuçları da göstermektedir ki MÜSİAD üyeleri, devletin ekonomi konusundaki rolü ne olmalıdır sorusuna verdiği yanıtla paralel olarak özelleştirmeler konusunda da çok yüksek oranlarda olumlu bir tutum içindedir.

Tablo 44. Özelleştirmeler konusundaki düşünceler(%)

n=69	%
Olumlu	87,0
Olumsuz	7,2
Ne olumlu ne olumsuz	5,8
Toplam	100

Yapılan görüşmeler sırasında üyelerden biri özelleştirmelerden yana tavrını ve devletin görevinin ne olması gerektiğini açık bir şekilde ifade etmektedir.

“Devletin asli görevleri, milletin eğitimi, adalet, sağlık hizmetleri, emniyet sağlamaktır. Bunun haricindeki tüm faaliyetleri özel sektöre devretmelidir. Zaman zaman özelleştirmenin yapılaş şekillerine tenkitlerim var. Çok kar eden kuruluşlar haraç mezat satılıyor. Değerlerin iyi ölçülerek iyi pazarlanmasını arzu ediyorum. Özelleştirmeyi yapan ülkeler bunu kısa zamanda yapıp bitirmişlerdir. Balkan ülkelerinde özelleştirmeler yapıldı bitirildi. Bunu yaygınlaştırmak lazım”.

Üyelerden biri bedavaya da olsa mutlaka devletin özelleştirmeleri tamamlaması gerektiğini savunmaktadır. Yapılan görüşmede üye bunu şu şekilde ifade etmektedir:

“Kesinlikle özelleştirilmelidir. Devletin üretim ile alakalı her şeyi özelleştirilmelidir. Devlet sadece eğitim, sağlık, vatandaşın sosyal ihtiyaçlarını giderecek işlere yatırım yapmalı ve çok sıkı bir denetleme sistemi kurmalıdır. Çok sıkı denetim şart. Hiçbir şekilde af çıkarmamalı. Birisi benim malıma canıma zarar vermişse devlet bunları affetmemeli, devletin kesesine zarar vereni hiç affetmemelidir. Çok sık af çıktığı zaman insanları kötülüğe teşvik ediyor, ödememeye teşvik ediyor. En basitinden SSK primlerinde, Bağkur primlerinde olduğu gibi. Benim devlete hiçbir zaman borcum olmadı. Bu tür hareketler, benim gibi borcunu sürekli ödeyen insanların çok zoruna gidiyor. Ben o noktada da hakkımı helal etmiyorum. Ne o affa uğrayanlara ne de o affı çıkaranlara. Bedava bile olsa özelleştirmeli yani. Devlet, eğitim ve sağlık hizmetlerine yönelik, onları mükemmel hale getirmelidir”.

Bir başka üye devletin ekonomideki yerini ve özelleştirmeyi değerlendirirken devletin ekonomi dışında kalması gerektiğini ve özelleştirmenin de belli kriterlere göre yapılması gerektiğini ifade ediyor:

“Bu coğrafyadaki tüm değerler devletindir. Devletin tekrar tapu sahibi olması anlamsızdır. Üst çatı olarak zaten her şey devletindir. Devletin fabrika yapmasının anlamı yoktur. Bir zamanlar doğruymuş, sermaye yok, birikim yok, bilgi yok o dönemde özel sektör yapamayacağına göre devletin yapması gerekiyordu. Özelleştirmelerde doğru özelleştirme yapması gerekiyor. Bir özelleştirme yapılırken özel sektör tekeli oluşturulmamalıdır. Mesela çimentoda devlet tekeli kırılırken özel sektör tekeli oluşturulmamalıdır. Kritik sektör denilen sektörler halka arz yoluyla özelleştirilmelidir. Telekom, Telsim, Petkim, Ereğli. Bu metod denenmeliydi. Diğer bütün işletmeler özelleştirilmelidir. Özellikle iletişim, demir çelik gibi sektörleri alanlar tekelleşiyor. Bunlar kritiktir. Kritik sektörlerin yabancıya satışını olumlu değerlendirmiyorum. Tek parçada yerli olmuyorsa halka arz olabilir. Yerli alıcıya satılırken de yerli yurt dışından borç bulup alımı yapıyorsa bu da dış borca yazılıyor. Bunu da anlamlı bulmuyorum. Sermaye Türkiye'nin büyük problemidir”.

Tablo 45. Kâr eden kamu kuruluşları da özelleştirilmelidir.

n=59	%
Aynı fikirdeyim	71,2
Aynı fikirde değilim	23,7
Fikrim yok	5,1
Toplam	100

Üyeler büyük oranda özelleştirmeden yana olduklarını ifade etmişler, devlet elinde bulunan işletmelerin kâr ya da zarar etmesine bakılmaksızın özelleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Üyelerin %71,2'si kar eden kuruluşların da özelleştirilmesi gerektiğini düşünmektedir.

Tablo 46. Özelleştirilen fabrikalar işçilere satılmalıdır.

n=59	%
Aynı fikirdeyim	15,3
Aynı fikirde değilim	71,2
Fikrim yok	13,6
Toplam	100

Üyeler özelleştirilen fabrikaların işçilere satılması konusundaki görüşe, %71,2 oranında katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmeler sırasında üyeler, *“işçiler özelleştirilen işletmeleri alabiliyorsa alsınlar, ama illa işçilere satacağın diye bir kural olamaz, ayrıca işçiler almak istemeyebilir”* şeklinde cevap vermişlerdir.

Türkiye'nin en büyük problemlerinden biri olarak sermaye birikiminin olmayışını gösteren üyeler, yabancı sermayenin ülkeye girişine olumlu yaklaşmaktadır. Fakat bu olumlu yaklaşımları özelleştirmeler konusunda ve yabancı sermayenin ülkeye giriş şekli konusunda belli kriterlere dayanmaktadır. Stratejik önem arz eden yerlerin yabancı yatırımcılara satılmaması konusunda üyeler büyük oranda hemfikirdir. Ayrıca ülkeye yatırım için gelen yabancı sermayenin gelmesinden taraf olduklarını, fakat borsa, faiz gibi işlemlerle gelen yabancı sermayeyi istemediklerini açık bir şekilde ifade etmektedirler. Bu şekilde gelenlerin Türkiye'nin ekonomisiyle istedikleri gibi oynadıklarını, yerli yatırımcıları zor durumda bıraktıklarını belirtmişlerdir.

Üyelerden biri bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

“Türkiye’de yabancı yatırımcının sanayi ve imalat sektöründe bulunmalarını olumlu karşıyorum. Türkiye’de yeterince sermaye yok. Onun için özelleştirmelerden ziyade yatırımcı olarak girmelerini olumlu karşıyorum. Ama finans sektöründeki payının %43’e çıkmasını olumlu karşılamıyorum. %40’ın üzerine çıkmasının engellenmesi gerekiyordu. Böyle olunca onların spekülasyon alanına giriyorsunuz. Son 3 aydır spekülasyonların yabancı sermayeden kaynaklandığını düşünürsek, yabancı sermayenin iyi tanımlanması gerekir. Sadece faizle, borsada, dövizle para kazanıp gidecekse gerek yok, ama yatırım yapmalıdır”.

Bir başka üye yabancı yatırımcılar konusunda yine benzer ifadeler kullanarak görüşlerini ifade etmiştir:

“Yabancı sermaye dünyanın diğer ülkelerine girdiği gibi girerse saygı duyuyorum. Yabancı sermaye Türkiye’ye yatırım yapmak için çok az gelmiş. Borsa, faiz, döviz şekliyle gelmiş. En ufak sorunda kaçabiliyorlar. Bu durum sağlıklı değil. Rekabet ortamı yaratacak şekilde bir firma gelir, istihdam sağlar, iş hayatına girerse öyle bir yabancı sermaye saygındır. Türkiye’nin buna ihtiyacı var. Herhangi bir dalgalanmada borsa, tahvil, faiz üçgeninde sağlıklı sonuç getireceğine inanmıyorum”.

Görüşme yapılan bir başka üye, yabancı sermayenin yatırım için gelmesi gerektiğini fakat küçük ölçekli yerli işletmeler için büyük çaplı yabancı sermayenin tehdit olabileceği durumlarda devletin tedbirler alması gerektiğini ifade ediyor:

“Yabancı sermaye Türkiye için yenidir. İnsanlar gelebilmeli, iş yeri açabilmelidir. Türkiye’nin değerleriyle oynamamalı, yıpratmamalıdır. Çok büyük çaplı gelip KOBİ’lere zarar verebiliyorlar. Bu da işsizlik yaratabilir. Devlet KOBİ’leri teşvik edip ezdirmemelidir. Bir denge kurulmalıdır. Devlet ticaret yapmamalı ama ekonomiyi kontrol altında tutmalıdır. Rekabet kurulu gibi bir kurulla denetlemelidir”.

Tablo 47. Türkiye’ye gelen yabancı sermaye konusundaki görüşler(%)

n=67	%
Olumlu	64,2
Olumsuz	16,4
Ne olumlu ne olumsuz	19,4
Toplam	100

Zaman içinde MÜSİAD'ın yabancı sermayeye karşı daha olumlu bir tavır geliştirdiği söylenebilir. MÜSİAD üyesi iş adamları da yurt dışında farklı ülkelerde yatırım yapmaktadır. Yapılan görüşmelerden de anlaşılan, üyelerin yabancı sermayenin ülkeye girmesini onayladıklarıdır.

Tablo 48. Özelleştirme yabancı sermayeye de açık olmalıdır(%)

n=62	%
Aynı fikirdeyim	67,7
Aynı fikirde değilim	25,8
Fikrim yok	6,5
Toplam	100

Özelleştirmenin yabancı sermayeye açık olması düşüncesi %67,7 oranında destek görürken, ülkenin belli şehirlerinde uzun süreli elektrik kesintisi yaşandıktan sonraki anketlerin bazılarında, “*stratejik önemi olan yerler özelleştirilmemelidir*” şeklinde notlar ilave edilmiştir. Ayrıca görüşmelerde bu not ilavesini destekler niteliktedir. Üyelerden biri “özelleştirme konusunda ne düşünüyorsunuz?” Sorusuna; “*Stratejik önemi olan yerlerin özelleştirilmesine karşıyım. Diğer bütün kamu kuruluşları özelleştirilsin. Öncelikle yerli sermayeye satılmalıdır*” şeklinde cevap vermiştir.

Bir başka üye özelleştirme konusundaki görüşünü şöyle ifade etmektedir:

“Özelleştirmeler çok iyi. Ama devlet özelleştirmeyi belirli kurallarla yapmalıdır. İstihdam yaratmak için, atıl durumdaki bir işletmeyi verimli bir duruma geçirmek için yapılmalıdır. Daha yüksek kapasite vadedenler de varsa kar edenler de özelleştirilebilir. Birilerine peşkeş çekmek için olmamalıdır, yerliye öncelik tanınırsa iyi olur”.

MÜSİAD üyeleri özelleştirmeden yana bir tavır sergilerken, belli kriterleri de mutlaka ilave etmektedirler. Devletin özelleştirme yaparken ve yaptıktan sonra denetiminin devam etmesi gerektiği savunulmakta, yerli üreticinin ezdirilmemesi gerektiği, sık sık ifade edilmektedir. Bunun sebebi MÜSİAD üyelerinin küçük ve orta ölçekli işletmelerin çoğunlukta bulunduğu bir dernek olması ve büyüklerle rekabet etme, özelleştirmelere katılma konusunda sorunlar yaşamalarıdır. Bunun için, özelleştirmede yerliye öncelik tanınması, halka arz yolunun da tercih edilmesi, tekel oluşturulmaması gibi istekler

sunulmaktadır. MÜSİAD 1980'lerin liberal ekonomisinde varolma imkânı bulmuş işadamlarından oluşmaktadır. Bunun için, Osmanı İmparatorluğunu, kültürünü övgüyle sunan birçok yayınına karşın Osmanlı'nın devletçi geleneği üyeler arasında hiçbir zaman destek bulmamıştır. Ayrıca Cumhuriyet'in ilanından itibaren uzun yıllar devlet desteklerinden yararlanamamış olmaları da özelleştirmeyi büyük oranda desteklemelerinin sebeplerindendir. Fakat büyümek için devletin desteğine de ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedirler. Üyelerden biri devletin faizsiz kredi vermesinin üretici için olumlu sonuç doğuracağını, nihayetinde ise ülkenin bu büyümeden olumlu olarak etkileneceğini söylemiştir. Üyelere, AKP hükümetinin destekleri konusundaki düşüncelerinin ne olduğu sorulduğunda üyelerden desteklerin olumlu olduğu, fakat insanların bu destekleri yerinde kullanamadıkları belirtilmiştir.

“Hükümetin ekonomi politikalarını olumlu görüyorum. Fakat her istediklerini yapamadıklarını görüyoruz. Devlet üreticiyi desteklesin, fakat bunun üreticiye yansması lazım. Destekler yerini bulmuyor ondan sonra partiler mağdur olanları kapıyor. Ucuz mazot veriyorsa üretici bunu üretimde kullanmalıdır. Memleketin menfaati önemlidir. Kendi hatalarımızı söylemiyoruz hükümeti suçluyoruz. Teşviki alıyoruz fakat başka yerde kullanıyoruz. Devletin bunları denetlemesi lazımdır. Ne kadar çok işçi çalıştırılırsa yükümlülük artıyor. Burada devletin destekler sunması lazım”.

Devlet desteği ile ilgili bir başka yorum da yukarıdaki yoruma benzer ifadeler kullanılıyor: ‘Devlet küçük ve orta ölçekli işletmeciyi destekliyor. Bizim sanayicimiz desteği yanlış kullanıyor.’

Bunların dışında devlet desteğinin küçük işletmelere değil büyüme yolunda olan işletmelere yapılması gerektiğini ifade eden üye görüşleri de bulunmaktadır:

“Devletin desteklerini kesinlikle yanlış buluyorum. Gereksiz buluyorum. Bu döneme ait değil, ne zamandan beri destek veriliyorsa tamamı çarçur oluyor. Ben o görüşteyim. Ben kendim de aldığım halde bu görüşü savunuyorum. Yerini bulmuyor. Yerini bulmadığı gibi çarçur oluyor. Bana 5–10 bin avro kredi bir şey yapmaz ki. Kocaman firmaya 5–10 bin avro destek versen ne vermesen ne. Devletin parası heba oluyor. Ben o görüşteyim. Organize yok. Verilecek desteğin niteliği, kapsamı çok iyi araştırılıp küçük küçük çok sayıda firmaya destek vermek yerine öni açık olan firmaları tespit edip öni açık olan firmalara daha büyük miktarlarda destekler verilmesi ve bunların sıkı bir şekilde denetlenmesi daha iyidir”.

3.8. MÜSİAD içinde etkililik

Dernek içinde alınan kararlarda özellikle, her hafta pazartesi günü toplanan yönetim kurulu üyelerinin etkili olduğu görülmüştür. Ayrıca her ayın sonunda genişletilmiş kurul toplantısı yapılsa da araştırmanın yapıldığı sürede bu toplantıya da sadece yönetim kurulu üyelerinin katıldığı gözlenmiştir.

Tablo 49. Dernek içinde alınan kararlarda etkili olduğunuzu düşünüyor musunuz?

n=69	%
Evet	36,2
Hayır	23,2
Kısmen	40,6
Toplam	100

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi, üyelerin %77'si alınan kararlarda kısmen veya tamamen etkili olduğunu düşünmektedir. Buradan yola çıkarak MÜSİAD üyelerinin kendilerini dernek içinde etkili gördükleri söylenebilir.

Tablo 50. Dernek toplantılarına katılır mısınız?

n=70	%
Sık sık	35,7
Ara sıra	60,0
Hiç katılmam	4,3
Toplam	100

Üyelere dernek içinde alınan kararlarda etkili olup olmadıkları sorulduğunda üyelerin %40,6'sı kısmen etkili olduğunu, %36,2'si etkili olduğunu, %23,2'si etkili olmadığını ifade etmiştir. Kendisini dernek kararlarında etkili bulmayan üyelerin dernek toplantılarına katılıp katılmadığı araştırıldığında etkili olmadığını ifade eden üyelerin %67'si toplantılara hiç katılmadığını ifade etmiştir. Anket formlarının dağıtımı esnasında da bazı üyelerin ilgisizlikleri ve MÜSİAD üyeliği konusundaki önemsemezlikleri dikkat çekmiştir. Üyelerden birine MÜSİAD'la ilgili bir anket uygulaması için geldiği sekreteri tarafından iletildiğinde, üye araştırmacıyı

muhasebeye yönlendirerek MÜSİAD'a aidiyetinin sadece aidat ödemekten ibaret olduğu düşüncesini oluşturmuştur.

3.9. Üyelerin Yurt Dışından Getirilen İşçi Dövizleri İle İlgili Yorumları

Yapılan görüşmelerde, MÜSİAD üyelerinin de içinde bulunduğu bazı kişilerin bir dönem yurt dışındaki gurbetçilerden topladıkları para konusunda ne düşündükleri ve MÜSİAD'ın bu üyeler için herhangi bir yaptırımının olup olmadığı sorulmuştur. Görüşme yapılan tüm üyeler değişmeksizin aynı ifadeyle cevap vermişlerdir. Bu konuda suçlu aramanın anlamsız olduğu, burada yaşananın “bir sahtekâr ve tamahkâr ilişkisi” olduğu ifade edilmiştir.

Yurt dışından dövizleri getiren bazı işadamlarının aslında sermaye birikimi adına ve Türkiye için iyi şeyler yapmaya çalıştıkları fakat tecrübesizlikleri sonucunda başarıya ulaşamadıkları da belirtilmiştir. Bu konuda belirgin şekilde tüm üyeler tarafından suçlanan devlettir. Devletin getirilen bu paraları kontrol etmesi, kayıt altına alması gerektiği vurgulanmıştır. Görüşmede üyelerin kullandığı ifadeler, yurt dışındaki gurbetçi işçileri daha suçlu bulduklarını göstermektedir. Daha çok kazanmak adına, oradaki bankalardan faizle para aldıkları için, aç gözlü davrandıkları için bu sonuca da katlanmaları gerektiği belirtilmiştir. Yurt dışındaki işçilerden para toplama konusunda kendi üyelerine herhangi bir yaptırım uygulayıp uygulamadıkları sorulduğunda net bir cevap alınamamıştır. Konya'nın adını kötüye çıkarmaları noktasında bu kişilere kızgınlık duyulsa da “iyi niyetli olanlar da vardı” şeklinde iyimser bir tavır da sergilenmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1. Sonuç

Bu çalışmada MÜSİAD bir sivil toplum örgütü olarak ele alınmış ve kuruluşu nedenleri, izlediği çizgi, kurulduğu günden bu güne değin yaşadığı değişim ve siyasi konularda sahip olduğu görüşler sosyolojik olarak incelenmeye çalışılmıştır. Tezin başlangıcında sivil toplum olgusu ele alınmış ve sivil toplum kavramının geçirdiği tarihsel dönüşüme değinilmiştir. Bu çerçevede Türkiye’de sivil toplum olgusuna kısaca değinilmiş ve Osmanlı’dan günümüz Türkiye’sine sivil toplumun ne tür değişimler geçirdiği kısaca açıklanmaya çalışılmıştır. Daha sonra 1980’ler sonrası Türkiye’sinde TUSİAD ve TOBB gibi etkili sivil toplum kuruluşları arkalarına aldıkları sermayenin gücü ile etkinliğini artırmışlardır. Bu çerçevede iş dünyasında kendini diğer dernek ve kuruluşlardan farklı olarak tanımlayan, geleneksel ve dinsel değerlere vurgu yapan, muhafazakâr değerleri sahiplenen, yükselen Anadolu sermayesinin sesi olduğunu öne süren ve yerel değerlere bağlı kalınarak küresel ekonomiye eklenmeye çalışan MÜSİAD etkili ve önemli bir sivil toplum kuruluşu olarak iş ve siyaset dünyasında adını duyurmaya başladı. İşte bu tez çalışması MÜSİAD’ın ortaya çıkış koşullarını, ve üyelerinin iş ve siyaset dünyasına bakış açılarını sosyolojik bir bakış açısıyla irdelemeye çalışmıştır. Bu bağlamda, örneklem grubunun verileri esas alınarak MÜSİAD üyelerinin piyasa ekonomisine, başta TUSİAD olmak üzere diğer sivil toplum kuruluşlarına, özelleştirmelere, yabancı sermayeye, sendikalaşmaya, Avrupa Birliği üyeliğine ve dinsel ve muhafazakâr değerlere bakış açısının neler olduğunu ve kendi içinde ne tür bir farklılıklar içerdiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de sivil toplumun gelişimini, geldiği noktayı anlamak devlet yapısını, işleyişini ve tarihsel mirası ele almakla mümkündür. Osmanlı’da var olan devlet merkezli, çevreden kopuk yönetim anlayışı, yani yerleşmiş kültür içeriği, Tanzimat’la, Islahat’la veya köklü değişimlerin yapıldığı Cumhuriyet’in ilanı ile bir anda değişmemiştir. Çünkü demokrasi bir kültürdür. Devlet kadar, yurttaşın da bu kültüre sahip olması gerekir. Türkiye’de bu kültürün oluşturulmaya çalışılması yıllar almış, ayrıca çok sancılı dönemler yaşanmıştır. Demokrasinin vazgeçilmez gereklerinden biri olan sivil toplum kuruluşları da varolma mücadelelerinde önemli dönemler geçirmişlerdir. Bazı kuruluşlar sakıncalı bulunarak devlet tarafından kapatılmış, farklı kısıtlamalarla

karşılaşmışlardır. Bu anlamda en sorunsuz varolma imkânı bulan sivil toplum kuruluşları ekonomi alanında faaliyet gösteren kişilerin kurdukları dernekler olmuştur. Bunun gerekçeleri de yine var olan devlet geleneğinde aranmıştır. Siyasal anlamda herhangi bir çıkar gözetmeyen, devlet idaresine rakip olmayan insanların kurdukları dernekler sivil toplum kuruluşları olarak varlıklarını kabul ettirmişlerdir. 1980’lerde, belirgin bir şekilde, ekonomi alanında yaşanan liberalleşme ekonomi odaklı birliktelikleri de daha önemli bir konuma getirmiştir. MÜSİAD’ın da oluşumunun başlangıcı 1980’lerde aranmaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli sermaye grubunu içinde barındıran MÜSİAD gelişimlerinin temelinde Turgut Özal’lı yılları görmekte ve bunu sık sık ifade etmektedir. Cumhuriyet’in oturduğu temeller itibariyle dışarıda kalan, ekonomik anlamda devletle güçlü bağlar kuramayan ve dolayısıyla hep küçük kalan Anadolu sermayesi 1980’lerde yaşanan dışa açılma, ihracatın arttırılması ve sağlanan desteklerle farklı bir yer edinmeyi başarmıştır. Küçük sermayeleriyle kendi kendilerini idare etmeye çalışan eğitim düzeyi yönünden geri kalmış Anadolu insanı, çocuklarının eğitim seviyelerinin yükselmesiyle, ekonomik alanda farklı girişimlerle sahneye çıkmayı başarmış ve bu süreçte sıkı sıkıya bağlı olunan değerler de, ekonomik gelişmeyi destekler şekilde beraberlerinde getirilmiştir. Bu süreci incelemeyen önce odalar kapsamında çalışmalarını sürdüren iş adamlarının odalardan ayrılış süreçleri ele alınmıştır.

İş adamlarından oluşan ve devletin gözünde önemli bir yer edinen sivil toplum kuruluşlarının hangi sebeplerle oluştuğunu anlamak da, iş adamlarının üye oldukları odaların tarihini, işlevlerini ve devletle olan ilişkilerini anlamakla mümkün olmuştur. Bu sebeple çalışmada, odaların belli kriterlerle seçilmiş, farklı dönemlerdeki durumu, gelişimi, işadamlarının odalara bakışı ve odaların dışında kalan farklı örgütlenmeleri oluşturmalarının sebepleri değerlendirilmiştir. Odalar kuruluş itibariyle üye olma zorunluluğu olmayan kuruluşlar iken Cumhuriyet döneminde üye olunması zorunlu ve sadece yerli iş adamlarının üye olabileceği kuruluşlar haline getirilmiştir. Bu aynı zamanda “milli bir ekonomi” oluşturma çalışmalarının da sonucudur. Milli bir ekonomi oluşturulmaya çalışılırken, aynı zamanda liberal bir ekonomi de oluşturulmaya çalışılmış, fakat ülke sanayisinin zayıf olması, iş adamlarının sermaye birikimlerinin olmayışı devlet odaklı bir ekonomiyi beraberinde getirmiştir. Yine de milli bir burjuvazi

oluşturulması çabaları devlet tarafından sürdürülmüştür. Milli bir burjuvazinin oluşturulması çalışması; devletin destek sağladığı, gelişmelerinde yardımcı olduğu bir sermaye grubunun oluşmasını sağlamış, desteklerden yararlananlar küçük bir gruptan öteye gidememiştir. Bu durumda sermaye birikimini, büyümeyi ülkenin her kesimi hissedememiş, sadece devlete yakın olan bir grup işadami yaşayabilmiştir. TÜSİAD içinde yer alan bu grubun, odalar içindeki etkinliği ve odalardan ayrı bir iş adami derneği kurmaları da bu çalışmada incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın esas eksenini oluşturan MÜSİAD'ın farklı yapısını anlamada, TÜSİAD'ın oluşumunu, üye profilini anlamamızı gerekli kılmaktadır. Çünkü MÜSİAD kendini oluştururken karşıtı olarak gördüğü TÜSİAD'ın işleyiş biçimini kendine örnek aldığı söylenebilir. Bu ilginç bir ironidir. İş adamlarını temsil yetkisine sahip odalar varken TÜSİAD gibi, MÜSİAD gibi birçok SİAD niçin kurulmuştur sorusunun cevabını anlamak amacıyla odaların yapısı ve odalar ile ilgili hazırlanan kanunlar incelenmiştir.

Ticareti, sanayiye geliştirmek, işadamlarının sorunlarına değinmek amacıyla kurulan odalar bu görevi devlet yetisinden ve etkisinden bağımsız yürütememiştir. Kendilerini dönem dönem sivil toplum kuruluşu olarak tanımlasa da odalar, bu yönüyle devlete bağlı çalışan kuruluşlar gibi hareket etmişlerdir. Bu yönüyle odaların iş adamlarının temsil gücünü tam anlamıyla taşıdığı söylenemez. Ayrıca farklı dönemlerde devletin odalar üzerinde etkinliği de artmaktadır. Türkiye'de iş adamlarının farklı ölçeklerde işletmelere sahip olmaları, ticaret ve sanayi olarak iş alanlarının ayrışması, odalar içinde de farklı gruplaşmaları, çıkar çatışmalarını beraberinde getirmiştir. Bu sebeple odalar, ticaret ve sanayi odaları olarak birbirinden ayrılmıştır. Bunu takiben aynı dönemde, tüm odaların üstünde ve tüm odaların tabi olacağı bir kurum olarak Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği kuruldu. Tüm odalar TOBB'a karşı sorumluydu ve Birlik kararlara uymayan odaların feshi için Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na teklifte bulunabilecekti. İthalat kotalarını dağıtma yetkisi de TOBB'a aitti. 1971'de askeri müdahalesinden sonra bu yetki elinden alındı. TOBB 1960'lar boyunca ticaret sermayesini gözetten bir çizgi izledi ve bu durum sanayi odalarını rahatsız etti. Bütün bunların sonucunda büyük sanayiciler odaların dışında bir örgütlenme çalışması içine girdiler. Bu dönemde ayrı bir sanayi birliği kurma çabası başarılı olamadı. Fakat 1970'lerde büyük sanayicilerin bir araya geldiği kısa adı TÜSİAD olan Türkiye Sanayici ve İş adamları Derneği kuruldu.

TÜSİAD büyük sanayicilerin odalar üzerinde güç oluşturmamalarının sonucu, çıkarlarını korumak amacıyla oluşturdukları bir dernektir. Büyük sanayicilerin böyle bir dernek kurup, onu etkin hale getirmesi TOBB'un etki gücünün zayıflamasına sebep oldu ve dönem dönem TOBB ve TÜSİAD arasında gerginlikler yaşandı. Bu dönemden sonra TOBB, daha çok küçük ve orta ölçekli sermayenin temsilciliğini üstlendi. TOBB içinde küçük ve orta ölçekli sermayenin etki gücünün artmaya başladığını, büyük sermaye sahipleri tarafından dışlandıklarını düşünen küçük ve orta ölçekli sermayenin Necmettin Erbakan'ı 1969 yılında odalar birliği başkanı seçmesiyle gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu durum hükümetin odalar birliğine karşı olumsuz bir tavır geliştirmesine sebep oldu. Bu yüzden 1971 askeri müdahalesinde TOBB üzerinde etkiler arttı.

TOBB'dan ayrı bir etki gücüne sahip olmak isteyen TÜSİAD, hükümetin çalışmalarında etkin rol almak, alınan kararlarda etkili olmak isteğiyle hükümete yaklaştı, fakat TÜSİAD'ın siyasal alana yaklaşması hükümet tarafından iyi karşılanmadı. Daha önce hükümete muhalif bir tavır sergileyen TOBB, bu dönemde hükümete yaklaştı ve hükümetle aynı çizgiyi izledi.

1990'lara gelindiğinde küçük ve orta ölçekli sermaye de Birliği temsilci olarak yetersiz bulmaya başladı. TOBB'da yönetimin belirlenmesinde siyasi ilişkilerin önemli olması, 1990'lardan sonra sivil toplum söyleminin hızla artmaya başlaması, küçük ve orta ölçekli sermayenin odalar içinde yeterince temsil edilmediğini düşünmesi bu dönemde farklı SİAD'ların kurulmasına sebep oldu. MÜSİAD da bu dönemde 12 iş adamı tarafından İstanbul'da kurulan bir dernektir. Dernek ilerleyen dönemlerde üye sayısını hızla arttırmasıyla, sahip olduğu dünya görüşüyle ve ekonomik anlamda sermayesinin büyümesiyle dikkatleri üzerine çekti ve farklı yorumlarla değerlendirildi. Tarikat sermayesi, yeşil sermaye gibi adlarla anıldı. 28 Şubat sürecinde sermaye olarak, düzene, laikliğe bir tehdit olarak görülen ve isimleri listelenen işadamlarının büyük çoğunluğu MÜSİAD üyesi işadamları oldu. Bu süreç sonunda MÜSİAD'a yakınlıklarıyla bilinen bazı büyük sermaye grupları ticari hayatlarını riske etmemek için MÜSİAD üyeliğinin dışında kalmayı tercih etti.

MÜSİAD'ın oluşmasında etkili olan faktörlerin de incelendiği çalışmada, daha önce de belirtildiği gibi 1980'ler önemli bir dönüm noktasıdır. Anadolu sermayesi olarak değerlendirebileceğimiz MÜSİAD üyeleri, 1980'ler liberalleşme döneminde önemli bir atılım yapmıştır. Bu atılımın arkasında liberalleşme dışında etkiler de bulunmaktadır. Bu etkiler çalışmada farklı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Sermaye birikimine sahip olmayan Anadolu sermayesi sermaye birikimi sağlamak amacıyla, sahip olunan manevi değerlerin de etkisiyle yurt dışından işçi dövizlerini getirmeyi başarmıştır. Bu durum, Anadolu'da hızla büyüyen holdinglerin oluşmasına sebep olmuştur. MÜSİAD bu yönüyle de dikkatleri üzerine çekmiştir. MÜSİAD üyelerinin muhafazakâr yapısı, faize karşı tutumları, kredi çekerek büyümelerinin önünde bir engel oluşturuyordu. 1980'lerden sonra faizsiz finans kurumlarının kurulmasıyla hem yastık altında değersizleşen birikimler gün ışığına çıktı, hem de Anadolu sermayesinin sistemle bütünleşmesinin önünde bir yol açılmış oldu. Bu etkenler hızla büyüyen bir sermaye grubunun oluşmasını sağladı.

MÜSİAD, sahip olduğu değerler, İslam dininin esaslarını referans alması, iş hayatında benimsediği temel ilkeler itibariyle muhafazakâr üyelerden oluşmuş bir dernek olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum MÜSİAD kısaltmasında yer alan MÜ hecesinin Müslüman olarak yorumlanmasına sebep olmuş, fakat MÜSİAD yönetimi bu açılımı hiçbir zaman kabul etmemiştir. MÜ hecesinin açılımının Müslüman olmasının kendilerine çok daha ağır sorumluluklar yükleyeceğini ifade etmişlerdir. Kendilerini müstakil, bağımsız olarak gören üyeler bu yönüyle özellikle TÜSİAD'dan ayrıldıklarını ifade ederler. Devlet desteğinin dışında var olmuş bir dernek olarak, küçük ve orta ölçekli sermayenin, bir başka deyişle Anadolu sermayesinin sesi olarak ülkeyi temsil etme güçlerinin daha fazla olduğunu düşünmektedirler. Belli bir elit grup tarafından oluşturulmuş ve Batı'lı değerlere sahip TÜSİAD'ın geniş bir kitleyi temsil etme gücünün olmadığını savunmuşlar, bunu 'onlar bize benzemiyor' şeklinde ifade etmişlerdir. Yapılan çalışmada MÜSİAD'ın kurulmasındaki amaç olarak ilk sırada, muhafazakâr görüşe sahip iş adamlarının aynı çatı altında toplanmasını, ikinci sırada ise devlet desteği dışında kalmış küçük ve orta ölçekli sermayenin güçlendirilmesini göstermiştir. Bazı MÜSİAD üyeleri tarafından da TÜSİAD vahşi kapitalizmin temsilcisi olarak görülmektedir.

MÜSİAD'ın iş hayatında sahip olduğu temel ilkelere baktığımızda, hadislerle, ayetlerle düzenlenen veya ahilik geleneğinin ilkelerine göndermeler yapılarak düzenlenen ilkelere sahip olduğu görülür. İşçinin sahip olması gereken özellikler ifade edilirken, kanaatkâr olması, çalışkan olması, işverenin malında gözünün olmaması önemli kriterlerdir. Eğer işçi tok gözlü olur ve sadece işini düşünür, dürüst bir şekilde çalışırsa Allah onun rızkını arttırır görüşüne sık sık vurgu yapılır. İşveren için de emeğin karşılığını vermesi gerektiği, işçiye çalışmasının karşılığı olan ücretin en kısa zamanda ödenmesi gerektiği ifade edilir. Burada dikkat çeken nokta, çalışanlar ve işveren ilişkilerinde işçilerin daha pasif bir konumda değerlendirilmesidir. Ayrıca yayınlarında sık sık ahiliğe yapılan vurgu da, iş yerinde dayanışmayı, işi öğrenen kişinin ustasına bağlılığını, iş yerinin aynı zamanda bir eğitim yeri olduğunu belirtmektedir. Buradan MÜSİAD ve sendikalaşma konusundaki düşünceler arasındaki ilişkinin ele alınması mantıklıdır. MÜSİAD üyeleri, küçük, kendi kendine yeten, aile, akraba dayanışmasıyla oluşmuş iş yerlerine sahipken, zaman içinde, daha önce de belirtilen etkenler sayesinde hızla büyüyen işletmelerin sahibi olmuşlardır. Sahip oldukları kültür, çalışanların her zaman işverenin yanında olmasını, her şartta işverene destek olmasını gerektirmektedir. Ayrıca serbest piyasadaki rekabet koşullarında var olmaları, çalıştırdıkları işçilerden tasarruf etmeleri ile mümkün olabilir. Daha çok küçük ölçekli işletmeler şeklinde var olan iş adamları bir sendika kültürüne sahip değillerdir. Araştırma bulguları da açık bir şekilde sendika karşıtlığını ortaya koymaktadır. Sendikanın işçi ile işveren arasında çatışma yaratacağı düşüncesi hâkimdir. Sendika olmadan iş yerlerindeki idare güçlerinin daha iyi olacağını düşünmektedirler. Özellikle Türkiye'deki sendikalaşma anlayışı eleştirilmiştir. Türkiye'de yapılan sendikacılığın işveren düşmanlığı oluşturduğu yönünde düşünceler ifade edilmiştir. Fakat iş adamları bu görüşlerle çelişkili bir biçimde herkesin kendi düşüncelerini ifade ettiğini düşündüğü bir sivil toplum kuruluşuna üye olması gerektiğini de vurgulamaktadır. Bazı noktalarda modernizmin getirdiklerine açık bir tavır sergilenirken, bazı konularda geleneksellikten kurtulamamıştır. Bunun gerisinde ekonomik çıkarların da yattığı ifade edilebilir.

MÜSİAD'ın ekonomi dünyasındaki hızlı yükselişi farklı çevrelerin dikkatini çektiği gibi, Batı dünyasının da dikkatini çekmiştir. Bu yükselişi açıklamaya çalışan Batı'lı araştırmacılar, bu gelişmeyi Protestanlaşma ile açıklama yoluna gitmişlerdir. Bazı

üyelerin bu açıklamayı destekler görüşleri olsa da MÜSİAD Başkanı, bu benzetmeyi asla kabul etmemektedir. İslam esaslarının piyasayla bütünleşmek adına yeniden ve farklı bir şekilde yorumlandığı ifade edilebilir, fakat bunun bir Protestanlaşma süreci olduğu yönünde bir açıklama uygun değildir. MÜSİAD üyeleri yapılan görüşmelerde çok para kazanmak ilkesine hiçbir zaman sahip olmadıklarını, önemli olanın insani değerler olduğunu ifade etmektedirler. Önemli olan bireysel bir yükseliş değil, toplum olarak, insanlık olarak bir yükseliştir. Bunun için söylemlerinde kâr sözcüğüne çok fazla yer vermezler. Ayrıca hadisler, ayetler de birikimlerin yatırıma dönüşmesini desteklerken, diğer insanlarla kazancın paylaşılması gereğini de ifade etmektedir. İslam'ın daha önceki dönemlerdeki yorumu bir lokma, bir hırka felsefesine dayanırken, ya da bu şekilde yorumlanırken, şartların değişmesi, yorumların da değişmesini beraberinde getirmiştir. Fakat yine de uygulama alanlarına bakıldığında, yapılanların bir şekilde İslam esaslarına dayandırıldığı görülmektedir. Bu çalışmada uygulamalara dayanak kabul edilen, ayet ve hadisler de örnek olarak kullanılmıştır.

MÜSİAD üyelerinin genel olarak profillerinin de çıkarılmaya çalışıldığı Konya örneğinin ele alındığı çalışmada, üyelerin büyük oranda kent doğumlu olduğu görülmüştür. Eğitim durumları incelendiğinde üniversite mezunlarının sayısının belirgin bir şekilde fazla olduğu, genç üyelerin yüksek lisans, doktora yaptıkları tespit edilmiştir. Yaşa bağlı olarak eğitim düzeyinde görülen artış, MÜSİAD üyelerinin bazı konulardaki bakış açılarına da yansımıştır. Genç ve eğitim düzeyi yüksek kesim daha profesyonel bir bakış açısına sahiptir. Büyük oranda, çalışanların iş tecrübelerine daha fazla önem vermekte, tercihleriyle ilgilenmemektedir. Fakat ileri yaşlardaki üyelerin bu konudaki görüşüne baktığımızda belirgin bir şekilde, çalışanların manevi değerlere saygılı kişiler olmasını tercih ettikleri görülmüştür. Bu sonuç, zaman içinde üyelerin eğitim seviyesi arttıkça geleneksellikten modernliğe daha hızlı bir dönüşüm olacağını da göstermektedir. MÜSİAD üyelerinin çocuklarını eğitimi konusunda ne düşündüğüne bakıldığında, çocuklarının eğitimine önem verdikleri, özellikle özel okulları tercih ettikleri görülmektedir. Dini eğitim veren okulların daha çok, ileri yaşlardaki üyeler tarafından tercih edildiği ve kız çocukları için daha çok tercih edildiği söylenebilir. Kız ve erkek çocuklarının eğitimi konusunda farklı görüşlere sahip olup olmadıkları incelendiğinde ise, genç iş adamlarının erkek çocuklarını özellikle yurt dışında okutmak

istedikleri, fakat bu oranın kız çocukları için yok denebilecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Eğitim konusunun çok ciddiye alındığı görülmüş, fakat kız ve erkek çocuklarının eğitimi konusunda küçük oranlarda da olsa farklı bakış açılarının olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmada, MÜSİAD üyesi işadamlarının daha çok sanayi alanında çalıştığı belirlenmiştir. Özelleştirmeye olumlu bakan üyeler, geçmiş dönemlerdeki görüşlerin aksine sadece yerli sermayeye değil, yabancı sermayeye de özelleştirmenin açık olması gerektiğini ifade etmişler, fakat yine de stratejik noktalar diye belirttikleri kurumların, halka arz yoluyla, ya da yerli sermayeye satılmak yoluyla özelleştirilmesi gerektiğini açıklamışlardır. Görüşlerdeki değişimin temelinde, geçen zaman içinde belli bir rekabet gücüne ulaşmış olmaları, yabancı sermayeye iş yapmaları aranabilir. Devletin ekonomideki rolü konusunda, üyelerin büyük çoğunluğu liberal bir tavır sergileyerek, devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerektiğini savunmuştur. Fakat yine de tam olarak rekabet gücüne kavuşamamış üyeler, devlet desteğinden yana tavır da sergilemektedir.

MÜSİAD'ın AB konusundaki görüşlerinde de zaman içinde değişim olduğu dikkat çekmektedir. Çok belirgin bir biçimde AB'ye karşı olan dernek bugün yapılan çalışma itibarıyla AB'ye karşı olumlu bir tavır sunmaktadır. Sayısal anlamda sunulan bu olumlu tavrın gerisine baktığımızda üyelerin bazı konularda hala belirgin kaygılara sahip olduğu görülmüştür. Özellikle manevi değerlerin yıpranacağı, AB'nin bir Hıristiyan kulübü olduğu, Türkiye'yi üye yapmayacakları gibi görüşler, AB konusunda tam anlamıyla bir kabullenişin olmadığını göstermektedir. Fakat Türkiye'de inanç ve fikir özgürlüğünün kısmen olduğunu ya da olmadığını ifade eden üyeler, AB'nin Türkiye'nin demokratikleşmesinde rol oynayacağı görüşünü de taşımaktadırlar. AB konusunda genel itibarıyla çok net bir tavır bulunmamakta ve bu konuda üyelerin sahip olduğu görüşler farklılaşmaktadır. AB konusunda MÜSİAD'ın yaşadığı değişimi dikkat çekici bir şekilde AKP hükümeti de yaşamıştır. Bu sebeple MÜSİAD'ın görüşlerindeki değişim ile AKP hükümetine yakınlık konusunda bir paralellik kurulabilir. Yapılan araştırma AKP hükümetinin politikalarının büyük oranda olumlu karşılandığını da göstermektedir. MÜSİAD üyeleri, ülke ve şirket geleceği konusunda genel olarak

iyimser bir tavra sahiptir. Bu belirgin iyimserliğin arkasında manevi değerlere olan bağlılık, İslam inancına göre şükretmenin sahip olunanları arttıracığı yönündeki inanış etkili olabilmektedir.

MÜSİAD zaman içinde kabuğunu kırmış, sistemle bütünleşmiş, var olmayı başarmış bir dernek olarak, ilerleyen zamanlarda da farklı değişimler yaşayacaktır. Özellikle üyelerin yurt dışı gezilerinin artmış olması, Avrupa ülkeleri ile kurulan ticari ilişkiler, eğitim seviyesinin artması MÜSİAD üyelerinin de modern dünyayla eklemlenme düzeyini arttıracaktır. Yaşam tarzları, tüketim alışkanlıkları incelendiğinde bu eklenmedeki artış dikkat çekmektedir. Lüks evlere sahip olunması, tatile gidilmesi, okuyan kızların iş hayatında yer alma istekleri, çocuklarını yurt dışında okutmak istemeleri örneklerden bazılarıdır. Fakat bu sahip oldukları manevi değerlerin yok olması yönünde bir değişim olamaz, çünkü böyle bir durumda MÜSİAD olmaz. Bir arada yaşama isteğinin artacağı, var olan kalıpların belli yorumlarla kırılacağı öngörülebilir.

4.2. Öneriler

Bu çalışmada sınırlılıklar sebebiyle sadece Konya Şubesi ele alınabilmiştir. Bu konuda çalışmak isteyen araştırmacılar, genel merkezin bulunduğu İstanbul ve MÜSİAD için önemli kentlerden biri olan Kayseri’de çalışmayı genişletebilirler. Bu sayede elde edilen verilerin güvenilirlik düzeyi de artırılmış olacaktır.

Çalışmada üyelerin tüketim alışkanlıkları konusu yer almamaktadır. Bir grubu anlamada önemli bir yeri olan bu konuya da bir başka çalışmada ayrıntılı olarak değinilebilir.

Ayrıca MÜSİAD üzerinde araştırma yapılırken homojen bir grupla değil heterojen bir grupla karşı karşıya olunduğu da gözden kaçırılmamalı ve grup içi farklılaşmalara daha çok dikkat çekilmelidir.

EK

ARAŞTIRMADA KULLANILAN ANKET FORMU

1. Kaç yaşındasınız?.....

2. Doğum yeriniz

- Şehir
 Kasaba
 Köy

3. Eğitim durumunuz

- Okur-yazar değil
 Okur-yazar
 İlkokul mezunu
 Ortaokul mezunu
 Düz lise
 Ticaret meslek lisesi
 Endüstri meslek lisesi
 İmam Hatip Lisesi
 Diğer(Lütfen belirtiniz.....)
 Üniversite Mezunu (Bölüm:.....)
 Yüksek Lisans
 Doktora

4. Baba mesleği (Lütfen belirtiniz.....)

5. Medeni durumunuz?

- Evli Bekâr Diğer

6. Eğer evliyseniz kaç çocuğunuz var?.....

7. Çocuklarımızın eğitimi konusunda ne düşünüyorsunuz?

Çocuğunuz eğer erkek ise;

- Çocuğumun özel okulda iyi bir eğitim almasını isterim
 Çocuğumun dini eğitim veren bir okulda okumasını isterim
 Çocuğumun yurt dışında okumasını isterim
 Çocuğumun devlet okullarında okumasını isterim

Çocuğunuz eğer kız ise;

- Çocuğumun özel okulda iyi bir eğitim almasını isterim
 Çocuğumun dini eğitim veren bir okulda okumasını isterim
 Çocuğumun yurt dışında okumasını isterim
 Çocuğumun devlet okullarında okumasını isterim

8. Eşiniz ne iş yapıyor?(Evli olanlar)

- Ev kadını
 Dışarıda ücretli çalışıyor
 İşsiz
 Şirketimde beraber çalışıyoruz
 Diğer (Lütfen belirtiniz.....)

9. Şirketiniz hangi alanda faaliyet göstermektedir?

- Sanayi Ticaret Diğer

10. Sermayenizin en önemli kaynağı nedir?

- Miras
 Ortaklık
 Banka kredisi
 Diğer(Lütfen belirtiniz.....)

11. MÜSİAD'a kaç yılında üye oldunuz?.....

12. Üye olduğunuz başka dernekler bulunuyor mu?

- Evet (Lütfen belirtiniz.....)
 Hayır

13. MÜSİAD'ı TOBB'dan ayıran özellik nedir? . Lütfen belirtiniz

.....

14. Sizce MÜSİAD'ı TÜSİAD'dan ayıran özellikler nelerdir? Lütfen belirtiniz.

.....

15. Siyasi karar alma süreçlerinde MÜSİAD'ın etkili olduğunu düşünüyor musunuz?

- Çok etkilidir
 Etkilidir
 Kısmen etkilidir
 Etkili değildir
 Hiç etkili değildir

16. MÜSİAD'ın kurulmasındaki en temel amaç sizce nedir?

- Odaların temsil gücünün yetersiz olması
 Muhafazakâr görüşe sahip işadamlarının aynı çatı altında toplanması
 Yıpranan manevi değerlere sahip çıkılması isteği
 Devlet desteğinin dışında kalmış küçük ve orta ölçekli sermayenin güçlendirilmesi

17. MÜSİAD'a üye olma sebebiniz nedir? Lütfen belirtiniz.

.....

18. İşçilerin sendikalaşması hakkında ne düşünüyorsunuz?(Lütfen size uygun olan kutuyu işaretleyiniz (X))

	Aynı fikirdeyim	Aynı fikirde değilim	Fikrim yok
a) Sendikalaşma işçilerin en doğal hakkıdır			
b) Sendika işyerinde huzur ve düzeni bozar			
c) Sendika işçi ile işveren arasındaki sorunları çözer			
d) Sendika Hak-İş'in üyesi olursa olumlu karşılarım			
e) Sendikalar iş ve çalışma barışını bozar			
f) Sendikasız iş yerimi daha iyi idare ederim.			

19. Çalışma saatlerinin düzenlenmesinde namaz saatlerini dikkate alırmusunuz?

- Evet, dikkate alıyoruz
 Hayır almıyoruz
 Namaz saati uygulaması yok, ancak çalışanlar dönüşümlü olarak kılabilirler

20. Yeni personel alımında aşağıdaki kriterlerden hangisine daha fazla önem verirsiniz?

- Personelimizin manevi değerlere saygılı olması benim için önemlidir.
 İşini iyi yapması yeterlidir, tercihleriyle hiç ilgilenmem
 Fikrim yok

21. İslamiyet ile serbest piyasa ekonomisinin uyduğunu düşünüyor musunuz?

- Evet
 Hayır
 Fikrim yok

22. Faiz konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Enflasyon oranında faizin uygun olduğunu düşünüyorum.
 Faizin kesinlikle haram olduğunu düşünüyorum.
 Ekonomik hayatta faizin olması gerektiğini düşünüyorum.
 Faizsiz bir piyasa ekonomisi mümkündür.

23. Sizce bir girişimcide bulunması gereken özellikler nelerdir? Lütfen belirtiniz.

.....

24. Bugün ülkenin karşı karşıya bulunduğu en önemli 3 sorun sizce nelerdir?

- Terör Türban
 İşsizlik Laiklik üzerinde kutuplaşma eğilimi
 Döviz kuru Siyasal istikrarsızlık
 Eğitim IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlar

25. AB süreci ile ilgili görüşleriniz doğrultusunda aşağıdaki tabloyu doldurunuz.(X)

	Aynı fikirdeyim	Aynı fikirde değilim	Fikrim yok
a) Türkiye AB'ye üye olmalıdır.			
b) AB üyeliği ekonomik yönden Türkiye'nin kalkınmasını sağlayacak.			
c) Manevi değerlerimizin yıpranmasına sebep olacak.			
d) Hiçbir fark yaratmayacak.			
e) Türkiye'nin daha demokratik bir ülke olmasını sağlayacak			
f) Türkiye'nin ekonomik yönden gerilemesine neden olacak.			
g) Bizi üye yapacaklarına inanmıyorum.			
h) AB Türkiye'yi bölmeye çalışmaktadır.			
I) AB bir Hıristiyan kulübüdür.			

26. Türkiye’de inanç ve fikir özgürlüğü olduğunu düşünüyor musunuz?

- Evet
 Hayır
 Kısmen

27. Sizce devletin ekonomi konusunda rolü ne olmalıdır?

- Devlet ekonomiyi kontrolü altında tutmalı ve yönlendirmelidir.
 Devlet ekonomiye kesinlikle müdahale etmemelidir, sadece sağlık, eğitim ve sosyal güvenlik konusuyla ilgilenmelidir.
 Devlet ekonominin dışında kalmalı ama gerektiğinde müdahale etmelidir.
 Fikrim yok

28. Ülkenin geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?

- İyimserim
 Kötümserim
 Ne iyi ne kötü

29. Şirketinizin geleceği konusunda ne düşünüyorsunuz?

- İyimserim
 Kötümserim
 Ne iyi ne kötü

30. Ankara’da yaşanan siyasi gelişmeler sizin faaliyetlerinizi etkiliyor mu?

- Evet Hayır Kısmen

31. Türkiye’ye gelen yabancı sermaye yatırımlarını nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Olumlu Olumsuz Ne olumlu ne olumsuz

32. Özelleştirmeler konusunda ne düşünüyorsunuz?

- Olumlu Olumsuz Ne olumlu ne olumsuz

33. Sizce özelleştirmede hangi yol izlenmelidir? (Lütfen size uygun olan kutuyu işaretleyiniz.(X)

	Aynı fikirdeyim	Aynı fikirde değilim	Fikrim yok
a) Özelleştirmeye karşıyım			
b) Özelleştirme yalnızca yerli şirketlere ve kuruluşlara yapılmalıdır			
c) Özelleştirme yabancı sermayeye de açık olmalıdır.			
d) Yalnızca zarar eden kamu kuruluşları özelleştirilmelidir.			
e) Kar eden kamu kuruluşları da özelleştirilmelidir.			
f) Özelleştirilen fabrikalar işçilere satılmalıdır.			

34. AKP hükümetinin politikaları konusunda ne düşünüyorsunuz?

Olumlu Olumsuz Ne olumlu ne olumsuz

35. Dernek içinde alınan kararlarda etkili olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Evet Hayır Kısmen

36. Dernek toplantılarına katılır mısınız?

Sık sık Ara sıra Hiç katılmam

37. Çin mallarının ülkeye girmesi yerli üreticiyi etkilemekte midir?

Evet Hayır Kısmen

38. Toplam satışlarınızda ihracatın oranı nedir? Lütfen yüzde (%) olarak belirtiniz.

.....

39. Eğer ihracat yapıyorsanız daha çok hangi ülkeler;

.....

Görüş ve Öneriler;

.....

.....

.....

.....

.....

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Afetinan A., **İzmir İktisat Kongresi 17 Şubat–4 Mart 1923**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1982.
- Aristoteles, **Politika**, 4.Basım.Ankara:Remzi Kitabevi, , Aralık 1993.
- Aron, R., **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çeviren: Korkmaz Alemdar. 2. basım. Ankara: Bilgi yayınevi, Kasım 1989.
- Bora,T., **Türkiye’de Meslek Kuruluşları: Kamu, Sivil ve Milli’nin Muğlak Kesşimi**, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İstanbul :İletişim yay., 2002
- Buğra, A., **Devlet ve İşadamları**, İstanbul :İletişim yay.,1995
- Cangızbay, K., **Globalleşme ve Kamusal Alan**, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Der.: E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay, Ankara: Vadi Yay., Şubat, 1998.
- Hall, S., Jacques, M., **Yeni Zamanlar**, Yeni Zamanlar, İngilizceden çeviren: Abdullah Yılmaz, Der. Stuart Hall, Martin Jacques, , İstanbul:Ayrıntı Yay. Eylül, 1995.
- Huntington, S., P., **Üçüncü Dalga, Yirminci yüzyıl sonlarında Demokratlaşma**, Çev. Ergun Özbudun, , Ankara: Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, 1993
- Keane J., **Sivil Toplum ve Demokrasi Avrupa’da Yeni Yaklaşımlar**, çeviren: Levent Köker, Ahmet Çiğdem ve diğerleri, Ankara: Yedikıta yay, Mayıs 2004
- Kepenek, Y., ve Yentürk, N. **Türkiye Ekonomisi**, Ankara:Remzi Kitabevi, 1996

Keyman, F. E., **Kamusal Alan, Sivil Toplum ve Demokrasi**, Der.:Lütfi Sunar,Sivil Toplum ve Demokrasi İstanbul:Kaknüs Yay., 2005.

_____. **Globalleşme ve Türkiye:Radikal Demokrasi Olasılığı**, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Der.: E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay Ankara:Vadi Yay., Şubat, 1998

Koraltürk,M.,**Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları(1880–1952)**, İstanbul :Denizler Kitabevi, , Ocak 2002

Kuran,T., **Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerinde İslami Etkiler**, Osmanlı İktisat3, Der.:Güler EREN Ankara:Yeni Türkiye yay, 1999.

Lopez,S. A. ve diğerleri, **Sivil toplum örgütleri : neoliberalizmin araçları mı, halka dayalı alternatifler mi?** çeviren: Işık Ergüden, 1. basım, İstanbul : Demokrasi Kitaplığı, 2001.

Mardin, Ş., **Sivil Toplum**, Türkiye’de Toplum ve Siyaset, Der.: Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder İstanbul: İletişim Yay., 5. baskı, 1995.

Murray, R., **Fordizm ve Post-fordizm**, Yeni Zamanlar, Der.: Stuart Hall, Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul:Ayrıntı Yay. Eylül, 1995.

Özbudun E., **Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokratik Konsolidasyon**, Sivil Toplum Demokrasi ve İslam Dünyası, Der.: Elizabeth Özdalga, Sune Persson, çeviren: Ahmet Fethi, Ankara:Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Sarıbay, A., Y., **Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum**, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Der.: E. Fuat Keyman ve A. Yaşar Sarıbay, Ankara: Vadi Yay., Şubat, 1998.

Schumacher, E. F., **Küçük Güzeldir**, çev. Osman Deniztekin, 2. baskı, İstanbul, Cep kitapları, 1989

Sönmez, M., **Kırk Haramiler**, Ankara:Arkadaş Yayınevi, 1990.

Stefanos, Y., **Sivil Toplum, Avrupa ve Türkiye**, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, Der.: Stefanos Yerasimos, Günter Seufert, Karin Vorhoff 2. baskı, İstanbul: İletişim Yay., 2002.

Şahin, H., **Türkiye Ekonomisi**, Bursa:Ezgi Kitabevi yay., 2000.

Tekeli İ. ve İlkin S. **1929 Dünya Buhranında Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi Serisi No:02, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 1983

Tokgöz, E., **Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi(1914–1997)**, 4.baskı Ankara: İmaj Yayınevi, 1997

Tosun, G. E., **Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi ve Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engeller**, Sivil Toplum ve Demokrasi, Der.:Lütfi Sunar İstanbul: Kaknüs Yay., 2005.

_____. **Birleştirici Demokrasi, Devlet-Sivil Toplum İlişkisinin Yeniden Yapılandırılması İçin Bir Analiz Aracı Olabilir mi?**, Sivil Toplum ve Demokrasi, Der.:Lütfi Sunar İstanbul: Kaknüs Yay., 2005.

_____. **Devlet-Sivil Toplum İlişkisi**, İstanbul:Alfa Yay., Ocak, 2001.

Türkdoğan, O., **Türkiye Sanayileşmesi**, Ankara :Töre Devlet yayınları, 1981.

Vorhoff,K., **Türkiye’de İşadamları Dernekleri: İşlevsel Dayanışma, Kültürel Farklılık ve Devlet Arasında**, Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, İstanbul: İletişim yay., 2002

Yaşa, M., **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923–1978**, İstanbul: Akbank Kültür Yayınevi, 1980

Yeni Ekonomik Dönemde KOBİ’ler İçin Rekabet ve Büyüme Stratejileri, İstanbul: MÜSİAD cep kitapları, sayı:20, Temmuz 2005

AB Müzakere Sürecine İlişkin MÜSİAD’ın Değerlendirme ve Önerileri, İstanbul: MÜSİAD cep kitapları, sayı:2, Mart 2005

Dergiler

Akgül, M. “Daha Güzel Bir Türkiye İçin: Her yerde STK!”, **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Sayı:9, Yıl:3, Ocak-Mart 2005.

Alayoğlu, N. “Kayıtdışı Karşı Ahilik Ruhü”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:30, yıl:11, Aralık 2003.

Altındal, A. “Türkiye Avrupa Açmazında”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:5, yıl:1, Haziran 1993.

Arslan, Z. “Demokrasinin Demokratikleştirilmesi Sivil Toplum Örgütlerine Bağlıdır”, **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Sayı:9, Yıl:3, Ocak-Mart 2005.

Bilgin, M., F. “Küreselleşme Demokrasiyi Zayıflatıyor mu?”, **Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma Dergisi**, Sayı:9, Yıl:3, Ocak-Mart 2005.

Birtek, C. “Devlet Sanayi ve Sanayi Odaları”, **Türkiye İktisat Mecmuası** Sayı 3, İstanbul Tüccar Derneği Yayını, , Nisan 1948.

- Bolat, Ö. “Türkiye’nin Gümrük Birliği Macerası”, **Çerçeve dergisi**, sayı:12, yıl:3, Kasım-Aralık 1994.
- Can, K. “Yeşil Sermaye Laik Siteme Ne Yaptı?”, **Birikim Dergisi**, Sayı 99, Temmuz 1997.
- Eskicioğlu, O. “Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:3, yıl:3, Mayıs-Haziran 1994.
- Giz, A. “Eski Türk Sanayinde Gedik Usulü”, **İ.S.O Dergisi**, sayı 32, Yıl 3, 1968
- _____. “Sanayi Birliğinden Sanayi Odasına”, **İ.S.O Dergisi**, Sayı 16, Yıl 2, 1967
- _____. “Bir sanayi Odası Kuruluncaya Kadar”, **İ.S.O Dergisi**, Sayı 1, Yıl 1, 1966
- İren, C. “Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Borsaları Birliği”, **Türkiye İktisat Mecmuası**, Sayı 45, Cilt 5, İstanbul Tüccar Derneği Yayını, Nisan 1952.
- Karlık, R. “Cumhuriyet Döneminde İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası”, **İ.S.O Dergisi**, Sayı 187, yıl 16, 1981.
- Kır,Y. “Türkiye’de Kit’leri Özelleştirme politikası”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:6, yıl:1, Ekim 1993.
- Külünk, M. “Gümrük Birliğine Giderken”, **Çerçeve dergisi**, sayı:12, yıl: 2, Kasım-Aralık 1994.
- Özdevelioğlu, M. “Ahilikten Günümüze İş Ahlakı”, **Çerçeve dergisi**, sayı:11, yıl: 2, Eylül-Ekim 1994.
- Özel, M. “Gümrük Birliği’nin Yükü KOBİ’lerin Omuzlarında”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:12, yıl: 2, Kasım-Aralık 1994.

Saybaşı, K. “Türkiye’de Özel Teşebbüs ve Ekonomi Politikası”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı 12, 1976.

Somuncu, Z. Z. “Avrupa Ortaklık Kültürü”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:34,yıl:12, Aralık 2004.

Şenol,E. “Anadolu Sermayesinin Mihmandarı”, **Çerçeve dergisi**, sayı:35, yıl:13, Mart 2005.

TOPRAK, Z.. “Odalar Tarihinde Gezinti, Ekonomik Forum”, Sayı 10, Yıl 2, **TOBB Aylık Dergisi**, 15 Ekim 1995.

Ülsever,C.. “Muhafazakâr Değişimciler”, **Çerçeve Dergisi**, sayı:35,Yıl:13, Mart 2005

Yarar,E.. “MÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Erol Yarar’la söyleşi”, **Çerçeve dergisi**, Sayı:1, yıl:1, Eylül 1992.

_____. “Özelleştirmenin neresindeyiz?”, **Çerçeve dergisi**, sayı:6, yıl:1, Ekim 1993.

_____. “Avrupa’dan Çin’e kadar”, **Çerçeve dergisi**, sayı:5, yıl:1, Haziran1993

_____. “Kurt Kuzu Aslan”, **Çerçeve dergisi**, sayı:12, yıl: 2, Kasım-Aralık 1994.

_____. “Gözümüzü Statükocu Batı’dan Dinamik Doğu’ya Çevirmeliyiz”, **Çerçeve Dergisi**, Sayı:3, Yıl:3, Mayıs-Haziran 1994.

_____. “Avrupa’dan Çin’e Kadar”, **Çerçeve Dergisi**, Sayı:5, Yıl:1, Haziran 1993.

Zaim, S. “Ekonomik Hayatta Müslüman’ın Tutum ve Davranışı”, **Çerçeve Dergisi**, Sayı:18, yıl:5, Ağustos-Aralık 1996.

Zengin, B. “Başkalarının Değerleriyle Yaşayan Kendini Savunamaz”, **Çerçeve Dergisi**, Sayı:19, yıl:5, Ocak-Mart 1997.

Ansiklopediler

GİZ, A., “Osmanlı Devleti’nde Ticaret, Sanayi Odaları ve Borsalar”, **Tanzimat’tan Günümüze Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul: İletişim yayınevi, 1985.

NECİPOĞLU, N. , “Loncalar”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 5, Kültür Bakanlığı ve Tarih vakfı yayınları, 1994.

ÖNCÜ, A., “Cumhuriyet Döneminde Odalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt 6, İstanbul:İletişim yayınları,1983.

TOPRAK, Z., “Ticaret Odaları”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Cilt 7, İstanbul:Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı yayınları,1993.

Demir,Ö., “Anadolu Sermayesi” ya da “İslamcı Sermaye”, **İletişim Ansiklopedisi**, Cilt:6, 1.baskı, İstanbul:İletişim yayınları,2004

Özdemir,Ş., “MÜSİAD ve Hak-İş’i birlikte Anlamak”, **İletişim Ansiklopedisi**, Cilt:6, 1.baskı,İstanbul:İletişim yayınları,2004

Yayınlanmamış Doktora Tezi

ALKAN, H., “Türkiye’de Baskı Grupları: Siyaset ve İşadamlı Örgütlenmeleri (Odalar-TÜSİAD-MÜSİAD).” Yayınlanmamış doktora tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.

Gazeteler ve İnternet Kaynakları

Can,K., “Yeşil Sermaye”, **Milliyet**. 12 Mart 1997

Çakıroğlu, P., “Soru:Faiz geliri haram mı? Fetva: Enflasyon kadarı helal”, **Milliyet**. 7 Şubat 1997

Kır ,S., “Globalleşme ezan ile olur”, **Milliyet**. 11 Mart 1997

Aktay, Y., *Sivil Toplum ve Sıkıntıları: Oryantalizm, Şiddet, Vesaire*, (b.t). 5.09.2006,
http://www.siviltoplum.com.tr/sayil_tr_6.htm

Tönbekici, M., *Zenginler Kulübü Ne İşe Yarar Sahi?*, 28.01.2001, 15.04.2006,
<http://arsiv.sabah.com.tr/2001/02/02/z08.html>

Özdemir, Y., *Gurbetçiye Göz Diktiler*, (b.t.). 13 Nisan 2006,
<http://www.evrensel.net/03/04/28/ekonomi.html#1>

Türkiye’de ilk odalar, (b.t). 20 Nisan 2006,
<http://195.155.145.1/turkce/hakkında/tarihce/ilkodalar1.shtml>

Atatürk’ün Birinci İktisat Kongresini Açış Konuşması, (b.t.). 16 Nisan 2006,
http://www.adk.boun.edu.tr/ataturk/kendi_kaleminden/izmir_iktisat.htm

1923’ten Günümüze Türkiye Ekonomisi, (b.t.). 1 Mayıs 2006,
<http://www.dtm.gov.tr/Ekonomi/Trkekon.htm>

Ticaret Borsaları, (b.t.). 24 Nisan 2006, <http://ordutb.tobb.org.tr/tr/tarihce.asp>

Tarihçe, (b.t.). 24 Nisan 2006, <http://www.adana-to.org.tr/TR/Odamiz/Tarihce.htm>

T.B.M.M. Tutanak Dergisi 81. Birleşim, (7 Nisan 2005). 23 Mart 2006,
<http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil3/bas/b081m.htm>

1948 Türkiye İktisat Kongresinde Kabul Edilen Rapor ve Kararlar, (b.t.). 29 Mart 2006,
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ekonomi/iktisa48/ikt48-6.pdf>

Üye Olmak, (b.t.). 12 Nisan 2006, <http://www.ttso.org/uyeolmak.php>

Odalar Birliği, (b.t.). 18 Nisan 2006,
<http://malihaber.com/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=1356>

*Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odaları,
 Ticaret Borsaları ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret
 Borsaları Birliği Kanunu*, (b.t.). 5 Şubat 2006,
http://www.hasansen.av.tr/idealhukuk/kanun_detay.asp?id=1191

Tarihçe ve Kimlik, (b.t.). 15 Nisan 2006,
<http://www.musiad.org.tr/hakkimizda/kurumsalKimlik.asp>

Misyon, (b.t.). 15 Nisan 2006, <http://www.tusiad.org/turkish/rapor/trkt/tt.pdf>

Müslüman Protestan Merkezi Kayseri mi, 26 Ocak 2006, 28 Mart 2006,
http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/3843838_p.asp

Kalvinist Kayseri'de, 14 Mart 2006, 30 Nisan 2006,
<http://www.haberextra.com/haber/22875/bbc/kalvinist/kayseri>

Müslüman İşadamı Sermayenin Vicdanı Olmalıdır, (b.t.). 3 Ekim 2005,
<http://www.musiad.org.tr/detay.asp?id=225>

İstanbul Ticaret Odası, (b.t.). 20 Nisan 2006, <http://www.ito.org.tr><div/